

1. Bock / Friderici Samuelis / Diss. De Notione
Immensitatis Dei amplificanda ~~Com~~
templatione magnitudinis Mundi.
Regiomonti 1766. Autor G. C. Rerovand.
2. Bode / Christophorus Augustus / Protevan,
gelium Genesios Cap: 221 Vers: XV. Helm,
Stad 7 1763.
3. Boehmer / D. philip. Adolph. / programma, de
Christo filio Domini, Halle 1765.
4. ——— programma, addita est illustratio
addita est: illustratio Loci 1 Corinthi 21. vers, 51,
Halle 1766.
5. ——— programma in Commentationem ad
illustrationem Actuum Apostolorum, 1766.
6. Büchner / D. Andreæ Elie: / programma in
diem natalem Christi, Halle 1768.
7. Carrach / Joh. Tob: / programma paracliti
Appellatione Spiritui Sancto tributa,
Halle 1764.

18

DE
ORTHODOXIA
CVM DOGMATICA, TVM ETHICA
IVSTE INVICEM CONIVNGENDA
DISSERTATIO INAUGVRALIS THEOLOGICA
QVAM
AVSPICIIS DIVINIS
ATQVE
CONSENSV S. VEN. ORDINIS THEOLOGICI
PRO
SVMMIS IN THEOL. HONORIBVS

RITE IMPETRANDIS

A. D. XIV. SEPT. A. O. R. S. c̄l̄occlxvi.
PVBLICO ERVDITORVM VIRORVM EXAMINI
PROFONIT

M. IOANNES PETRVS MILLER

S. S. THEOLOGIAE IN REGIA GOETTINGENSI ACADEMIA
P. P. O. DESIGNATVS

~~~~~
HALLAE MAGDEBVRGICAE
FORMIS SVIS EXSCRIPSIT IOAN. IVST. GEBAYER.

18

DE

ORTHODOXIA

CVM DOGMATICA, TM ET HICA

IVSTE INVICEM CONVINGENDA

DISSEKTATIO INAVGARIALIS THEOLOGICA

QVAE

AVSPICIBVS DIVINIS

ACTA

CONSENSV S. VEN. ORDINIS THEOLOGICI

ACTO

SVMMI IN THEOL. HONORIBVS

HAEC IMPETAVIT

A. D. XIV. ERST A. O. R. S. CHURCHEN

PUBLICO ERADITORVM VIRORVM EXAMINI

M. IOHANNES PETRVS MILLER

S. S. THEOLOGAE IN REGIA GOTTINGENSIS ACADEMIA

PER O. DESIGNATA

HABEA MADRIDENSIS

FORMIS SVIS EXCISESIT DAN. IVST. GRÄVER

78

VIRIS
SVMME VENERABILIBVS
EXCELLENTISSIMIS ATQVE CELEBERRIMIS

DECANO MAXIME SPECTABILI

D. CHRIST. GVILIEL. FRANC.
WALCH,

D. PAVLLO IAC. FOERTSCH,

DVCAVS GOEITING. SVPERINT. ET PASIORI AD AEDEM
S. IOANNIS

D. GOTTHILF TRAVGOTT
ZACHARIAE,

D. GOTTFRIED LESS

IN AEDE ACAD. VERBI DIV. PRAECONI

S. S. THEOLOGIAE IN ILLVSTRI VNIVERSITATE
GOETTINGENSI PROFESSORIBVS MERITISSIMIS

FAVORIBVS AC COLLEGIS SVIS LONGE
AESTVMATISSIMIS

79
PVBLICVM HOC
VENERATIONIS, OBSERVANTIAE AC AMORIS
INTEGERRIMI PIGNVS
INTER ARDENTISSIMA

OPTIMORVM VIRORVM
OMNIMODA SALVTE
REVERENTER

D. D. D.

D. GOTTFRIED LESS
ZACHARIAE
D. GOTTHELF TRAVGOTT

AVCTOR
TAM CARIS NOMINIBVS ADDICTISSIMVS

IO. PET. MILLER.

PRAEFATIO.

Universa Servatoris nostri sanctissimi sapientia duabus omnino partibus absolvitur; quarum *una*, quomodo de DEO rebusque divinis pie et recte sit sentiendum definit; *altera* mentem nostram, ista divina doctrina illustratam et emendatam, ad omnem pietatem colendam informat, totamque vitae actionem optimis institutis moderatur: quemadmodum is ipse praepotens rerum universitatis dominus siderum motus cunctamque rerum naturam aeterna et stabili lege gubernat. Et de illis quidem *Dogmatica* prior, *Ethica* posterior nuncupatur. Harum autem neutram sine altera salvam esse, facile cuivis patet rem curatius perpendenti; qualis vero ipsa utriusque ad se invicem ratio et *isovoxia* sit et quam arcta constansque connexio, id scilicet non omnes omni tempore perpendisse videntur. Quod enim si fecissent, numquam vel doctrinae evangelicae a pietate, vel vicissim huic ab illius diligentiore cultu quidquam mali metuissent, sed in utraque potius quanto maximo studio limanda exornandaque elaboravissent. Sed cavit divina providentia, ne tantum unquam inter ecclesiae nostrae doctores existeret dissidium, quantum quidem inter Scholasticos atque Mysticos Romani coetus exstitisse novimus; effectique providentissimum IESV CHRISTI, Regis suae ecclesiae, numen, ut, quidquid dissensionis ea de re natum fuerit, id ad provehenda cum doctrinae salutaris, tum pietatis studia et inter nos acuenda singulis aetatibus, mirabili mo-

do faceret. Neque enim defutura mihi essent, si res tam clara exempla postularet, illustria nomina eorum virorum, qui cum ingenii magno acumine et doctrinae omnis admirabili copia de re divina praeciperent et disputarent, dubitare tamen nos cogunt, ingeniine magis magnitudinem, an animi pietatem, casto et elato christianae religionis sensu nixam, et in utraque fortuna constantem sibi altitudinem, admirari debeamus. Quae dum cogito, versantur ob oculos carae et sanctae MOSHEMII et BAVMGARTENII imagines, quas, ut spirantes adhuc adspicere, etiam post sindona, quod ajunt, divino beneficio contigisse mihi, laetor semperque laetabor: ita nihil vereor profiteri in hac tabula, multum me tantorum hominum consuetudinem et usum in excitandis alendisque honestissimis studiis, ut de SPENERO et aemulo ejus FRANKIO, nihil dicam, adjuvisse. Quod ideo verecunde prae me fero, ut, quos possim, juvenes rei divinae inprimis operantes, excitem, quo quae jam quidem ecclesiae evangelicae, tam difficili laborantis religionis tempore divinitus concessa sunt lumina, Ioannis instar, Christi olim stratoris, *καίνομενα καὶ φαινοῦντα*, eorum vero luce ita perfruantur, ut quam amico foedere veritatis pietatisque studia in veri nominis Theologo copulata sint, non perspiciant magis, quam ipsi beata et docta imitatione maximo suo et Christianorum commodo experiantur. Verum nescio, quo me ipsa haec tam suavis cogitatio rapiat, cui indulgerem fortassis paullulum, in tam jucundum locum delatus, nisi de compendio quaerendo moneret insignis, qua premor, temporis angustia. Evocatus enim POTENTISSIMI REGIS M. BRIT. et SEREN. PRINCIPIS ELECTORIS BRUNSV. LUNEB. auctoritate praeter omnem meam expectationem, (Berolinum enim abitum meditabar) ad docendam in Goettingensi litterarum universitate, Theologiam: faciendam putavi, ut, quo fructu operam in colenda Theologia, DEO bene adjuvante, huc usque collocaverim, edendo in lucem aliquo specimine significarem

rem ejusque rei a VEN. ORDINE THEOLOGORVM publicum testimonium obtinerem. Quem quidem honorem quum more majorum modeſte ambirem, haud diu anquirendum erat, qua in re mea potiffimum meditatio verſaretur. Recens enim ab eo labore, quem perficiendo operi Moſhemiano aliquot per annos pro ingenii mediocritate impendi, ſponte mea in eam quaefionem incidebam, quae poſſit ita referri ad eum librum, ut praefaret, quibus libet monumento tam cari ingenii uti, ducis, vel ut trito magis vocabulo utar, *introductionis* utilitatem. Accidit vero mihi delectum mihi locum perſequenti, quod ſcio multis evenire, ut ad alia vicina loca ipſo orationis curſu fuerim delatus. Quem admodum vero in his diu multumque, ob feſtinationem, haerere non potui: ita hoc inprimis doleo, non licuiſſe mihi per tempus, eos omnes percurrere libros, imo vero vel praecipuos tantum, e quibus potuiſſet plus lucis ex historia dogmatum rebus ipſis, breviter a me tantummodo ſtrictimque pertractatis, affundi. Conſului igitur eos tantum, qui in mea ſupellectili ad manus erant, libellos; facturus fortaffe commodiore tempore, quod jam quidem cupiebam, praefare non poteram.

Quod ad rem ipſam pertinet, ſpero, qui in explicandis ſententiis perſpicuitatem et ſimplicitatem, aut veritatis caeleſtis amorem ac reverentiam deſideret, futurum omnino eſſe neminem. Eam enim illa religione colo, ut nemini bono in tam ſacroſancto officio cedere velim. Quo vero caſtiſſimo ſtudio incitatus, ſi quis DEI, ſibi praefentis, reverenter conſcius de re divina ſcribat, fieri non poteſt, quin interdum ea profiteatur, quae poſſint illis, qui ſeſe totos ignavo obſequio, humanis auctoritatibus emancipaverunt, vulgari a dogmate aliena et abhorrentia videri. Hi tamen ſi perpendere ſecum velint, non tam memoriae, in recitandis diu receptis opinionibus felicis, quam potius ingenii, judicii ſtudioque in tractando optimo genere litterarum, id eſt, ſacrarum, pie et religioſe adhibiti, hujusmodi ſcriptione ſpecimen eſſe

edendum; elaborandumque esse praeterea cuicumque, ut res theologicae, progressionem aliarum litterarum humanarum, quo sunt illae his excellentiores, ita maxime aequent: non modo non damnabunt, verum potius laudabunt honestos cujusque pro virili sua parte conatus. Quodsi enim una inter omnes; disciplinas, Theologia decretis majorum niti deberet, nihil causae video, cur aut S. scripturae, aut reliquae eruditioni ullam operam navemus. Sed viderint hi, qui a nobis hac in re dissentiunt, an non hoc sit deesse religioni per ignaviam, in quam qui inquirunt, minime vereri debent, ne lux illi officiat. Absit! opinionum commenta dies delet, veritatis judicia confirmat. Quare nec modus debet esse nobis investigandi veri, nisi inveneris et quaerendi defatigatio turpis est, cum id, quod quaeritur, sit pulcherrimum (CIC. de fin. b. & m. I. 1) Neque enim verendum est, ut, si quid secus, quam vellent plerique, dictum sit, id populo christiano, cui consulere quam optime semper, nocere numquam debemus, offensionem esse queat, cum haec ipsa, quae eruditorum examen desiderant, non alia, quam latina lingua tractari oportet. Quod de academicis libellis majori jure adhuc dici potest, quoniam publice illorum sententiae impugnantur disputando, atque ita excutuntur, ut, quae temere fortassis scripta sunt, auctores eorum, quotquot veri amantes sunt, mox, si minus in charta, in animo saltem deleturos esse, non sit dubitandum. Mihi saltem una veritas cordi est, quae quantalacunque saepius videatur, habet tamen mirificos ad accendendam fovendamque puram castamque pietatem christianam igniculos. Faxit modo DEVS per CHRISTVM, dominum nostrum, ut et hac mea opella illi haud mediocriter consultum eatur.

Quod quidem consilium meum ne temeritate aut invidia vanum reddatur, aut ecclesiae citra meam culpam, hac scriptioe novum periculum rixandi ohjiciatur, DEVM, quem etiam scribens & meditans aliquid, mihi praesentem veneror, *testor, me ea, quae de Orthodoxia disputavi, pio et in Deum et in sanctissimam religionem, quam toto pectore amo et in qua pono omnem meam aeternae felicitatis spem, animo scripsisse et in homines, fratres meos, sincero amore, citra cujusque vel studium vel invidiam.* Et, qui me norint, in nullam simulationis suspicionem haec vocaturos esse confido.

SUMMA

+ A

SUMMA DISSERTATIONIS.

CAP. I.

de Theologia & orthodoxia in genere.

Dei filius perfectissimam rerum divinarum sapientiam tradidit § 1. 2.

S. S. repetit et comprobat Theologiam nat. § 3.

Quoniam hujus finis est, instruere homines ad conspirandum cum finibus Dei § 4. Homo autem corruptus id jam praefare nequeat § 5. Una religio christiana homini, ut nunc est, accommodata censei debet § 6.

Iam, cum Rel. chr. sola ex S. S. derivanda est, in hanc etiam omnia nostra studia conferre debemus § 7.

Necessè tamen erat, ut ejus doctrinae in unum systema colligerentur. Hinc nata est *Theologia* § 8. Cujus declarantur a) finis & necessitas hypothetica § 9. item b) Diferimen a *Christianismo*, et inde inferitur, I) quae sint Theologiae propriae, ea ignorari citra salutis periculum a vulgo Christianorum posse et esse quaestiones theologicas latine tractandas § 10. 11. Theologiam vero ipsam II) esse temporum rationibus accommodandam § 12. quod confirmatur & de doctrinis quibusdam ipsis § 13 et de Methodo tractationis § 14. 15.

Theologia ipsa proprie tantummodo in *dogmaticam* & *moralem* dividitur §. 16. 17. Rectissimeque utraque separatum jam docetur, quamquam arctissima multorum capitum sit cognatio § 18.

Definitur, quid sit Orthodoxia, Heterodoxia et Haeresis § 21. 22. Utraque versatur tantummodo circa fidem objectivam § 23. & locum habet vel in Christianismo, vel in Theologia § 24. Quae divisio nostra vindicatur § 25. et, quidnam diferimnis sit inter Orthodoxiam *internam*, *externam* & *interne-externam*, declaratur § 26.

Orthodoxiae fons est *Analogia fidei*, hujus vero una *analogia S. Scripturae*, sed non vice versa § 27.

Ut vero non debet a singulis Christianis postulari *theologica* orthodoxia § 28. ita *interna* nulli potest imperari, propter moralem ipsius indolem § 29. propterea, quod ea, quae vera nobis videatur orthodoxia, aliis *opinata* tantummodo habeatur § 30. Quare et ipsius theologiae orthodoxiae severitas ad summa tantummodo religionis chr. capita est restringenda § 31. Theologis major libertas in reliquis partibus relinquenda; coercenda tamen doctrina coram coetu promiscuo, legibus symbolicae orthodoxiae § 32. Laudandum potius est orthodoxiae studium, quam imperium possidendae § 33. *Επιμετρου*, quomodo in pugna internae cum externa orthodoxia, consulendum sit animi tranquillitati § 34.

CAP. II.

de orthodoxia Theologiae moralis.

Theologia moralis recens exculta melius § 35. definitur § 36. et termini quidam generales explicantur, ut: *morale*, § 37. *spontanum*, *actio*, *morivum* § 38. *Bonum*, illudque theologice et quidem christiane, item *sanctitas*,

tam *interna*, quam *externa* §. 39. Ad dicitur explicatio *graduum libertatis* & *bonitatis* in actione quapiam § 40. item de *sine* sanctitatis & Theologiae moralis § 41.

Definitione *orthodoxiae ethicae* praemissa,

missa, ostenditur, quaedam esse illi cum aliis in docendo virtutibus communia § 42; hoc vero proprium, arctissimum cum *Theol. dogmatica* connubium § 43.

Id quod ostenditur quoad *principium cognoscendi* § 44. et ex hoc derivantur duo confectaria 1) de *articulis puris & mixtis* § 45. 2) de doctrinis *fundamentalibus* § 46. et de haeresi

ethica § 47. atque de *martyrio sanctitatis* § 48.

Articuli mixti Ethicae sunt, tamquam verae regulae, ex legibus naturalibus derivandi § 49-52. proponuntur igitur principia harum legum § 53. et suppeditatur denique definitio virtutis naturalis § 54.

C A P. III.

De conjunctione Orthodoxiae dogmaticae et ethicae.

Nulla datur Ethica *christiana*, nisi quae sit expressa ex Theologia dogmatica § 55.

Quoniam Ethica chr. tota debet verari in informandis Christi civibus ad bona opera, § 56. igitur omnis tractatio debet ex redemptione Christi derivari § 57-59.

Quod per partes jam accuratius ostenditur I) de *obligatione Christianorum ad Sanctitatem* § 60.

II) De *natura Sanctitatis* chr. § 61. Cujus A) *principia normativa* sunt praeter 1) *leges naturales* § 62.

2) *Decalogus*, sed accurate interpretandus § 63-

3) *Praecepta* Christi, varia forma proposita, scil. ut adhortationes et dehortationes § 64. 65. ut preces § 66.

4) *Exemplum* Christi, non vero Sanctorum promissive § 67. 68.

Concluditur ex dictis ad ethici doctoris doctrinam § 69. disputaturque, quatenus *Conscientia* dici possit norma

actionum (euique suarum scil. individualium?) § 70.

B) Requiritur ad B. O. *bonum principium* § 71. debentque ea ad unum omnia proficisci 1) ex animo a vitio et libidine dominante omni purgato, 2) ex libera mente, cujus *fides* sola effectrix est § 72. quippe quae Dei et rectum nostri amorem § 73. et omnium hominum perficiendorum studium ex sese gignat § 74.

C) Fieri debent B. O. ob *bonum finem*, sc. unam ad gloriam Dei, § 75. 76. ex quo efficitur *simplicitas pia* § 77.

III) De *possibilitate Sanctitatis chr.* cui praestandae par est nemo, nisi vere conversus ad Deum per Christum a Sp. S. § 78.

Ostenditur vero, quam egregie faciat orthodoxia, hucusque descripta, *partim* ad evitandum Laxissimum atque Rigorissimum, § 79-81. *partim* ad ostendam praestantiam Ethicae christianae prae philosophica & maxime prae paganorum illa § 82.

CAPVT PRIMVM

DE

THEOLOGIA ATQUE IPSIUS OR-
THODOXIA IN GENERE.

§. I.

QUOD SOCRATES, micans illud in tanta orbis antiqui
superstitionis nocte fidus, divino quasi afflatu, mo-
tus hinc humani generis, sibi identidem succeden-
tis, miserabili conditione; illinc vero DE I incredi-
bili bonitate, gravissime in Alcibiade Platonico edi-
xerat, *de caelo sperandum esse scilicet, qui omnem illam ignorantiae
caliginem ab oculis hominum sit ablaturus, eosque edocturus, (ὅς δὲς
πρὸς θεὸν καὶ πρὸς ἀνθρώπους διαξειδῶν) quales nos erga deos et homines
praestare fas esset: id vero summa humani generis felicitate statim
commodissimoque tempore divino munere evenisse scimus. De-
scendit Christus de caelo, majestatis solio relicto, in terram, ae-
ternus ipse filius mandata Patris in humani generis salutem exsequu-
tur. Gravissimo consilio factum hoc esse, ut DEVS ipse
humanam naturam indueret et triginta tres amplius annos inter
mortales versaretur, nemo est vel mediocriter sapiens, quin sponte
sua augeretur. Scimus vero nos, quibus lux caelestis illa affulsit,*
non

B

non

non aliam ob causam DEI filium hominem fuisse natum, quam ut superstitionum illis pravorum et pestilentissimorum in re divina errorum pulsus nebulis, ipse divino ore humanum genus cum rectum de DEO sensum, tum sanctissimam vitae rationem edoceret miserisque mortalibus ad unum omnibus aeternae addictis miseriae, iratum iudicem piaculo suo iterum placaret, gratiosos vero plenissime illius futurae beatitatis participes efficeret. Quam quidem rem inauditam prorsus et admirandam, quodsi quis Philosophorum veterum, epiphaniarum deorum non ignarus, cognovisset, non est credibile, dubitavisse illum, quin illa doctrina caelestis omnibus numeris absoluta et in se cum verissima, tum etiam sanctissima fuerit. Nobis autem certum est firmissimisque argumentis exploratum, novi foederis libros eam ipsam, quam Christus cum legatis professus sit, sapientiam continere ut totam, ita et puram et nulla sui parte corruptam. Quare summo studio perferutari divinos hos libros et universam doctrinam nostram de rebus divinis ad illos quam curatissime excutere et conformare debemus. Quae enim ab hominibus vel sapientissimis tradita sunt, ea numquam ab omni errore pura et libera sunt: quae vero DEVM ipsum auctorem habent, non possunt non esse verissima. Ex quo consequitur, Scripturam sacram, quum divino afflatu consignata sit 2 Tim. III. 14-17. 2 Petr. I. 19-21. aequè minus fallere nos posse, atque DEVS ipse possit, ab omni quippe errandi aut fallendi periculo remotissimus. Quapropter ipse Servator noster non aliam certiozem aut efficaciorè opem, qua homines illustrarentur, emendarentur, in omni vita sancte instruenda regerentur atque adeo ad DEI sanctissimam communionem perducerentur, commendasse legitur, quam traditam a se doctrinam: *Sanctifica eos, pater, veritate tua: sermo tuus veritas est.* Io. XVII. 17. Judaeos vero non alio, quam ad hunc perennem omnis veritatis fontem ablegavit: *Scrutamini scripturas, quandoquidem in eis vos aeternam habere vitam putatis, et eae sunt, quae de me testantur.* c. V. 39. hoc ipso mandato suo divinam V. T. originem confirmans, id quod et alias fecisse legitur Luc. XVI. 29. coll. Rom. III. 2.

§. II.

Evolventi autem, qua id fieri debet animi attentione ac religiosa docilitate, divinum codicem, incredibilis varietas narrationum rerum gestarum, doctrinarum, exhortationum, praeceptorum, consolationum et multarum aliarum rerum gravissimarum, vario dicendi genere conscriptarum, sese offert; quas si inter se contulerit, facile animadvertet, unam Dei et humani generis rem causamque in toto illo opere agi, et ad hoc referri omnia, non, ut homines variarum artium humanarum, regundarum item civitatum, aut rei suae amplificandae scientia imbuerentur; sed hoc unum esse caput illorum librorum, ut totius universitatis opificem ac moderatorem, qualis sit, cognoscant; cognitum vero pie colant, atque hac una principe sapientia quam possint, beatissimi evadant ipsi. Ita enim videmus, non Mosen solum atque Prophetas, sed multo magis Christum et Apostolos de DEO primum magnifice praecepisse; his autem praeceptis exhortationes ad vitam sancte et iuste moderandam omnem, mox addidisse. Jam, cum *recto de divina natura sensu* et item *pio illius atque simplici castoque cultu RELIGIO*, ex omnium Sapientum sententia, *contineatur*: Scriptura autem S. solus is liber sit, qui ab ipso DEO fuerit dictatus atque profectus: palam est, ex ea una optime atque tutissime ea omnia, quae ad moderandam religionem pertinent, hauriri et derivari debere.

§. III.

Quodsi jam quis cum iis, quae Scriptura S. de divina, excellentissima omnium, natura et de hominum adversus eam pietate et cultu enuntiat, sapientissimorum hominum sententias conferat, quas non alio, quam rationis ingenique sui lumine adjuti proferre potuerunt; videatque insignem inter utrumque genus conspirationem, atque intelligat praeterea, philosophorum veterum de rebus divinis sententias egregie a nostris ex primis illis humanae cognitionis totius fontibus et principiis probabili et perspicuo ordine derivari: colliget exinde, *sacram Scripturam non modo religionem naturalem divina auctoritate sua confirmare*, atque adeo colendam nobis omni ingenii contentione, *commendare*.

re; verum etiam, quoniam omnino nihil falsi in libris, divinitus dictatis ineffe queat, *eandem longe excellentiori et firmitori ratione tradere ac explicare.*

§. IV.

Deus est *sapientissimus* atque *sanctissimus*: non potuit igitur alio, quam optimo fine totam rerum universitatem producere et quasi architectari. Jam vero cum idem sit natura ex sese *beatissima*, (est enim virtutibus omnibus, quae quidem cogitari junctim atque absolutissimae possunt, ornatissimus) fieri non potuit, *ut* in tanto opere condendo *suae ipsiusmet amplificandae felicitatis aliquam rationem habuerit.* Quodsi enim condendo mundo accedere ad ipsius magnitudinem & felicitatem cumulus quasi quidam potuisset, neque infinitus, neque immutabilis, neque adeo natura absolute necessaria ac independens haberi posset DEVS. *Reliquum igitur est, ut tanti operis molitio et tam sollers descriptio illustrandae gloriae suae causa solum sit effecta.* Nam sanctitatis ipsius est, omnibus suis perfectionibus agere semper quam convenientissime: fieri igitur non poterat, quin in mundo condendo eas manifestaret. At vero haec ipsa manifestatio perfectionum divinarum *gloria Dei* dicitur. Pl. XIX. 2. Rom. I. 20 seq. Jam, cum Deus sibi semper constet secumque in omni opere consentiat: consequens est, ut omnes res ab eo dependentes, ad hunc finem obtinendum collineent, totidemque, qui per dotes rerum creaturarum obtineri possunt, fines, singuli *ultimo* illi scopo sapientissime attemperentur atque vi hujus *subordinationis* se ad illum, habeant *ut media.* Et quod ad res partim sensu, partim mente praeditas attinet, jucundum est perspectu, quam admirabilis sit earum singularum atque omnium ad manifestandam opificis sui vim praepotentem, sapientiam ac parem his bonitatem, consensio: hominum autem corpus ita affabre esse constructum, ut virtutes hae in illo, una omnes quasi in tabula aut signo aliquo exsplendescant, mentem vero ipsam et admirari istas posse perpectas a se virtutes, et venerari, et imitando etiam consequi aliquo modo posse. Quare quum recte sese habeant reliqua omnia ad Deum et sit justissima earum ad totius universitatis auctorem relatio: consentaneum multo magis est, *ut homines ad mirabilem*

lem

lem illum, ex tot diversis motibus et actibus ortum *universitatis concentum*, harmonia suaviori, quam quae in cantu et fidibus est, quasi concinant atque *conspirent* *).

§. V.

Et habent homines, quod imitentur, hujus cum finibus Dei consensionis exemplum in *Angelis*. Hae enim excellentissimae mentes ut perpetuo in DEVM, tamquam in perfectissimum virtutis omnis exemplar, intuentur Matth. 18, 10. ita omnes suas facultates, cogitationes, consilia atque studia voluntati divinae perficiendae tanta contentione accommodant, ut, cum DEVS in constanti hoc perfectoque obsequio placide acquiescat, tamquam in sanctitatis suae simulacro, rogare discipulos Servator caelestem Patrem jubeat, dignetur praestare sua gratia, ut *voluntas sua aequae in terris fiat, atque in caelo*. Matth. 6, 10. Et erat homo, cum conderetur, tam praeclaris animis dotibus instructus, ut tota vitae suae actione cum hac universalis ordinis lege consentiret et pie, juste ac benefice ageret, verbo, spirans divinae naturae imago esset. Gen. 1, 26. 27. Verum eheu, fuit ista quondam generis nostri felicitas! In flore enim ita est exstincta primo illo flagitio protoplastorum, ut magna exinde sequuta sit *naturae humanae corruptio*, quae tristissima haereditate ad omnes mortales derivata, ita animos singulorum infecit, ut, dum sensuum imperio subjecti sumus, ad ea coeco impetu feramur, quae grata his quidem sunt; aversemur

B 3

con-

*) An fortassis sensisse Pythagoras hujusce modi quid dicendus est, tam suaves orbium caelestium concentus *αἰνυματικῶς* more nobis suo narrans? etc. in somn. Scip. Sed videlicet magis operae pretium est, notari hic a me, BERNH. LAMI in *Demonstrations evidentes de la verité et de la sainteté de la morale chret.* totam Ethicae-chr. compagem ita quasi construxisse, ut ponat: Hominem felicitatis suae esse appetentissimum: hac autem non potiri, nisi cum Dei legibus et finibus consentiat atque adeo divinam in se imaginem, i. e. sapientiam atque justitiam, instaurari patiatur. Idemque auctor, quod propter §. 55. notari velim, totam suam Ethicam dogmaticis doctrinis superfruxit, et quamquam unus de Patribus oratorii, tamen satis sane ac praeclare.

contra, certe negligamus illa, in quibus nulla vis inquit voluptatis sensualis excitandae. Qua propter nullam non modo *justi* illius *universalis*, quod ex naturali rerum omnium cum ad sese invicem, tum ad DEVM ipsum, relatione exurgit, habemus rationem; verum etiam ex tanto perverfissimarum libidinum secumque pugnantium conflictu studiorum *perturbatio ordinis sequitur rerumque in orbe magna confusio*. Est enim το φρονιμα της σερακος non modo mors et exitium hominis, sed etiam *inimicitia adversus Deum*. Rom 8, 6. 7. utpote quod legi divinae neque subjectum sit, neque subjicere se queat v. 7. atque adeo dominante isto sensum perturbatissimo in mente imperio, nulla, quae DEO ipsi placeat, virtus ex eo animo proficisci queat *). Quam si quis in historia generis humani,

tam-

*) Quoniam tamen dantur gradus depravationis illius naturalis, ut ceterorum habituum (*Baumg. Eth. §. 51*) qui per causas externas physicas et morales, maxime vero educationem et fata pueritiae determinantur varie (*Mosheim. Eth. I. 342 ff*) certe loca illa de *mortuis in peccato* Eph. 4, 1. Col. 2, 13. item de subjectis potestati Satanae Act. 26, 18 rel. videntur (ut alia generalius enuntiata multa GLASS. *Philol. S.* in rhetor. Tr. I. c. 14. p. 435 ff) de iis inter integras gentes intelligenda esse, qui consuetudine maxime peccandi, habitum sibi atque adeo servitutum contraxerint moralem. Ut adeo his S. S. sententis neque *libertas* humana in moralibus in genere, neque ad actus paedagogicos in specie, neque adeo *immutabilitas* actionum in hominibus φυχικος tollatur. (§. 27) Non enim omnes inter gentes inexpiabilibus illis flagitiis Rom. I. notatis, contaminavisse sese, nec omnes Iudaei omnem metum numinis abjecisse Rom. 3, 10. 18. censi possunt. Quare et multos profanos inter populos vitia abhorruisse, et virtutis Dei que amantes fuisse dicendum, de integris vero nationibus idololatricis negandum est. Non attingissem ceterum locum hunc dogmaticum, tam invidiosum, nisi omni modo faciendum putarem, ut libera sit ab omni culpa divina providentia, quae per tot saecula carere orbem terrarum propiori revelatione voluerit. Nam si omnis libertas tollatur, (quod sit a nonnullis, male illam similitudinem, a *trunco* sumtam, intelligentibus, vel potius prementibus) non potest ulla gens profana neglectae salutis agi rea. Sed occurrendum etiam est impiae

mul-

tamquam in tabula, quasi uno obtutu intueatur, non possit non intelligere, cum reliquae res omnes constanti vicissitudinum suarum ordine, cum tot magnifica atque praeclara opera ipsa sua pulchritudine ac bonitate excellentissimum auctorem ac opificem uno ore loquantur: unius humani generis vitia esse, quae ancipites et eas permolestas, de divina sapientia ac benignitate dubitationes excitare bonis mentibus possint.

§. VI.

Quare quum *naturalis* illa religio hominem supponat viribus adhuc *salvis ac integris* (§. 4.), quae vero jam aut nullae, aut saltem admodum fractae ac parvae sunt (§. 5): necesse erat, ut ea religio-
ne DEVS humano generi prospectum consultumque iret, quae esset *miseræ illius praesenti conditioni accommodatior*. Haec vero qualis esse debuerit, non est difficile perspectu. Nam

I. naturali illi ordini et iusti illius universalis legibus conformiter, clarissimo documento demonstrandum erat, ferale esse et morte piandum, sapientissimas universitatis regulas pulcherrimumque istum per omnem naturam pertinentem ordinem turbare, et cum injuriam esse in summum DEI imperium; tum ab ipso, tamquam absolutissimo et uno omnis sanctitatis ac bonitatis exemplo ac lege deficere. *Reddendum igitur erat justitiae ac sanctitati divinae suum decus*. Hujus autem vindicem, subeundis vice hominum, suppliciiis iuste meritis, fuisse IESVM Nazarenum, S. Scriptura sex-

centis

multorum inter nos ignaviae, qui haud prius de sua sibi emendatione putant esse cogitandum, quam impetu quodam Spiritus S. ad eam impellerentur fortius, monendique hi sunt severius, non esse expectandum supernaturale auxilium ei, qui naturalibus rationis viribus aut omnino non, aut minus recte studiosissimeque utatur. Et sane, plena est S. Scriptura exhortationum et comminationum etiam ad naturales et irrogenitos homines directarum. Quae brevius hic a me dici debuerunt, hoc praestabant, ut media inter Pelagianismum et Iansenisimum via incedamus, quae fortassis in Synergisticis illis litibus detecta esset, nisi saeculi vitio tanto animorum motu concertavissent hi, quibus una veritas cordi esse debebat v. Ven. WALCHII *Religionsfreit. d. Luth. K.* Tom. I. p. 63 ff. et IV. 87.

centis testimoniis confirmat. Nam qui putant, Deum citra *λυτρον*, veniam hominibus impertire potuisse, falluntur, quoniam, quae manifestari debuit in mundo *gloria*, non bonitatem modo, sed *omnes reliquas perfectiones complectitur.* (v. infra §. 57. not.)

II. Et quoniam spes felicitatis vel recuperandae, vel excelsioris consequendae, maximum est humanis mentibus ad magna et ardua audendum incitamentum: *excitandum erat illis mole malorum suorum oppressis, novum ad bene de felicitate sua omni sperandum, signum.* Ait vero S. codex singulis fere paginis, datum esse eundem J. C. divinitus divini amoris conciliatorem, neque esse tanto salutis auctore desperandum piis, quantumvis vel scelerum olim admissorum memoria affligantur, vel infirmitatis suae fragilitatisque in consecranda absoluta numeris omnibus virtute, sensu deprimantur. Esse, qui bene cupientium et pro virium modulo ad virtutis culmen enitentium causam agat, *παρουλητον* 1 Io. 2, 1. Ebr. 4, 15. Quae ipsa vero persuasio, quaeso te lector, quantivis est? Annon, quo quisque est sanctitatis studiosior, eo gravius languente illo saepius pietatis studio erroribusque tam multiplicibus et frequentibus a regula, afflicteretur, necesse est? CYRUM quidem ac SOCRATEM hinc excessuros bene de bonitate deorum sperasse ac affirmasse, memoriae proditum est, cum sese iustos, integros et a scelerum contagione puros castosque servavissent, boni hoc studium esse consulturos; quae autem secus, quam cuperent, a se facta essent, his veniam facile impertituros. Habet haec fortassis persuasio aliquam vim ad mentes erectas et alta spirantes sustinendas: at, ut est humana conditio, quodsi tempora incidunt tristitia, animusque hinc adversis rebus multis, illinc corporis sarcina et morborum vi opprimatur, verendum est, ne illa omnis laetior spes, ab animo recte et male actorum conscio profecta, concidat, omnisque illa mentis serena tranquillitas ortis vel in illa, vel aliunde, nubeculis, opinione citius evanescat.

III. Et quamquam, qui DEI virtutisque excellentissimam praestantiam cognoverint, sperari possit, utrumque sponte sua amaturus esse: tanta tamen est sensualitatis nostrae, inde a teneris auctae vis, ut nequeat se tueri virtus nostra et erigere in tanto per-

tur-

turbationum libidinumque impetu, et in tam difficili ancipitique loco, in quem saepius nos vel fortuna, vel internarum mentis commotionum tempestas defert. De qua infelicitate naturae, sibi relictæ, egregius est CICERONIS locus in *Tuscul.* III. I. Haec vero efficaciora sanctimoniae consequendae conservandaeque praesidia religio christiana offert. Quare illam multis de nominibus religionem naturalem superare, certum est et evictum, pessimeque adeo illos humano generi consulere, qui sublatam eam, vel certe principatu suo privatam diversis studiis cupiunt; vel hoc uno jam praeclarissime de humana virtute et salute meritam, quod *immortalitatem animorum*, adeo etiam vel sapientissimis veterum dubiam, firmissime una stabiliverit *).

§. VII.

Enitendum ergo piis et humani generis amantibus omnibus est, ut, qui religionem christianam unus continet, liber, *S. Scriptura*, in maximo apud cunctos honore sit, reliquisque omnibus humanae sapientiae monumentis praeferatur. Quod, cum commendanda singulis ejus lectione attentata et pia fit; tum vero eruditorum maxime hominum in ea illustranda, explicanda, omnisque generis doctrinae luminibus ornanda, laboribus efficitur. Et est sane hoc luculentum et inprimis illustre divinae providentiae testimonium, quod in hac arce humanae salutis munienda, instruenda atque defendenda, tanto magis summorum studia virorum exardescant, quanto plus insidiarum, pruriente in pugnam adversus DEVM et pietatem christianam saeculo, a malefactorum aucto in dies agmine strui videmus.

§. VIII.

*) Totum hoc Dei, salvandi humanum genus consilium perennitatem animorum supponit, de qua anxii vivebant gentiles, ipsi vero eorum Philosophi dubii moriebantur. (v. HUETIUS in *Quaest. Alnet.* L. II. p. 123-131, ed. Lips.) Et est tanto accommodatius ad intelligendum, quod fere totum factis innititur, quorum historica veritas egregie dudum est demonstrata.

§. VIII.

Verum naturalis illae atque revelatae religionis sententiae in S. Scriptura, non eum in modum traditae et consignatae sunt, ut eo ordine, quo una ex altera pendet, una alteram complectitur ac sustinet, positae cernantur. Sunt enim cum libri ipsi, (ex multis enim Biblia constant) tum vero partes ipsorum librorum variis diversisque temporibus exaratae, prouti id temporum et ecclesiae rationes postulant, ipsisque adeo et hominibus et necessitatibus eorum sapientissime accommodatae. Neceffe praeter ea has ipsas ob causas fuit, uti DEVS eo sermone voluntatem suam explicari curaret, qui esset cum his, qui scriberent; tum vero illis, quibus scriberetur, aptissimus. Verum ipsa haec tam sapiens et miraculis parcens *συγκαταβασις* male habet eos, quibus ut una sua philosophia et blandior adhuc aesthetica sapit, ita vel illa suavitatis plena, in Scriptura S. rerum varietas, inconcinna coagmentatio; orientale vero genus dicendi insulsum et parum probabile videtur. Hi vero, quod ad posterius pertinet, obiter monendi sunt, ridiculum fore, postulare, ut gentes ceterae nobis toto caelo diffimiles, hoc uno nobiscum conveniant: alterum vero divinis Scriptoribus cum ipsis veterum philosophis, omnibusque, qui epistolari genere scripserunt, commune esse. Sed et horum vel reprehensionibus, vel desiderijs satisfactum, et populi christiani necessitati eximie a multis provisum est. Dudum enim est, quod acutissimi quidam homines ea, quae credenda agendaque in S. Scriptura sparsim proponuntur, in unum corpus, tamquam dissoluta membra, collegerint et ita inter se copulata collocaverint, ut cuique non prorsus tardo appareat, quemadmodum omnes christianae sapientiae partes ex singulis invicem aptae ac interna quadam necessitate ac ordine inter se nexae sint. Atque ex hoc studio nata est THEOLOGIA, quam recte *rerum divinarum scientiam* eruditamque de religione cognitionem appellamus, quoniam omnia, quae de DEO et hominum cum eo conjunctione, in ea ex divinis litteris docte traduntur, et accurate explicantur definiunturque, et firmissimis singula rationibus confirmantur; ea quidem

dem methodo, quae sit ad intelligendum et persuadendum facillima *).

§. IX.

Monendum igitur est, universum hoc, artificiosae eruditioneque tractationis consilium non eo proxime spectare, ut singuli Christiani ex subtiliter eruditeque conscriptis his libellis salutis consequendae viam et rationem cognoscant; verum principem et maximam eorum utilitatem hanc unam fere esse, ut *partim* defendi eo melius doctrina christiana adversus secus sentientium opiniones, speciosas haud raro, captiosas ac perdifficiles possit; *partim*, ut habeant rei sacrae operantes quasi quosdam argumentorum locos, in quos singula illa et varia, quae hinc & inde in divinis libris leguntur, ordine quodam naturali disponere queant. Quam praeterea egregie reliquis, ipsisque rudibus Christianis populariter conscriptis libellis, et *catecheticis* inprimis, prospectum la nostris doctoribus sit, neminem fugere potest.

C 2

§. X.

*) Apparet vero hinc, multa dogmata fervente S. Scripturae studio, posse adhuc defini et explicari melius; et falli, qui putent, uni Theologiae aucto litterarum omnium lumine, illustrandae ornandaeque nullum locum reliquisse majorum industriam. Non enim eo consilio a Theologis nostris primum systemata sunt conscripta, ut constringerent quasi praeceptis suis ingenia erudita et pia sequentium aetatum, sed ut sui temporis doctores haberent in motis sua cujusque aetate controversiis formam doctrinae. v. praefatio cum Melanchthonis, tum CHEMNITII, hujus *locis theologicis* praefixa Tom. I. p. 16-30. Ait vero maxime p. 28. typos hos necessarios fuisse, quoniam multi eandem Lutheri doctrinam professi, tamen eo tempore dissimiles sententias tenerent, nec similiter omnes loquerentur. MELANCHTHON vero innuit, opus esse his formis maxime obcertamina (tunc temporis) excitata p. 18. Ex quo inferemus infra, sua cuique temporis esse debere nova fere systemata § 12. Et, quae habemus, libris maxime, quae duobus proximis saeculis agitabantur, inservire, inductione, si id opus esset, facillime a me posset ostendi.

§. X.

Quoniam Theologia differt a populari disciplina, qua Christiani ad unum omnes debent ad consequendam salutem erudiri: (*Christianismum* vulgo appellamus) in promptu sunt duo, quae exinde deriuentur. *Primum est, multa ignorari citra salutis damnum, a ceteris Christianis posse, quae nescire Theologum nefas sit.* Quod ne novum, immo vero periculosum aliquibus videatur, perpendant quaeeso secum cordatiores, an non quaedam sint in Theologia quaeestiones ita subtiliter, (quod propter ortas maxime inter doctores concertationes necesse erat,) disputatae atque definitae, quae in Scriptura S. simpliciter modo strictimque tradantur, quarumque natura et vera ratio non nisi ab iis, qui perspicaciores sunt et linguarum interpretationisque legum callentes, perspicere reddique queat? Jam, cum persuaderi nobis nihil possit, nisi quod vel evidente S. Scripturae testimonio, aut iuste derivata inde consecutione, vel alia denique ad cuiusque ingenium accommodata ratione comprobari ostendique queat: nihil est, *quod eiusmodi doctrinae, tamquam ad salutem universum scitu necessariae, publice ac promiscue tradantur*, cum nemo sit de populo christiano, qui eas alio modo, quam una auctoritate humana nixus, pro veris sit habiturus, aut, quum non intelligat, in usum pium conversurus, Quanto contra melius foret, ad pietatem alendam ordine enarrare pro concione N. T!

§. XI.

In malam quidem partem haec aliquos rapere posse, facile sentio. At, si iis quidem honorificum videtur, ea, quae docte pro cathedris disputantur, pro rebus ita magnis ac necessariis haberi, ut nemo, nisi illa firmiter teneat, salutis suae certus esse possit: nihil ego dubito, ingenue profiteri, quod alibi iam ecclesiae amore ductus, professus sum. Quem enim non miseret populi Christiani, qui earum litium meminerit, quibus saeculis proxime duobus superioribus misere discepta et vexata gens fuit, Flacianarum, Philippicarum, Synergisticarum, adiaphoristicarum et aliarum multarum? Quae sane numquam fidelium gregem tantis, in auctores litium earum doctarum, odiis incendisse legerentur, nisi temere a doctoribus ecclesiasticis pro concione promiscua eae quaeestiones

stiones propositae disceptataeque fuissent. At rogo te, cui bono? Scilicet cives nostri ii sunt, qui his de rebus dextre judicent! Idem censo de binis illis capitibus, quae acerrimum illud inter Protestantes diffidium, communi utriusque salutem, immo vero ipsi rei christianae, adeo exitiosum, jam per ducentos amplius annos aluerunt; quaestiones intelligo de *decretis divinis* et item de *modo praesentiae Christi in S. coena*. Gravius illud, fateor, esse, quam ut perinde sit, quemadmodum de eo statuatur, nec omnino alterum negligendum erat. Et laudandum imprimis est, quod doctores nostri omnem in his capitibus, et quae cum iis connexa sunt, excutiendis operam ponendam judicaverint. Quod quam utile fuerit, sententiae Brandenburgensium de gratia universali testatum faciunt. Altera quaestio ut difficiliores habet explicatus, et hermeneutica potius, quam dogmatica est: ita nihil magis improbandum, quam accipites has et alias quaestiones alia, quam erudita lingua, i. e. latina, publice magno Christianorum periculo disputari.

§. XII.

Alterum, quod §. 7. contineri puto, aequae facile probaturum me esse spero rem quamcunque aequa lance expensuris: scilicet, *Theologiam*, cum ad stabiliendam defendendamque doctrinam S. Scripturae maxime debeat esse instructa, *ad temporum rationes sapienter prudenterque esse accommodandam*. (§ 8 not.) Ne id fecus, quam sentio, quisquam interpretetur, aut ita accipiat, ac si velim quaedam taceri, quae parum fert aetas nostra superbe et delicate fastidians; alia vero mollienda, aut eum in modum immutanda, ut propius ea v. c. ad Naturalissimum aut Indifferentissimum accedant! Absit hoc, ut caussae DEI ipsius ita turpiter diffidamus, ut illam arte tam ignobili non servemus utcunque, quam verius impie prodamus. Ignavi hoc et perfidi militis esset, arcem, quam virtute tuiturum se desperaret, sui commodi causa tam iniqua lege hosti tradere. Melius scilicet est et tolerabilius apertum bellum, quam pax infidiosa aut male parata. Attendamus igitur cum ad rem ipsam, tum ad modum, illam tradendi.

§. XIII.

Quod igitur I. ad *doctrinas ipsas* attinet, perspicuum est, quorundam dogmatum explicationem ac subtiliorem definitionem hoc magis, quam alio tempore necessariam ac utilem esse; iniquis itaque nostris cum Theologis agere, qui deserere eos priscorum illorum, Chemnitii, Gerhardi, Musaei et aliorum magnorum sua aetate veritatis promachorum, vestigia, acerba saepius loquacitate conqueruntur, atque hoc ipso nomine vicem ecclesiae dolent. Multa, fateor, et varia rerum copia illa coetus nostri lumina dogmaticam Theologiam auxerunt et nemo est, quin Gerhardi grandia illa volumina admiretur, ad quae nostrorum Theologorum pleraque parva sunt. At quis non intelligit, frustra certari argumentis & libris cum Pontificiis, dum nemo illis persuasurus sit, istum opum et potentiae principatum dimittere? Atque dum satis docte ostensum est, Deum gratis nobis vitam aeternam largiri, id jam agamus, ut fratres nostri purgata patrum studio, superstitionibus avitis religione Christi, conformem tam excellentibus dogmatibus vitam agere discant et etiam bene cupiant, jungentes huic studio reliquas eruditionis theologicae partes. Multa alia argumenta illi olim eruditi Theologi operibus suis dogmaticis intexuerunt, quae commodius hodie utiliusque ad singulas disciplinas, Ethicam, Polemicam et Exegesin transferuntur. Quae, si illis de libris recideris, honorificentius ac aequius de recentioribus ecclesiae evangelicae doctoribus existimabis. Et quidni existimares, quum videas, eos certatim de ipsa S. Scriptura, de textu, de sensu illius eruendo enarrandoque et de tuenda adversus oppugnatores cum a subtilitate ingenii, tum a generis nobilitate et munerum dignitate metuendos, religionis ipsius sanctissimae et veritate historica et originis doctrinaeque divinitate insigni eruditione ac virtute, elaborare, minus contra, quam Chemnitios & Gerhardos, de Patrum consensu sollicitos esse*). Quare dum cum hostibus religionis ipsius congre-

*) Miranda dicamne an laudanda eo magis est haec Theologorum nostrorum erga Pontificios liberalitas, quod non modo Centuriatores Magdeb. sed ipse etiam CHEMNITIUS (Loc. theol. I. p. I. sq.) *errores*, ut ait, *in fundamento* in ipse

diendum idemdem sit, an non in summa prudentiae laude est ponendum, quod in libellis suis dogmaticis non tam pristina illa bella renovent, quaestionesque priscorum et toties jam profligatorum adversariorum opprimendorum caussa aequae dialectice, et verbosae, atque v. c. Hollazius, definiant, quam potius nova prorsus capita, quae ad honorem S. Scripturae et religionis ipsius christianae pertinent, inferant? Quod quidem ita laudandum est, ut mirum sit, Bajerum, Koenigium aut Dietericum, (ut his utar,) a nonnullis in instruenda iustis armis pube studiosa, recentioribus quibusdam probae notae compendiis academicis praeferrī. Quasi vero illi non suae aetati maxime scripserint! Sed transeamus etiam paullulum ad *Erbicam christianam*. In qua miratos, scio, nonnullos fuisse, quare MOSHEMIVS de Lycurgi legibus, de Socrate, Platone, Confucio, multisque rebus aliis, quibus nulla vis inesset ad pietatem Christianorum accendendam fovendamque, tam multus fuerit? Hi vero si didicerint, laudari haec quae dixi, orbis alieni sidera ita effuse in aulis maxime Principum, ut eorum non sapientia modo, verum virtus quoque, Servatori nostro impudentissima loquacitate praeferrantur: desinent mirari consilii insolentiam, prudentiam contra imitari incipient. Ego vero sequutus magistri exemplum, alia attigi, quae, non sum nescius, alieno loco posita videri posse,

nisi

ipso Athanasio p. 9. Chrysostomo p. 13. Augustino 14 notarent. Proxime vero a S. V. SEMLERO eruditissime omnium demonstrata est Patrum circa eadem capita summa dissensio, ut sperari debeat, ab humana horum auctoritate ad unam divinam mox discessuros eos esse, qui studio, ut vocant, patristico plus fere temporis tribuerant, quam philologicis et aliis melioribus eruditi Theologi praesidiis. Hoc tamen utilitatis veterum monumentorum tractatio praestabit singulis aetatibus, ut, qui volent et debent, intelligant, nullo tempore eos, qui non in verba magistri iurassent, sed suo iudicio uterentur, eodem prorsus modo de omnibus doctrinae particulis sensisse, et esse etiam in theologicis cujusque sensus et iudicia cum per dotes animi, tum per reliquam scientiam et per causas externas varias ita determinata, ut et hic *individuationis* principium admirabile sit; hoc vero singulare, minus *moralitatis*, quam par est, studio veri theologi, et in hoc conscientiae iuribus, tribui solere v. infra (§ 63. in not.) de lege dicenda.

nisi obesse scirem; sciorum hominum opiniones, vernaculis scriptis magna veri, majori ingenii specie hinc et inde sparsas. Ita, dum novi, celeberrimum Montesquieu oracula saeculo nostro fundere videri, non potui non, Tomo VIII., in quo hucusque defudavi, multa iniquius in evangelica praecepta ejus enunciata falsitatis convincere, aut certe vanitatis gallicae.

§. XIV.

II. De modo res divinas explicandi idem est statuendum. Nam ut universim in Theologia tradenda, quemadmodum in aliis disciplinis, ea ratio sit tenenda, quae cenferi debeat ad res pandendas persuadendasque aptissima; certum tamen est, hanc ipsam rationem non omnibus singulis temporibus eandem unamque fuisse. Verum interrogando eliciebat Socrates; Cicero academicus proponebat, de qua utramque in partem disputaretur, quaestionem; continuo hic de officiis filio scribens, et Aristoteles utebantur sermone. Quis igitur unis Theologis hanc libertatem invideret aut jure succenseret, quodsi non eadem via in persequenda veritate incedant? Et nemo superiori aetate stomachabatur, cum Melanchthon a populari Lutheri sermone paullulum discederet in locis suis. Optabile potius fuisset, ut huius et Calvinii exemplum sequuti fuissent postea Theologi omnes, ut pote quod quo propius ad veterum illam simplicitatem, lacteam ubertatem et sermonis ornatam concinnitatem accederet: ita ex eo cum summa exstitit ad res intelligendas ponderandasque utilitas; tum vero maxime ingenua delectatio in cognoscendo hoc planissime, quid quamque rem sequatur et quid sit ea ingenii et doctrinae ubertate demonstratis praeceptis Theologorum contrarium. Verum, erat hoc deinceps dandum temporum injuria, ut, quoniam Theologis acerrime esset cum Jesuitis maxime, quotidie depugnandum; hoc vero genus promachorum Romani Pontificis vafum et bellicosum quemadmodum olim Stoici, et duro sermone uteretur, et laqueis facile distinctio- num subtilitatumque Scholasticarum, hos, qui simplici et plano differendi disputandique generi essent adsueta, irretirent: inde a Neoburgensi illo colloquio, Aristotelico more Theologiam tractarent, quo

quo instruerent scilicet tirones ad congregiendum feliciter et gloriose cum hoc formidolosissimo adversariorum agmine. At, quum acerbis horrificisque his bellis ipsa temporis diuturnitas modum tandem poneret, fieri inexcusatus videtur, quod scholasticum illud jejunum et aridum de sapientia divina differendi genus non dudum fecerit plano, simplici ac ornato sermoni locum. Quo magis iniqui illi censores sunt Theologorum nostrorum habendi, qui vitio his vertunt, quod fere a formulis illis dialecticis abstinent. Nam ut omnino pauci inter nos Aristoteleam philosophiam intelligunt: ita etiam, quae istis contortulis vocibus subiecta vis sit, ignorant. Idem fere censeo de eo *formularum* genere, quod *caute loquendi* in scholis vocatur. Nam ut illae in litibus olim concertationibusque sunt compendii normandaeque disputationis causa inventae et moderate laudabiliterque a cordatis viris, nominatim ab URB. REGIO definitae: ita non est iis pertinacius ad haerescendum, quasi divinitus nobis commendatis, quodsi *salva veritate* eadem res planius et ad pacem cum dissentientibus, philosophicae vero, quae tum regnabat, linguae ignaris aut impatientibus, componendam aptius possit enuntiari. Ut enim facile largiar, non esse temere committendum, ut ab istis vocibus, *ὁμοσετίας, personalitatis* aliisque, abstineamus, aut ab aliis rectae doctrinae aptis signis; propterea quod illae quam maxime compendiarum ratione significant, quae sit Theologorum nostrorum de gravissimis illis, de quibus maxima dissensione inter nos et alios disceptatur, capitibus sententia: secus tamen pronuntiandum puto de aliis phrasibus, quae, ut sunt plerumque inter belli ardores primum, et fortassis temere interdum, urgente necessitate quodvis telum ministrante, adhibitae: ita non debemus mordicus illas defendere, quodsi illis abjiciendis atque cum melioribus commutandis, pax cum adversariis tam aequa conditione redimi reddique ecclesiae queat. Novimus vero, fuisse, qui vel earum formularum, quae sunt a nonnullis hymnis suis insperae liberius, patrociniū in se iusto acrius, quam necesse esset, suscepisse atque illa et alia mordicus defendisse: *Durch Adams Fall ist ganz verderbt menschlich Natur und Wesen etc.* item illa: *O große Noth! Gott selbst liegt todt, am Kreuz ist er gestorben etc.* Sapientius

D

tius

tius factur, quodsi QUENSTEDTIUM nostrum (in *system. Theol.* Tomo III. c. 3. Membr. II. S. 2. p. m. 327 f.) imitarentur. Nam quamquam sano quodam sensu dici accipique haec possunt, (ut traditur in dogmatica Theologia in loco de tribus generibus commun. idiom.) tamen quia commodius atque aptius res ipsa S. Scripturae verbis explicari possit, non est ardoribus istis animorum, adhibendis his formulis quasi subjienda nova in dies materia. *) Quo magis cuperem, ut eruditissima praeceptoris nostri desideratissimi Dissertationes tres de *Theologo non contentioso* ad 2 Tim. 2, 23. 24. nostra etiam aetate non legerentur modo studiose, sed etiam aequo animo perpenderentur ab his, quos unum veritatis & pietatis junctum studium venerabiles optime reddiderit saeculo mollis quid et humani spiranti.

XV.

Non deesset, quod copiose de ratione tradendae morum doctrinae disputare possim. Qui enim patrum memoria de illa bene mereri voluerunt, Aristotelem maximo proorsus incommodo sequeban-

*) Iniquissimus sit aetatis nostrae censor, qui neget, si vel hoc unum, certe magnum meritum de re divina, quod jam quidem omnes fere voces definiuntur accurate, quarum alias vagus, promiscuus incertusque usus incredibiles de vocabulis concertationes excitavit et aluit. Nam ut de biblicis et maxime Paullinis *πολυσημοις*, ut sunt *αρε*, *πνευμα*, *δικαιοσυνη*, *νομος*, *Θανατος*, et ipsa appellatio *Χριστος*, nihil dicam, quam ambigue una vox, *Gratia* in theologia veteri et recentiori ab Augustini usque aetate, adhibetur! Iam vero nemo fere est logicis praeceptionibus vel mediocriter a schola tinctus, quin moneat, eam significare jam amorem Dei; jam operationes Spiritus S. (i. e. *gratiam affectivam* et *effectivam*) jam mutationes illas spirituales et actiones regeneratorum, qua talium. Ut hoc obiter addam, nondum satis illud observatum est, iisdem vocibus aliam biblicam, aliam theologicam potestatem esse subjectam. Sic *πιστις* Rom. 14, 23 quae Paulo est ibi *conscientia*, male accepta est pro fide salutari. v. alia exempla in *Erb. Mosb.* II. 1. f. de voce poenitentia & fides. III. 372. 407. Dudum optavi, ut vir aliquis acutus definitiones biblicas et theologicas uno corpore colligeret in usum Theologiae studiosorum, verbo: *Lexicon Theologicum* conferberet summa cura.

bantur, cum quod de paucis admodum virtutibus exposuerunt; tum quod malam illam et valde incommodam, immo vitiosam Stagiritaē legem adsciverunt: ut agerent primum quidem de *sine* disciplinae moralis, deinde de *Subjecto*, denique de *mediis*, intelligerentque sub his actiones ipsas Christianorum. Id vero, ut vel ex unius HENRICI RIXNERI *instructionibus Theologiae moralis* (Francof. 1690 editis in lucem) palam est: ita missum hoc facio, quoniam infra hoc caput iterum attingendum erit; dicturus de his breviter, quae ad sermonem spectant. Et nemo est, qui ignoret, rem eandem jam philosophico, jam comitiore rhetorico stilo exprimi posse. Qui igitur docendi tantummodo causa de Theologia scribunt, recte faciunt, quando doctos via compendiaria in adytum illud divinae sapientiae manu quasi ducunt; qui vero et hos, quos et alia causa ad tractanda studia severiora invitet, allicere eo velint, sapienti consilio iter floribus vestitum, quamquam paulo longius, eligunt. Proprio illi, puro ac perspicuo utantur genere scribendi; ubere hi, ornato, copioso, luminibusque exemplorum imaginumque distincto *). Brevitas illorum perspicuitati aut absolutioni minime officiat; ubertas horum nusquam redundet. Illi multa, hi non omnino nulla legentium meditationi relinquunt. Ita vero cuique lectorum generi a doctore provisum erit. Quoniam vero in manibus sunt de utroque auctorum ordine atque adeo et de rhetorico et de dialectico, (ut Cicero vocat de Fin. II. 6) generis libri, missa hac observatiuncula, ad rem propius accedemus.

D 2

§. XVI.

*) Eo magis optandum esset, ut in hac copia librorum pure et eleganter conscriptorum ne umbra quidem illius mysticae et Zinzendorfsanae fuliginis, augustissimam christianae pietatis imaginem commacularet et id quidem saeculo tam polito et in orationis imaginibus atque luminibus mire sibi, et jure etiam, placente. Et tamen recens notatur exemplum in *der allg. deutsch. Bibl.* Vol. II. Part. II. p. 61. & 234. Qui vero ornatam Theologorum ethicorum dictionem esse negant debere, adeant modo HERVEUM, de imaginibus et ornatu cum stili S. S. tum maxime sermonum a Christo habitorum suavissime differentem in *seinen Betr. über die Herrlichk. der Schoepf.* P. II. p. 37.

§. XVI.

Quoniam, ut supra diximus (§. 2.) Religio Christiana partim credendis, partim agendis absolvitur: *Theologia* etiam non potuit non in duas partes dividi, in *dogmaticam* et in *moralem*, cui utrique adest *exegetica* quasi quaedam opum et praesidiarum in divinis libris inventrix, *polemica* vero tanti thesauri sacra custos. Qui his *Symbolicam*, *Patristicam*, & *historicam*, immo etiam *homileticam* atque ipsam *catecheticam* addunt, rectius facerent, quod si tres priores species historiae magis et eruditionis theologiae, qua illustretur orneturque systematica illa, quam Theologiae ipsius, genera nuncuparent; duae posteriores vero illae tanto minus Theologiae ambitu comprehendi possunt, quod sunt non tam Theologiae ipsius, quam potius Christianismi accommodatae ad populare ingenium expositiones (§. 8). Fortassis vero haec ipsa appellatio errori illi ansam praebuit, de quo est actum superius §. 10.

§. XVII.

Ut ut vero nihil facilius esse videatur, quam recte explicare, quid sit *Theologia DOGMATICA*: difficile tamen hoc separatim eam, quod necesse est, a morali illa, accidit. Mihi quidem, ne examinandis praeter rem, aliorum definitionibus immerer, hunc in modum *dogmatica Theologia* definiri posse videtur, quod fit *scientia*, ex S. Scriptura hausta, de DEO ejusque habitu ad hominem lapsum atque a Christo iterum redemptum. Huic ex altera parte respondet *Theologia MORALIS* seu *ETHICA*, quae est *scientia* ex S. Scriptura tradenda, de habitu hominis *Christiani ad DEVM* et ad singulas ipsius leges *). Facile vero futurum praevideo,

*) Ex utraque, quam dedimus, definitione patet, quantum interfit inter Theologiam naturalem & revelatam. Et quod ad *Ethicam theologicam* spectatim spectat, ex eo, quod subjectum ejus *Christianum* constituimus, haec et alia sequuntur 1) principium cognoscendi huic esse revelationem Christi. 2) Longe alia christianis esse, id est, & plura et majora officia observanda, quam quidem homini naturali, scilicet omnia ea nova officia, quae ex *redemptione* fluunt, atque tam erga Redemptorem ipsum, quam respectu officii ejus mediatorii totius, et circa applicationem illius, quae fit Spiritus S. beneficiis, obser-

video, hanc meam utriusque disciplinae finitionem non omnibus aequè probatum iri. Igitur operae pretium erit, paullo haec explicatius et curatius, sed tamen breviter, tractare.

§. XVIII.

Primum igitur repetendum mihi videtur, religionem christianam et *Christianismum* a Theologia esse distincta. Ab illa, quoniam in recto de DEO sensu et vero illius per Christum cultu consistit, abesse officia, in S. Scriptura nobis praescripta, non possunt Tit. 1, 1. 1 Tim. 6, 3. 3, 16 (§ 2. 6.) Hujus vero finis est, stabilire religionem christianam, et puram eam, sartam tectamque conservare adversus omne periculum, sive ab erroribus Christianorum, sive ab insidiis adversariorum imminens (§. 9.) Quae causa, quod dixi, accuratam et subtilem earum veritarum tractationem postulat. Quare rectè omnino ac laudabiliter fecerunt, qui Theologiam morale separatim a Dogmatica singularibus libris, GE. CALIXTVM imitati, pertractaverunt. Ex hoc enim tempore multo, quam autè, accuratius quaeque pars Ethicae explicari potuit, quam olim

D 3

unum

observanda. In his vero omnibus idem est aliis hominibus praestandum, quo beneficiorum gratiae participes reddantur. 3) Aperitur denique novus obligationis fons. Ex his vero singulis apparet perfectio Ethicae christianae cum *extum intensiva*. Immo vero, quoniam in justo systemate omnes consequentes doctrinae a primis illis determinantur: fieri non potest, quin ipsi *articuli*, ut vocantur, *mixti* (§ 45) longe aliam formam in Ethica christiana induant, quam quidem in philosophica. E. c. Vetat quemquam laedere justum naturale. Addit Ethica theologica: cavendum esse etiam in parvis rebus a scandalis, ne animus fide et beatitate a Christo parta privetur culpa tua Rom. 14, 13. 15. Vetat idem Paullus de aliorum pietate sinistre et duriter existimare, addita nova ratione, quoniam Christus sibi hoc servavit, iudex omnium hominum a Deo constitutus v. 7-10. Castè corpus custodito: nam magis Christi, quam tua membra sunt. 1 Cor. 6, 15. Inhoneste nihil coram superstitionum cultoribus agito: nam non est religionis christianae cursus per orbem impediendus. Tit. 2, 5. Corpus ad libidines ne abjicito: nam futurum est, ut illud olim, quemadmodum Christi, glorificetur. Inimicum odio ne prosequitor. Nam et hunc, ut omne humanum genus, Christus amavit cet.

unum officium saepius attingendum erat, quoniam ex uno pluribus dogmatis sponte fluit. Sic v. c. amor aliorum & in attributorum divinatorum doctrina et in loco de redemptione Christi debuit exponi. Jam cum separatim tractantur in Ethica, cujusque virtutis cum indoletum necessitas accurate et clare ostendi potest, propterea quod ex ante demonstratis naturali nexu inferuntur. Fuerunt tamen viri pii et cum honori religionis sanctissimae; tum vero etiam salutis ecclesiae et juvenum imprimis studiosorum eximie consulendi, qui veriti, ne dudum explosa illa et prisca Scholasticorum lris, tantis concertationibus agitata, num *Theologia sit habitus theoreticus solum, an etiam simul practicus* *)? cum damno reip. christianae renovetur, faciendum sibi putarent, ut singulis a se in systemate dogmatico expositis doctrinis exhortationes graves ad pie recteque vivendum adjungerent. Quod inter Reformatos HOORNBECKIVM, de nostris vero SPENERVM, FREYLINGSHAUSENIVM, BAVMGARTENIVM aliosque fecisse constat. Et fieri potest formandi ecclesiae bonos utilesque doctores ratione hac nihil utilius. Verum quilibet intelligit, paraeneses has et quasi subitaneas ad sanctitatem exhortationes, multum differre a systematica, accurata et plena officiorum christianorum tractatione.

§. XIX.

Arminiani contra Theologiam moralem, ut vel ex unius PHILIPPI LIMBORCHII *Theologia christiana* patet, cum dogmatica ita arte combinant, ut posteaquam actum sit de S. S., de Deo ejusque operibus, de redemptione, de praedestinatione, sequatur uno tenore ac ordine caput de *praeceptis N. F.*; hoc excipiat illud de promissis et minis N. F., concludat opus liber de ecclesia I. C. Quod, quo consilio fiat, non potest esse ei obscurum, qui sciat, in agendo eos maximam partem religionis christianae ponere, ad credendum contra pauca suis commendare capita. Quod idem cum

*) Fufe hanc quaestionem tractat MEISNERUS in *Philos. sobr.* P. I. p. 450 ff. pias vero Patrum et suas meditationes adfert HOORNBECK in *Theol. pract.* Tom. I. p. m. 31-35. Mihi quidem distinguendum videtur inter finem proximum et remotiorem non quidem Theologiae ipsius, sed eam tradentis Theologi.

cum alii coetus inter Christianos sentiant, non est mirandum, eandem eos rationem in tradenda Theologia sequi.

§. XX.

Cuperem vero maxime iis satisfacere de nostris doctoribus, qui hac aetate fines Theologiae dogmaticae contractos, moralis amplificatos volunt. Egit hanc causam nuper celeb. DOEDERLEINIVS in erudita dissertatione de *finibus Theologiae dogmaticae et moralis*. Hos vero ita constituit vir Venerandus, ut ad Theologiam *theoreticam* s. dogmaticam referri velit locos de Deo, ejusque essentia, attributis, trinitate et operibus; de Christo, de gratia ab ipso nobis parata et de vita denique aeterna. Contra vero ea Theologiae *practicae*, seu morali illas omnes doctrinas vindicat, quae pertinent ad hominis cum interioris emendationem poenitentia et fide perficiendam; tum ad sanctitatem vitae externam officiis omnibus exsequendis declarandam. Facile largior, habituram hanc methodum illud maxime commodi, ut non opus sit, locos multos bis tractari, sic uti huc usque factum est, in utraque Theologia: idem tamen non intelligo, quam commode careat Dogmatica ampliori tractatione de fide, quam Iustificatio sequatur. Hac posteriore vero ne ad licentiam vitae abuteretur hominum levitas, ostendendum erat, non nisi *μετανοήσαντας* et regeneratione totos immutatos fiduciam collocare in Christo posse: justificationis vero sanctitatem vitae et bona opera et necessarium effectum fructumque esse, et unum verae fidei justificatricis signum. Erunt etiam fortasse, quibus providendum videatur, ne, dum caput de fide inter officia referatur, imbecillae mentes opinentur, ea, tamquam virtute, s. bono opere, salutem obtineri a nobis posse. Quae ut dixi modestius, ita ea cogitasse MOSHEMIUS videtur in Ethica Tom. II. p. 5. sq. Sed utcumque de hoc quilibet statuerit, salva res est christiana. Qui enim ea capita, quae ex Dogmatica in moralem Theologiam transferri vult doctissimus auctor, antea in ethica omiserunt, ducti ea ratione sunt, quod in definienda Ethica subiecti loco posuerunt Christianos, quos non alios intellexerunt, quam homines *μετανοήσαντας* et vere fideles. Addam unum hoc cum Moshemio, qui de poenitentia vicinisque capitibus agant in Ethica, facere id posse

posse liberius, quod non ita adstricti essent auctoritatibus majorum agenda, quam credenda tradentes.

§. XXI.

Sed mittamus haec. Perinde enim est, si quae terrae uni domino parent et reditus fundunt, sive illas ad hanc, sive ad aliam provinciam in tabulis tuis geographicis referas. Videamus potius de eo, quod caput est rei, explicationis veritate. Est autem *veritas* generatim spectata, rerum amica inter se conspiratio. Ex quo fit, ut cum cogitationes nostrae, atque adeo ideae, tamquam rerum imagines, iudicia item ac ratiocinia cum rebus ipsis accurate conveniant, haec iusta similitudo *veritas logica* appelletur. Hanc notum est, in scholis cum a *metaphysica*, tum a *moralis* distingui; siquidem per *illam* ea rei cuiusdam affectio intelligitur, qua habet ea omnia, quae ipsius naturae conveniunt; per *hanc* vero posterio-rem consensio sermonum actionumque nostrarum cum cogitationibus nostris notatur. Quoniam vero translata a Geometrorum lineis voce, convenientia alterius rei cum sua regula, *rectitudo* et Graecis *ὀρθότης* Ebr. 12, 13. vocatur; accidit, ut *ratio vera de rebus divinis sentiendi atque docendi*, *ORTHODOXIA* appellari dudum siveverit. *Orthodoxus* igitur non alius intelligi potest, quam qui verissime de re sacra sentiat *).

Ex

*) Erudite ostendit SUICERUS in *Thef.* T. II. p. 507. Apostoli illud 1 Tim. 2, 15. *ὀρθοτομεν*, adhibitum a LXX pro *ῥω* in Paullino loco et apud Patres idem significare, atque Graecorum *ὀρθοδοσκῆσαι*, recte tractare sermonem. Quod interprete BEZA est, quod primum ad doctrinam ipsam attinet, nihil praetermittere, quod dicendum sit: nihil etiam adjicere de suo, nihil mutilare discernere, torquere. Deinde, spectare diligenter, quid ferat auditorum captus; quidquid denique ad aedificationem conducit. Mira Philologorum somnia de ista *ὀρθοτομία* narrat WOLFIUS in *curis* Tom. IV. p. 513-516. Quae huic ut vocant nostri, doctrinae puritati opponitur, *ἑτεροδοξία*, (§ 22) HENR. STEPHANO in *Thef. L. Gr.* Tom. I. p. m. 1035. proprie est tantummodo opinionis diversitas. Patrum igitur, Theodoretis nominatim ac Basilii auctoritate, appellanda esset *ἑτεροδοξία*, quam tamen Suicerus omisit, ut alias multas voces.

Ex quo jam intelligi potest, quam sancta cuicumque esse debeat Orthodoxiae cura et tractatio et quam male veneranda haec appellatio, multorum vitio, qui rixandi libidini venerabile hoc nomen praetendebant, in ludibrium sit versa. Absit hoc. (Nam 1) in omni, etiam quotidiano sermone verum loqui nos religio jubet 2) Ideo verissime de rebus divinis sentiendum est, quoniam a iudiciis nostris pudent cultus Dei atque adeo ipsa numinis gloria, quam nemo amplificaverit, nisi recte de eo sentiens. Quoniam 3) una religione hominum vera felicitas absolvitur, nihil falsi in illa inesse debet, praesertim cum nullus error est tam levis, qui non aliquod vitium aut gignat, aut certe nutriat. Nam quemadmodum nihil sit sine ratione sufficiente: ita et vicissim nulla res aut veritas tam parva est, quin, ut omnia in rerum universitate sunt sapientissime atque archissime connexa: ita consecutione et effectu careat, habita nimirum ratione universi systematis veritatum. Aequè minus igitur licet, simulate in Theologia agere, et, cujus rei facile exempla dare possem, iisdem quidem uti vocibus et formulis, sed diverso sensu. Quod in loco de divinitate Christi Socinianorum nonnullos facere palam est.

§. XXII.

Falsa e contrario et erronea de rebus divinis sententia et expositio HETERO DOXIA appellatur. Si quis vero eos errores, quibus salus hominum aeterna impediatur, seu, quod idem est, vera in Christum fides tollatur, proaereticè et animi quadam malignitatis specie non modo meliora edoctus, mordicus et pertinacissime defendat, (quamquam hoc ipsum pertinaciam inter et constantiam, discrimen aegre ab hominibus definiri potest) sed etiam in vulgus iterum iterumque monitus, spargat atque adeo tranquillitatem ecclesiae turbet, vel potius, utriusque reip. salutem evertat: atro et invidioso HAERETICI nomine notatur*). Pontificiis vero vel is

jam

*) *Algeis*, electio, optio, decretum voluntatis, apud Graecos ipsumque Ciceronem, sectam seu scholam philosophicam notans, ab ecclesiasticis scriptoribus in pravaram sententiarum disseminatores invidiosus translata est, STEPHANUS d. l. p. 184. Neque tamen intellexerunt, ut SUCERUS T. I.

E

p. 120.

jam laesae majestatis divinae reus agitur, qui quomodocumque ecclesiae, i. e. Antifistis Rom. absoluto imperio sententis suis officere videatur. (I. H. BOEHMERI I. E. Prot. Tom. IV. L. V. Tit. VII. §. 4. p. 820 seq.)

§. XXXIII. Non prius vero recte accurateque de orthodoxia et, quae huic sunt opposita, vitiis, statui potest, nisi ambiguitatis evitandae causa haec probe discernantur, quae, quoniam vulgo a plebisque permisceri (judicii, an animi errore? haud desiniverim) solent, graviter peccandi materiam praebent. Sunt enim primo, qui dicant, *heterodoxiam esse errorem circa fidem* admissum. Jam vero duplex huic voci ab usu loquendi imposita vis est: aut enim *fides* pro rebus ipsis, quae creduntur, ponitur et tunc *objective* spectatur; aut pro illa animi persuasionem, qua quis partim simpliciter doctrinas christianas intelligentia tamquam veras amplectitur iisque assentitur; partim fiduciam in Christi merito collocat et veniae impetratae certus, placide acquiescit. Jam, quodsi quis Heterodoxiae insimulatur, necesse est, *de fide tantummodo obiectiva* sermo sit, cum propter alias causas, tum propter duas has: 1. quia de fiducia animi interna nemo mortalium judicare potest. 2. quia fieri omnino potest, ut quis de nonnullis capitibus recte sentiat, de aliis perverse, nostro saltem iudicio. Quae cum ita sint, vellem, absteretur a voce vulgari *die Rechtgläubigkeit*, adhibereturque potius graeca illa. Nemo enim non videt, ut, quum fidei omnia, quod necesse est & recte fit, tribuatur a Christianis: fieri non possit, quin

p. 120. notat, doctrinam orthodoxiae contrariam, sed contentiones et *orthodoxia*. Tandem vero omnes Haeretici vocati sunt, qui vel parum a iudicio catholicae religionis recessissent. MOSHEMII synt. *Diss. ad sanct. discipl. pertin.* p. 98 ff. Multa lectu digna ex antiquis ecclesiae monumentis adfert Suicerus, e. c. omnem cum illis sublatam fuisse vitae et sacrorum communionem, eorum libros legentes ultimo supplicio affectos, quamquam ipsorum vitae parum est. A qua tamen aequitate ita recesserunt, Augustini auctoritate depravari Christiani, ut crudelius in eos animadversum esset. Sed horret mens hanc historiae ecclesiasticae partem adeo pudendam, neque committam, ut dolorem bonis mentibus renovem.

plebeji homines hominem illum detestentur, quem audiant, a fide aberrare, aut perversae fidei esse. Mitiores aequioresque praebituri se essent, si *secus sentientem*, *ερεγοδοξον*, esse comperirent. Non ridebunt hoc, tamquam ineptias grammaticas, qui perpenderit secum, quanta in utramque partem in judicia et sensus hominum in tritis sermone quotidiano vocibus, et maxime in Ethica, vis insit.

§. XXIV.

Recte *deinde* facturus mihi videor, quodsi duo genera vere de rebus divinis sentiendi, constituero. Ut enim Theologia christiana, a religione christiana ipsa, seu ab uno illo salutis ordine, quem omnes sequi debent, distingui debet (§. 9) ita evidens est, vulgum Christianorum, immo vero ipsos eruditos, quotquot non omne suum tempus atque studium in Theologia perferenda collocant, falsis opinionibus de his, quae Theologiae, dogmaticae inprimis, propria sunt, imbutos esse. Et tamen nemo adeo durus est, ut, qui coetui suo nomen dederint, heterodoxos (*Irre gläubige*) invidiosius appellet. Quare alia *heterodoxia est Christianismi* (seu error talis, ut illo occoecatus neque poenitentiam agere, neque in Christum credere, neque denique pie vivere possit;) et alia vicissim est *heterodoxia theologica*. Quae, quia non omnibus aequè rectè definitur, affundendum aliquid lucis erit, dicendumque non nihil de ea, cui opposita est, virtute.

§. XXV.

Videlicet, quemadmodum veritas seu rectitudo generatim in convenientia cum absoluta perfectaue norma posita est: (§. 21) ita orthodoxia *theologica* (§. 24) debet absolvi consensione cum omnibus regulis et legibus, quarum ope cognitio certa et vera eruitur, panditur, firmatur. Quare, quum Theologia sit scientia, seu coagmentatio veritatum divinarum doctè systematica (§. 17) in systemate vero omnes enuntiationes debeant ex suis principiis justo ordine et nexu derivari: necesse est, ut plures veritates debeant in subsidium demonstrationis accuratae connecti invicem atque concatenari. (*per princ. log.*) Jam vero Theologia christiana ducitur

ex S. Scriptura; haec vero confirmat naturalem illam: (§.1) *opus igitur est ad condendum systema theologicum varia et magna rerum cognitione ac eruditione*, qua carere bonus probabilisque S. codicis interpres eo minus potest, quo remotior aetas illa est, qua sunt divina illa monumenta condita. Et quid multa? Ille ipse nexus tot veritatum ex sese aptarum, quaeso te, quam subactum, quamque limatum multo usu & exercitatione ingenium iudiciumque non requirit! Qua propter, quoniam non postulandum est, ut plures, praeter Theologos, de articulis illis antecedenter aut consequenter necessariis certa et indubitata scientia polleant: *recte videor orthodoxiam theologicam ab illa christiana (§.24) se iunxisse* *).

§. XXVI.

Hanc ipsam tamen orthodoxiam theologicam necesse est, in internam et externam, et in medium aliquod genus, scilicet externe - internam dividamus. Et primum quidem facile est ad intelligendum, quid *interna* sit orthodoxia. Est enim nihil aliud, quam vera Theologiae scientia subjective considerata; seu de universo doctrinarum ambitu theologicarum, quae faciant ad ordinem salutis aeternae consequendae, perspicendum aptissimeque cum traden-

*) Quomodo in mundo physico, ita etiam intellectuali, omnia sunt conexa. Male ergo gloriae Dei, qui utriusque *modus diversus* est, consulunt, qui aliquas disciplinas contemnunt, aut eos despiciunt, qui iis operam navant: quasi vero, ac si in oeconomia Dei tanta ulla res tam parva sit, quin toti inserviat. Qua propter, quantumvis minor sit in Dogmatica, quam in Ethica quidem, ob diversum articulorum purorum numerum, philosophiae usus: ea tamen Theologus non sine damno scientiae suae caruerit. Sed si qui ratione male abusus fuerit, in hunc illud Baconis dictum est: philosophia particulatim percepta, ducit ad Atheismum; plene vero hausta, ad verum Dei cultum. Nemo enim magis dubitat, nec ut quaeque demonstratur, didicit. Teneamus in primis hoc, *nullum verae philosophiae cum Theologia dissidium esse posse*; quamquam Aristotelicae potuerit: ex quo fluxit summa Italorum sophistarum Saec. XV impietas, quam et SAVANOROLA docte impugnavit & ipse LEO X. fulmine confixit saec. XVI.

dendum, tum quoque defendendum, firma persuasio. Quoniam autem varii sunt hominum, pro ingeniorum externaeque conditionis diversitate, ut de aliis rebus omnibus, ita inprimis de religione et Theologia sensus; salutis autem publicae interficit, non perturbari multitudinem rudem discrepantibus doctorum sententiis: igitur providendam erat sapienter, ut norma quasi quaedam his proponeretur, qui publici doctores sint constituti. Quam si quis in tradenda publice religione atque Theologia regulam sequatur, *externae*, et quidem *ecclesiasticae* aut *symbolicae*, *orthodoxus* est. Quod si et haec symbolorum coetus alicujus formulae in se verae sint; doctorque veritatem earum, argumentis certis convictus, perspiciat et aliis etiam accurate proponat; *interne - externa* orthodoxia gaudet; seu est orthodoxus *interne et externe simul*.

§. XXVII.

Quoniam DEVS, S. Scripturae auctor, numquam secum ipse dissentire potest: consequens est, ut *nulla divini codicis oracula pugnare inter se queant*. Et tamen non est inficiandum, esse permultos non historicos modo, sed etiam dogmaticos locos, quorum unus alterum tollere videatur. Quod ipsum tamen vere et re ipsa accidere posse, necesse est, constanter negemus; ad speciem contra crebrius fieri, affirmemus. Cogitur hinc, elaborandum esse interpreti docto et pio, ut vexata haec loca inter se concilientur; quod adjutu parallelismi, ejusdemque non verbalis magis, quam realis ita instituitur, ut clarius alicubi enunciata, lucem obscurius concisiusque dictis affundere videantur *). Cujus quidem

E 3

dem

*) Quoniam ut quisque optime a philologia, judicio et omni erudita suppellectile est instructus, ita etiam aptissimus ad explanandum S. codicem censendus sit: quidam autem inter hos, qui a nostro coetu alieni sunt quibusdam in dogmatis, his laudibus excellant: nemo cordatiorum negaverit, recte a nostris Grotio, in nonnullis etiam ipsi Clerico, multum tribui grammaticae interpretantibus et docte. Et fortassis ad veros sensus divinatorum librorum eruendos nihil conducibilius fuerit, quam ignorare, cui familiae bonus hic vel ille interpret nomen dederit. In quo Glassii nostri, incomparabilis

dem feliciter stabilitae concordiae sexcenta exempla ex doctorum virorum singularibus libellis, si id opus esset, referri huc a me possent, ad illustrandum id, quod breviter de *analogia S. S.* hoc loco dictum est. Ab hac vero probe distinguenda est *analogia*, quae dicitur a Theologis, *fidei* ejusdemque *obiectivae*; eamque dicunt esse doctrinarum singularum inter se acquabilem conspirationem, qua una alteram ex se gignat, sustineat, confirmet; totum vero sapientiae aedificium ita descriptum sit similem ad rationem, ut tot diversae illius partes *VNUM* aliquod, sua simplicitate & consensione, pulcrum, efficiant. Cujus quidem proportionis observatio difficilior est, quam plerisque videtur. Ea enim cavenda est omnis contradictionis vel levissima species. Ut enim fallere ac mentiri plane non in *DEVM* cadit: ita etiam erroris certum indicium est, si quae secum in eodem libro pugnant apertius. Quod ne in Theologia nostra accidat, *ἀναλογως* loca de libero arbitrio, de persona Christi, de justificatione ex sola fide, de bonis operibus, de vocatione universali et rel. sunt describenda, ne, quod hic stabilitum sit, mox iterum subvertatur, aut ipsum alii doctrinae, aequae certae officiat. Cum igitur Theologia tota ex Scriptura S. derivanda illicque adaequanda sit: consequens est, ut *analogia fidei sit metiendae ex analogia Scripturae*, minime vero haec, opposita ratione, illi sit accommodanda *). Quod qui faciunt, Theologiam nostram inferre

in

bilis profusus viri, prudentem dexteritatem saepe ita soleo mirari, ut eadem lege auctam auream ipsius Philologiam S. recentioribus interpretationibus vehementer cupiam.

*) Quo gravissima haec observatio melius intelligatur, illustrabo eam illo exemplo, quod simul faciat ad explicandum §. 60. Recte tradebat Lutherus, hominem ex sola fide, sine operibus legis justificari. Quoniam vero haec Pontificii semper crepabant, fortassis durius interdum inter pugnae ardores de B. O. pronuntiatum est. Et magnus quidem vir Paulli auctoritate se tuebatur; hi contra Iacobi et iis omnibus oraculis, quibus ita Christianis sanctitatis et B. O. studium commendatur, ut impiis spes omnis beatitatis futurae praecidatur. Quare quum Romanenses Lutheranos tamquam improbitatis patronos, in invidiam vocarent; multi vero Lutheri sententia ad licentiam

in divinum codicem, non vero, quod deberent, ex hoc repetere jure meritoque dicuntur. Quod vitium saepius objectum est doctoribus Theologis, jurene an injuria? non est hic decernendi locus.

§. XXVI.

Quae ex his pronò, ut spero, alveo fluant, nihil obstat, quò minus ostendamus. Sunt autem haec fere eorum praecipua. Primum est: *orthodoxia christiana ad pauca illa capita se refert*, quae sunt in s. Scriptura clarissime de DEO, de Christo redemptore, de poenitentia, fide, sanctitate ceterisque primariis doctrinae Christianae locis enuntiata.

§. XXIX.

Alterum: *Orthodoxia e contrario theologica latius multis modis christiana, patet, ac interna quidem nulli extorqueri potest.* Id quod

centiam vitae abuterentur; accidit, ut Melanchthon crebrius necessitatem B. O. ad salutem commendaret. Nemo tamen de definienda hac quaestione curatus, cogitasse prius videtur, quam cum gravis oriretur GE. MAIORI Philippi, et NICOL. AMSDORFIO, Lutheri discipulo v. WALCHII *Religionsfreiz d. Luth. Kirche* T. I. p. 100 ff. Tunc enim primum conciliatio Pauli cum Iacobo ita tentata est, atque adeo ipfius S. Scripturae, ut pateret, Paulo maxime cum Iudaeis, ceremoniarum Mosaicarum observatione superbientibus, (quanquam et legem moralem non omnino excludit Rom. 2, 13. 23. 3, 20. 31. 7, 7.) Iacobo vero cum libidinosè viventibus Christianis rem fuisse. Recte deinde definitum est, electitios Pontificiorum aliorumque cultus non posse DEO placere; neque tamen alia nos fide posse justificari, nisi quae vera sit h. e. quam odium omnis peccati, studium contra sanctitatis strenuum sequatur. Atque hac explicatione id consequuturos doctores nostros sperandum est, ut haud amplius queat nobis neglecta pietas a Pontificiis et aliis objici v. LIMBORCHII *Theol. christ. L.* V. c. 79. §. 9. p. 656 Sed certe non habent, cur *Pontificii* doctrinam suam virtutum omnium matrem appellent, cum propter levia de veris B. O. iudicia; tum etiam propterea, quod et fidem in nudo assensu, immo implicita notitia ponunt, et sua de duplici justificatione sententia totum salutis ordinem turbant.

quod invictissimis argumentis dudum est a Protestantibus adversus Romanensium injurias et crudelem impietatem demonstratum. Immo vero ut sciri queat, quis sit haereticus, (quod tamen ab hominum nemine, sed a solo animorum iudice, DEO, sciri potest,) tamen non esset in eos, tamquam in Patrones & perduelles, armato milite et carnificis cruciatu saeviendum Rom. 14, 23. coll. 1 Cor. 2, 15. Multo igitur minus in eum, quem *interne heterodoxum* suspicamur, gravioris quid est statuendum. (§. 22.) Quod eo minus ab impietate abesset, quoniam fieri potest, ut quis circa fidem *objectivam* erret, et tamen *subjectiva* gaudeat et vere in Christum credat. (§. 23. 24.) Sic sancti fratres putabant, beneficia N. F. ad solos Judaeos pertinere, nec posse gentiles gratiae Dei prius participes fieri, quam circumcidi sese Mosaico ritu passi fuissent Act. 11, 2. 15, 1. et epist. ad Gal. Immo vero multi inter Corinthios de resurrectione mortuorum, de *ἐδαλοθυστοις*, de necessitate ritus Mosaici, de S. Coena et de aliis, nihilo gravioribus rebus magni momenti errores fovebant. Et tamen Paullus epistolam inscribit *τῇ ἐκκλησίᾳ τῆ Θεοῦ, τῇ ἐστὶ ἐν Κορινθῶν, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἀγίοις*, gratiasque agit DEO de *χαριτι τῆ Θεοῦ τῇ δοθεσὶ αὐτοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Cap. 1, 2. 4. Magno sine evidentissimoque argumento, quam liberalis sit mens et natura evangelii, et quam longe ab illo fervili et acerbe superbo Pontificiorum imperio remota! Ipse vero deinceps Augustinus et alii his, quorum ecclesia dogmata damnaret, vitae laudem pie institutae tribuebant (v. testim. in ARNOLDI *erster Liebe* L. VIII. c. 23. §. 6-9. p. 1043.) Et quid multa? Gravi praepudicio laborabat Nathanael. Et tamen amabat eum a mentis candore Dominus Io. 1, 4. 6. 47. Hujus tamen similes quis sexcentos in omni gente ac genere hominum esse, negaverit?

§. XXX.

Quid? quod quemadmodum aliquis Orthodoxia christiana gaudere, theologica carere potest (§. 24.): ita multo minus mirandum est, homines, immo totos coetus, sese invicem pro heterodoxis habere. Nam quamquam facile factu multis videtur, definire, quodnam Christianorum systema sit verum, i. e. S. Scripturae

con-

convenientissimum: tamen quoniam summa rei redit ad interpretationem illius; hujus autem justa in quocunque loco explicando ratio a multarum aliarum rerum momentis pendeat: anceps saepius censeretur, utra alteri interpretatio sit praefenda? Ex quo consequitur, ut nihil quidem negotii sit, in se ac simpliciter decernere, quid vera sit *orthodoxia*; arduum vero, in quacunque proposita quaestione id sine ulla dubitatione et secundum veritatem tamen, definire. Quae cum ita sint, non est gravius illis irascendum, quibus nostra *orthodoxia*, *opinata* saltem videatur: praesertim cum ipsi vicissim jure nostro utamur, idem ferendo de illorum peculiaribus sententiis ac *κρησις δογματος*: iudicium.

§. XXXI.

Hoc tamen non eam in partem rapi debet, ac si plane definiri nequeat, in quam parte militet veritas, quaeque Christianorum secta ceteris sit magis cum *ορθοδοξια* consentiens. Ut sunt enim universim certa veritatis signa: ita etiam satis est, si capita doctrinae christianae evidentia testimonii S. Scripturae nitantur. Reliquae enim partes, sive articuli secundarii, cum per eas principes doctrinas determinantur: ita quam recte de iis statuatur, a perspicacibus viris non omnino infeliciter definiri potest: licet, ut verum fatear, magis monendum sit, quid multis in locis non sit putandum, quam quid definite sit praeciseque de aliquibus quaestionibus praecipendum; ex quorum genere sunt in loco de gratia, ut hoc utar, plures, et nominatim de vocationis ordinariae, ejusdemque proxima universalitate. Haec enim et alia ea cautione ac religione tractanda sunt, ut non pudeat Theologos ingenuos, reverenter fateri, esse haec *ἐκ τῶν δυσνοητῶν*, a quibus ipsa non sint libera Paulli, immo reliquorum Apostolorum scripta. Quod sane consultius est, quam repugnante alia certiore cognitione, aliquid definire in re, a nostra mentis acie tam longe et alte remota, eoque vero ipso concertationibus Christianorum occasionem et materiam inutiliter suppeditare *).

§. XXXII.

*) Quoniam *orthodoxiam ecclesiasticam* ex convenientia cum libris symbolicis metimur, facile num ea quis gaudeat, perspectu est, non item vero. an

§. XXXII.

Quoniam inveniendae confirmandaeque veritatis universim non aliud datur efficacius ac certius subsidium, quam ut illa disputando commentandoque in omnem partem versetur: *non sunt nimis*, quoad orthodoxiam externam ecclesiasticam, (§. 26) publicis legibus, quasi vinculis, *constringenda* doctorum et piorum *ingenia Theologorum*. In scholis quidem, quas futuris coetuum pastoribus aperiunt, id fieri fas est. In libellis vero academicis aliisque eruditis disputationibus e re veritatis provehendae fuerit, id non cogere inconsideratius aut durius. Quo magis laudanda est ecclesiae nostrae sive indulgentia, sive prudentia, quae sinat impune, aucta hac litterarum omnium in dies luce, Theologos doctos in interpretanda S. Scriptura aliisque, nihilo gravioribus quaestionibus, ab auctoritate patrum nostrorum, ipsoque summo et immortali doctore Luthero, aliquantisper dissentire*). *Ecclesiasticis vero doctoribus* recte et utiliter

quis orth. *theologica* polleat. Nam haec nititur recta universi codicis S. interpretatione. At vero nemo Theologorum hoc sibi sumserit, se semper & ubique verum vidisse et ostendi potest exemplis, summos olim Theologos hunc vel illum locum secus intellexisse, quam fortassis post ea intellectus melius fuerit. Sic. v. c. saepius in dictis probantibus factum esse, historia dogmatum probat. (v. ex. in BAUMGART. Erlaut. der symb. Schr. § 56. ad Gal. 3, 24. §. 57 ad Iobi 9, 28. § 68 ad Ez. 20, 25 §. 83. ad Matth. 16. § 18. crebrius vero et gravius in interpretando lapsum esse Gerhardum in locis suis theol., doctissimus editor, Ven. Cotta, docet).

*) Sine hac enim libertate in omnem Theologiam, maxime autem in veros sensus S. S. inquirendi, (quam nuper ornamentum ecclesiae nostrae, ERNESTIUS tam graviter asseruit in progr. *de libertate ingenii in causis religionis*) minus, quam sumus, superstitionibus et vanis opinionibus soluti effemus. Superiori aetate, ut rem exemplo illustrem, omnia fere mala maligno genio auctori tribuebantur (*Erb. Mosbem. I. 416 ff*) ipsaeque in vestitu decorae mutationes v. *Theatrum diabolorum. s. Sammlung vieler Schriften von dem Teufel und seinen Versuchungen* Francof. 1569. et *Musei* investivam in diabolum braccatum ap. ARNOLDUM in Kirch. u. Ketz. hist. T. II. L. XVI. c. 16.

liter *symbolica orthodoxia* in rebus, ad Christianitatem pertinentibus imperatur, de rebus ad forum theologicum proprie pertinentibus pro cathedra sacra disputandi, libertate ademta.

§. XXXIII.

Ut vero Orthodoxia theologica non immediate, sed remotius tantum, ad fidem illam salvificam spectat, (quae vero proxime ex orthodoxia christiana nascitur): ita etiam illius laus non in eo sita est, ut *infallibilitatis* nostrae speciem aliis quomodocunque persuadeamus: sed hoc potius valere inter nos deberet, ut, quo quisque majus studium cum in discendis linguis emetiendoque universo eruditionis campo, tum vero in penitus cognoscenda, limanda, corroboranda atque exornanda Theologia consumeret, eo haberetur Theologus *ὁρθόδοξος*. Quod secus tamen, multis in litibus factum est. Cujus hominum generis placet descripta a BVDDEO in

F 2

Theol.

§. 8. p. m. 188. Quam multa ipsi adscripserit BAXTERUS, patet partim ex ejus *Wegweiser zur christlichen Sittenlehre* (Francof. 1693) p. 204-254. partim *Gemisch. der Geister* (Norimb. 1755). Quibus sententiis quum fides fieret pro concione sacra variis tragicis & horrendis vel auditu narrationibus: accidebat, ut et piae mentes, natura tristiori concusae, trepidarent, et protervi homines audacter culpam criminum suorum in Satanam conjicerent. Nemo vero non intelligit, loco de potestate Satanae minus accurate tradito, periclitari moralitatem actionum (*Erb. Morben.* Tomo VI. § 27 & 28 p. 586 ff.). Altera, eaque maxima, quae honestam hanc libertatem suadet, utilitatis ratio esse debet spes minuendarum concertationum cum aliis Christianorum coetibus, (§ 12). His enim saepius clariore et rectiore formula medicina parata fuit v. *Koehlerus* in *Abbildung einer Friedentheologie* §. 17-19. Posita vero hac libertate, consequens est, ut inter ipsos Protestantium Theologos *controverſiae* oriantur amicae, quae profecto tantam habent vim ad acuenda limandaque omnis generis, et maxime sacra studia, ut non tollendae, sed tantummodo moderandae illae sint a Principe. Idem cenſeo de *Theologia polemica*, ex cujus studio magnus usus in nos redundabit, quodsi pia & veri amante mente ponderemus sententias adversariorum, et, si quid veri in illis insit, (quis enim plane caecos dixerit eos, qui sunt a disciplina nostra alieni?) id reverenter nostrum faciamus.

Theol. dogm. Instit. p. m. 53. imago: „quodsi quis non tam scripturae S. dogmata, eaque ad salutem necessaria, quam aut ingenii sui commenta, aut ecclesiae cuiusdam, vel sectae placita, scripturae testimonio destituta, nullaque ratione scitu ad salutem necessaria, primo quidem sibi, aliisque vera esse persuadeat, tum aliis obtrudere quovis modo annitatur, secusque sentientes ceu haereticos pessimos infectetur, inde ut orthodoxiae gloriam referat; eum quidem gravissima voce hac abuti, nemo sane mentis dubitaverit.„ *Opinatae* scilicet (§. 30) immo vero *fastuosae* ac imperiosae orthodoxiae hos propugnatores verius, quam evangelicae dixeris, quibus quin veritatis omni ex parte venerabilis, nota desit, propemodum non est dubitandum, quia omnis veri amor a virtute et animi altitudine profiscitur; Christi autem vere percepta doctrina non possit esse non verae sanctitatis, et DEI hominumque amoris effe-
trix et quasi nutrix.

§. XXXIV.

*) Qui ergo Theologos, pio consilio in doctrinas receptas inquirentes et secus de rebus quibusdam minus capitalibus, quam communia decreta volunt, sentientes, conviciis statim proscindunt, peccant 1) in amoris legem Luc. 6, 37. 2) in veritatis jura & incrementa, disputando & libere inquirendo unice limandae ac confirmandae 3) in ecclesiam et reimp. humanam, cujus salus a veri & eruditionis certa cognitione pendet 4) in jura conscientiae 5) in Deum partim violando ipsius jura in religionem & conscientiam; partim impediendo providentiae consilia, quae sensim artes ad perfectionem evehit. Neque tamen sapiens haec & naturalis *libertas cogitandi* cum petulantia hominum, quaevis somnia libidinum in vulgus spargendi confundenda, quae omnino coerceri ob tranquillitatem debet. Vera autem libertas, quam commendo, in hoc est posita, ut copia fiat Theologis piis, doctrina sua et perspicendi facultate in indagando eo, quod re vera nobis Deus per S. Scripturam tradere voluerit, utendi Io. 5, 39. Act. 17, 11. Pf. 1, 1. 2. Invenit vero, ut hoc obiter addam, quemque, eorum hominum, qui fastu suo & dominandi libidine abrepti, de rebus divinis sensus suos cordatis viris imperant, in Ithacio et Idacio imaginem intueri eximia arte expressam a Sulpicio Sev. *Hß.* S. L. II. c. 50 et 51. p. m. 310. edit. Hofmeister.

§. XXXIV.

Sed antequam de hoc loco⁹ abeamus, erunt fortasse, qui quaerant, quemadmodum eorum tranquillitati consulendum existimemus, quibus, quum ad orthodoxiam externam sese obstrinxissent religiosissime, interna tamen desit (§. 26)? Quibus facile iis, quae huc usque disputata sunt, satis esse factum puto. Addi ergo id unum debet, quod, quantumvis bono animo quis possit et reverenter in DEVM et veritatem, a recepta in coetu suo sententia dissentire (§. 29) modo haec dubitatio atque dissensio fidem subjectivam non impediat aut subvertat: abstinendum tamen esse ab opinionum suarum divulgatione ob eam gravissimam causam, quod ecclesiae sponte sua sancte sponderit, se ex ipsius formulis vel Christianitatem, vel Theologiam; illam fidelium coetui, hanc in scholis academicis, esse professurum. Jam vero ecclesiam, tamquam societatem, jure collegiali, immo naturali, rei pacisque publicae causa cum ministris suis de doctrinae publicae forma pacisci posse, immo debere, nemo infitias iverit. Et, quoad dubitanter tantummodo de suis singularibus opinionibus ipse statuatur, non video, cur non etiam his oppositam, coetus sui sententiam, neque honori S.S., neque saluti auditorum noxiam, tradere publice possit, penitus interea illis examinandis, intentus? Quodli vero ferrare, & graviter quidem errare ecclesiam, cui huc usque nomen dederit, censeat, generoso privatae rei contentu, munus mutandum est, ne, dum a veritate morali (§. 21) abhorrere ipse sibi videatur, hypocritam DEO & se conscio, agat. Ipla vero discessio, omni modo cavendum est, ne cum ecclesiae perturbatione fiat, i.e. cum acerba impugnatione doctrinae alicujus symbolicae.

CAPVT ALTERVM
DE
ORTHODOXA THEOLOGIA ETHI-
CA IN SPECIE.

§. XXXV.

His vero universim de doctrinae rectitudine expositis, commodum jam erit, et de orthodoxia in Theologia morali tractanda paullo curatius sentire, et omiffis multis, quae ipsi cum dogmatica illa communia sunt, in his unice elaborare, quae sunt huic disciplinae propria. Ad hoc vero ut in se grave, ita nobis perjucundum negotium, nobis accincturis non verendum est, ne de novitate et insolentia consilii quaerant alii. Scimus enim, in hac ornanda altera Theologiae provincia, minus, quam par est, patres occupatos fuisse, defendendae illi, quam theoreticam seu dogmaticam vocant, Theologiae inter tantas et quotidianas cum Pontificio agmine inprimis, dimicationes pugnaeque fervores aliosque labores uni fere intentos. Quae enim hinc Antinomorum, illinc Romanensium retundendorum caussa in loco de lege et de bonis operibus ad describendum virtutis christianae ambitum addebant, non ita absoluta erant, omnibus ut quaestionibus de officio hominis christiani satisfactum debeat censer. Quapropter et *casus* multi singulares, ut vocant, conscientiae a Theologis dogmatum tractationi hinc et inde, saepe incommodissimo loco, intexebantur, immo ipsis catechesibus; et nova adhuc Theologiae species, *casuistica*, seu *conscientiaria* informari coepta est, quae ad ipsa dogmata theoretica extendebatur. (v. RECHENBERGII Disp. de *fundam. & norma decid. casus consc.* Lips. 1706. hab.) In qua amplificanda eos quidem multos et operosos fuisse certum est, an vero quisquam ante SPENERVM felix? quaeri non indocte posset.

§. XXXVI.

Sed deflectendus est sermo ab his, quae facile in eum campum nos deducerent, in quo possit disputatio nostra corrente calamo

mo vagari longius, quam ferat vel instituti ratio, vel lectorum patientia. Et primo quidem quid sit THEOLOGIA MORALIS, (quam *Ethicam* in sequentibus compendii causa appellabimus,) supra jam §. 17. dictum est. Est scilicet ea *scientia de omni actionis internae externaque Christiani hominis, in quacumque conditione considerati, ad normam S. S. dirigendae officio.* Brevius fortasse alii dicerent, esse *artificiosam doctamque tractationem sanctitatis Christianae moderandae.*

§. XXXVII.

Nobis quidem, aliis aliter finientibus, satis fuerit, paucis planum fecisse, nostrae finitioni nihil eorum deesse, quibus natura Theologiae moralis declaretur. Et primum quidem quod *scientiam* eam esse diximus, recte fecimus, distincturi eam a *paraeneticō, ascetico & casuistico* sanctitatis moderandae genere. Theologi enim munus est, veritates revelatas iusto suo ambitu complecti, describere fines earum et relationem singularum ad se invicem et ad universum Theologiae corpus; factas denique tectasque ad unam omnes conservare atque defendere (§. 9. 27.). Quae quidem variae et magnae utilitates non alio melius docendi genere, quam systematico obtinentur; cuius quippe est, singulas propositiones ex certis indubitatisque principis derivare, derivatas vero tam arcte inter senectere, ut concatenatis conclusionibus, singulae posteriores ex prius demonstratis certo cognoscantur. Quod genus docendi quemadmodum liberius ad honestissimam delectationem attemperari queat, jam dixisse me memini (§. 15.) **OBJECTVM personale** nostra in definitione est Christianus, solus ad exsequenda officia tam sancta divinitus instructus atque idoneus; Ethicae contra Philosophicae est homo simpliciter. Aliis vero, ut SCHMIDIO et post eum, ipsi MOSHEMIO, immo pluribus fortasse, placet constituisse Th. moralis *Subiectum operationis*, hominem *vel* ad vitae sanctimoniam perducendum; *vel* perductum jam, in ea confirmandum. Quod qui faciunt, hos oportet, Theologiae moralis limites migrare et in Dogmaticae illos transcendere (§. 20.). **OBJECTVM REALE** quin actiones Christianorum morales, i. e. libere

libere ad leges cum naturales, tum maxime in Scriptura S. revelatas, determinabiles, caeque vel internae, vel externae, rite constitutae sint, nemo dubitabit. *Morale* enim omne dicitur, quidquid (*naturali* quippe et *neccessario* oppositum,) a decreto voluntatis nostrae pendet, atque adeo rationem habere ad legem, nobisque ideo, tamquam delectae inter plures actionis auctoribus, jure imputari suis cum effectibus, tam internis, quam externis, potest. Quoniam vero actio vel conformis, vel difformis legi, cum hac comparata, esse intelligitur; necesse est, ut cum moralitate conjuncta sit vel *rectitudo*, vel *pravitas* actionum; ex qua hae quidem vel *bonae*, vel *malae* appellantur.

§. XXXVIII.

Sed quoniam tota Theologia moralis in dirigendis Christianorum actionibus occupata est, de his est aliquid praecipendum accuratius. Tenendum igitur est, hominem *spontaneae* agere dici, quatenus nulla externa, eaque ineluctabili vi, coactus, se ipsum ad agendum determinat. (*Actio* vero generatim philosophis est mutatio status nostri sive interni, seu externi, a nobismet ipsis profecta.) Jam nemo agit citra causam aliquam aut finem, quem agendo consequi studeat. Ejusmodi finis animo propositus, dicitur *motivum*, et quoniam voluntas hominis est, ut cum Scholasticis loquar, facultas boniformis, i. e. nihil appetens, nisi sub specie boni, seu veri illius, seu apparentis: consequitur, ut omnia motiva vel a bono aliquo impetrando, vel a malo removendo sint petita. Has vero actionum nostrarum consecutiones qui connectere cum ipsis potest, *obligare nos* dicitur, et *perfecte* id quidem, si non in mera motivorum repraesentatione subsistat, sed effectio ipsa sequatur.

§. XXXIX.

Bonum generatim omne est, quidquid perfectionem ex se gignit et promovet, seu quidquid finibus tam facultatum nostrarum, quam rerum aliarum, a DEO, universitatis auctore intentis, vere consentaneum est; aut quod denique ex perfectione aliqua enascitur. Et speciatim *theologice bonum* illud vocatur, quidquid cum finibus

finibus Dei, nobis patefactis, omnibus conspirat (§. 4), et quatenus illud bonum ex revelatione, auctoritate atque amore Christi perficimus, dicitur *theologice bonum sensu christiano*. Jam, cum edocti a Christo, sciamus, velle DEVM, ut nos totos nostraque omnia ipsi consecremus: Rom. 12, 1. 1 Pe. 1, 15. 16. actio dicitur *sancta*, quae ex studio divinae gloriae per Christum illustrandae, proficiscitur. Atque haec est mere *interna*, si in animi cogitationibus atque volitionibus subsistit; *externa simul*, si per harmonicos membrorum motus quasi foras se prodit *). Tertium enim genus actionum *externae solum sanctarum* non datur, quoniam omnis Christianitatis vis et pulchritudo in omnimoda ac integra consensione cum voluntate DEI, a Christo nobis explicatae consistit, omnemque mentis pietatis simulationem abhorret; estque illud Servatoris tamquam generale quoddam principium religionis a se traditae habendum: πνευμα ὁ Θεος καὶ τὸς προσκυνουντας αὐτον, ἐν πνευματι καὶ ἀληθεῶς θεὸς προσκυνεῖν.

§. XL.

*) Quemadmodum ipsa DEI *sanctitas* in absolutissima omnium perfectionum & attributorum, atque adeo etiam omnium decretorum et operum suorum consensione consistit: Christianorum vero una & maxima perfectio & virtus fit, Deum imitari: rectissime, at fortassis aliquibus obscurius, dixissem, *Sanctitatem* conspiratione variorum in nobis omnium, cum promovenda gloria Dei, a Christo nobis placati iterum, absolvi. Iam, quae sint illa varia, Philosophus te doceat, praecipiens, quam eximie utilia sint imaginatio, acumen ingenii, ipsique affectus et quam vehementi odio, v. c. amore Dei incensus, odisse queas vitia, irasci injuste et turpiter actis cet. Qua propter non est laude sua fraudanda definitio HUTCHESONII et FORDYCI, quando virtutem in eo usu omnium voluntatum, inclinationum et affectuum ponunt, qui recte sese habeat cum ad fines naturae nostrae et aliorum, tum ad necessitates nostras, cum justa sub rationis imperium subjectione. Quod vero de interna externaque sanctitate monuimus, addendum erat propter Scholasticos et Mysticos, quorum utrique alterum neglexerunt; *hi* quidem externam, *illi* internam sanctitatem. Quam jejune vero de Sanctitate ipsa Pontificii sentiant, palam est, quibus ea fere omnis in electiis cultibus externis & in reverentia ac opum profusione in sacrum ordinem ponitur

§. XL.

Nemo vero dubitabit, *actionem bonam et sanctam eo esse perfectiorem, quo quaeque sit liberior*, id est 1) quo pluribus maioribusque motivis ad illam suscipiendam finis provocati, 2) qua clariore et certiore eorum motivorum conscientia illam susceperimus. Ex quo consequitur, ut opposita ratione actio quaequam sit eo minus perfecta, quo magis est vel ex sola consuetudine, vel bonitate quaedam naturae, vel ex imitatione aliorum profecta, atque aut cum nulla, aut saltem obscura bonitatis illius internae conscientia a nobis suscepta.

De *gradibus ceterum bonitatis sanctitatisque actionum nostrarum* hoc loco id unum per quamdam *περὸν* praecipimus (§. 61), esse eam metiendam ex majore earum cum regulis et legibus omnibus conformitate, ut 1) cum quo pluribus regulis nostrae actiones consentiant, 2) quo magis illae, quoad omnimodam determinationem conspirent et 3) quo plures ejusmodi tam *extensive* quam *intensive* bonas actiones propter Deum suscipiamus, eo sit ipsa sanctitas praestantior.

§. XLI.

De *sine* nihil in definitione nostra putavi addendum. Id unum autem hic moneo, confundere mihi multos in eo definiendo videri scopum Theologiae moralis cum sanctitate ipsa Christianorum. De qua tamen re nolo longus esse praeter rem, mente mea jam satis clare in §. 9. 10. explicata. Verbo res confici potest. Finis *Theologi* est, definire et stabilire Christi doctrinam de sanctitate; *christiani*, discere, quomodo in omni vitae statu, prospero et adverso, sive solus sive in relatione ad alias res, et in vario cum primis societatis genere gerere se debeat erga DEVM, se, & alios, quo felicitate a Christo sibi parta, non excidat, sed illa certo aliquando certius triumpho pleno de se et de omnibus vitae sanctae periculis reportato, potiatur. Docta autem Ethicae cognitio hanc praesertim piis omnibus utilitatem praestat, ut convincere se ipsi queant, recte se egisse. Recta enim verisque regulis nixa conscientia unus fons est stabilis tranquillitatis illius. *Scopus* denique utriusque cum docto-

doctore, tum discipulo praefixus esse debet *ultimus* gloria Dei, ad quam se illi priores habere debent ut intermedii fines.

§. XLII.

Orthodoxia vero *ETHICA THEOLOGICA* non alia, quam *regulis veris omnibus exacte conveniens*, *Christianorum ad sanctitatem institutio*, intelligi dicique debet (§. 25); et is demum ad *orthodoxi Theologi moralis* nomen et laudem recta via aspirare censendus est, qui non modo bonarum, sed etiam sanctarum actionum (§. 39) absolutam suis numeris imaginem informare, nec quidquam eorum praetermittere studet, quae ad hoc decus consequendum adjumento bene cupientibus esse possunt. Fateor, non expressam hujus *orthodoxiae ethicae* in N.F. mentionem fieri: sed pertinet haud dubie ad illam *ὁριζανθεσαν διδασκαλιαν*, quam Paullus tantopere 1 Timoth. 1, 10. 6, 3. 2 ep. 1, 13. et Tit. 2, 1. commendat; nec quisquam jure me reprehenderit, quodli ex Matth. 5, 20. necessitatem illius inferam, ubi falsis principiis regulisque nixam Pharisaeorum morum doctrinam & praxin reprobaturus, suis ait Iesus: *nisi justitia Scribis & Pharisaeis excellueritis, non estis in caeleste regnum ingressuri*.

Habet vero Ethicus quaedam cum quocunque doctore communia, quae hanc ipsam ob causam ut trita & vulgaria, non debent a nobis copiosius, quam necesse est, pertractari. Et tamen non olim modo sunt a plerisque neglecta, sed etiam hodie adhuc a multis negliguntur. Debet videlicet bonus magister 1) accurate res fere quasque *definire*. Itane? ais. Etiam quotidiano sermone nota omnibus? Immo et id quidem hanc ipsam ob causam, quod sunt termini familiares, qui non possunt non instabiles fluctuantesque fieri, quoniam per omnium ora, etiam imperitissimorum, vagantur. In promptu sunt exempla *demissionis* animi, modeste de se sentientis, quam male reddere solent latine *humilitatem*. *Castitas* Romanensibus vocatur abstinentia a conjugio, et quoniam illa virtus in summa laude est posita et in S. in primis Scriptura: ita facile plebeculae suae persuadent, caelibae vita nihil esse divinius. *Abnegationem* non aliam ob causam plerique ita horrescunt, quam quod

ea audita, cogitant sibi mortem, ut veteres illi olim, philosophicam et perpetuam. Idem accidit voci *aedificatio* spiritualis, quam ita multi intelligunt, ac si non nisi de caelestibus sermo quotidianus esse debeat. Sileo *devotionis* (der Andacht) vocabulum, ut alia multa, quibus promiscuus usus longe aliam, quam Evangelium, potestatem subiecit. Alterum probati doctoris munus est, officium quodque, quasi terminis sepire, ne analogiae noceat doctrinae (§. 27) quod si observatum esset semper ab his, qui magistros caelestis sapientiae sese profitentur, non futurum fortassis fuisset, ut vel bonae ipsae mentes de severitate necessitatis illius, Christi discipulis impositae, amandi inimicos suos, fuissent conquestae. Quae lites de *veritate dicenda* inter Batavos motae fuerint, nolo commemorare, quoniam haec & alia exempla in opere Moshemiano tractantur curatius. Quae vero ita suis limitibus sunt circumscripta, debent etiam 3) firmiter *demonstrari* et ex suis causis deduci. Id quod cum in aliis officiis, tum nominatim in loco de *martyrio*, de necessitate restituendi ablata aliis cer. praestari oportuit; partim ut non nisi vera officia Christianis imponantur; partim ut de iustitia ac aequitate eorum certi, tanto libentius ea exsequantur, quam bene humano generi morum praeceptis suis Christus consuluerit, intelligentes *). Sed quoniam non modo persuaderi debet veritas,

sed

*) Sunt, qui odio Philosophiae inducti vel ipsius vocis *demonstrationis* impatientes sint, quasi vero non alia detur, quam quae a Mathematicis in Theorematis suis corroborandis adhibeatur? Scio, satis Christiano esse debere evidentiam testimonii. Sed annon haec ipsa est animo proponenda? Qui enim inter Christianos putant, esse v. c. Christi discipulis interdictum a iure iurando, provocant ad claritatem auctoritatis Matth. 5, 34. et ad multa alia in sermone montano. Et quid multa? Annon ipsi Apostoli rationes praeceptorum reddunt, quamquam plerumque implicite: Sponte sese mihi offert illud: 1 Pe. 2, 11. carissimi, cohortor ut inquilinos et peregrinos: abstinete vos a corporeis cupiditatibus, *quae contra animum militant*. Quis non videt, causam duci ab ea lege ipsius naturae, quae nos jubet, felicitatem nostram consecrari et effugere ea mala omnia, quae animo corpori-que nocitura sunt? Loco Pauli Col. 2, 8. abusi multi olim sunt ad dissuadenda

sed inimicus ipsi, error debilitari frangique, non est 4) omittenda, ubi opus id fuerit in re praesertim gravi, *refutatio*. Exemplum dedit Moshemius cum saepiuscule in propellendis Mysticorum somniis, tum in convincenda multorum opinione de, nescio quo singulari precandi dono (*Gebetsgabe*), item in capite de celebranda die dominica. Tentavi ipse aliquid in dissuadenda *αυτοχρησια* et in aliis locis, quos debebam pro virili parte munire atque tueri. Sed quare, ais, haec omnia tam docte? An fortassis ars est pietas christiana? Absit. At quoniam Christiani plerique multas leges S. S. histo-

G 3 rice

denda philosophiae studia. Vidissent vero de anili illa Iudaeorum cabbalistica arte Paulo sermonem esse, quodsi ad rationes ab eo allatas attendissent: quod ea est *ἀρετή, πύλη, παράδοσις των ανθρωπων*, continens misera *σοφια τε πομπη* judaici, *και η κατα Χριστον*. Quae omnia in sanam rationem, quatenus ejus praecepta in unum corpus justo ordine colliguntur, dici nequeunt. Quando Servator ait Matth. 5, 28. *quisquis feminam sic adspicit, ut eam concupiscat, jam eam animo adulteravit*, adde causae loco: nam peccatum proprie in aberratione mentis a lege consistit. (§ 39) Quando Iacobus c. 2 v. 19 dicit: *qui, quamvis alioquin totam legem observet, tamen in uno delinquit, is omnibus tenetur*, scrupulos de vera hujus sententiae vi non aliter exemeris, quam docendo, unicam esse proprie virtutem, i. e. habitum, voluntati divinae in omni vitae actione obsequendi. Aut, quando idem affirmat sanctus vir: *qui recte facere noverit, neque faciat, eum in vitio esse* c. 4, 17. ipsa rei gravitas postulat, ut ostendatur, non minus peccare, qui bonum omittat, quam qui vetita committat. Nam hoc paucissimis persuasum est. Pertinet igitur ad honorem Evangelii, ejus cum natura rerum interna et sana omnium ratione consensionem declarare, atque hoc ipso eorum obtrectationes occupare, quibus pleraque, fortassis non semper in ipso S. codice, at tamen in ethicis superiorum doctorum libellis, a falsitate propius abesse videantur. Ut denique hoc obiter addam, Saec. adhuc XIV moris erat iis, qui ad officia homines cohortabantur, a brutis animantibus rationes & exempla virtutum sumere. Exempla habes in MOSHEM. *instit* H. E. p. 595. Disputat de hoc *ἐνδειξις* ethicae genere more suo copiose BAILLUS in *Dict. hist. & crit.* v. *Barbara* litt. C. p. 452 f. et conf. BARBEYR. ad *Pensend.* L. II. c. III. § 2. n. 7.

rice tantummodo norunt, rationes internas earum ignorant, gra-
uiter a multis erratum est, ut facile de praeceptis illis Matth. 5, 34.
37. 39. Luc. 12, 33. rel. ostendi posset.

§. XLIII.

Sed jam his missis, doceri id a me ante omnia debet, quod
magno erit ad reliquam tractationem subsidio, scilicet *summam esse
inter Theologiam dogmaticam & Ethicam cognationem**). Nam non
modo uniuersa Theologia habitus est practicus (§. 17) sed utraque
etiam Theologiae pars idem principium, eandem originem, eam-
dem necessitatem ac eundem denique finem habet (§. 18-20.). Et
de auctore DEO utriusque Theologiae, non est opus dicere,
quum *παντα γενηθη* sit *θεοπνευτος* 1 Tim. 3, 16. (§. 1. 2) et de fine su-
pra iam dictum est (§. 41). Adjiciemus igitur ea tantum, de qui-
bus seorsum aliquid moneri debet.

§. LXIV.

Quod enim ad *Principium cognoscendi* attinet, nemo est, quin
perspiciat, ab hoc omnem rectitudinem pendere. Nam, quod ve-
rissime Dialectici suo sermone dictitant, posito principio, poni
quoque principiatum, et, effectum non meliorem esse posse sua causa:
ita prorsus etiam necesse est, ut ex fonte impuro non nihi turbidae
aquae hauriantur. Et tamen praeter Protestantium coetum nullus
est alius, qui verum in tam gravi re, a qua reliqua pendent omnia,
vide-

*) Quis facile intelligit, propositum mihi in hoc toto libello fuisse, cum va-
nas alios, tum *Indifferentiarum* maxime opiniones, quae nunc quidem re-
gnant latissime, frangere. Jam, cum hi in hoc nobiscum faciunt, virtutem
ab amore Dei proficisci debere: asserenda ideo erat a nobis dignitas ac ne-
cessitas orthodoxiae dogmaticae, quoniam ut quemque habemus optime co-
gnitum, ita eum etiam veneramur atque amamus. Sumamus, statui a qui-
busdam, Deum absoluto decreto hos elegisse, illos reprobasse: an qui hanc
profitetur opinionem, nisi aliis sanioribus doctrinis adiuuaretur, posset ani-
mi vera & libera pietate Deum colere, de quo tam male suspicaretur,
Particularismi pertinax defensor? Conferenda est hic tractatio de influxu
systematis singularum sectarum in rem moralem, in celeb. WALCHII *Relig.
Screis. ausser der Luth. K.* Tomo. II. 675. III. 399. IV. 576. V. 710.

viderit, aut potius videre velit. Quemadmodum enim nos quidem praeceptionem nostram omnem de re morali cum inprimis ex S. Scriptura ducimus, minime tamen natura notas veritates negligamus, sed magni potius faciamus: ita e contrario alii coetus inter Christianos in opposita vitia incurrunt. Sicuti enim *Naturalistae* S. Scripturae iudicium in rebus divinis omnino spernunt: ita e contrario *Mystici* rationem aspernantur, externo autem verbo, ut appellant S. Scripturam, tantum tamquam duce ad lumen illud internum utuntur, ad quod si quis penetraverit, viae monstrator mittitur. *Fanatici* vero ita rationis et revelationis, quam mancam et insufficientem clamant, ope carent, ut ad nescio cuius Socratici daemones oracula, seu ad quamnam novam et immediate sibi oblatam, revelationem confugiant. Quorum somniorum quam ferales et exitiosi reip. sint effectus, parricidia in reges admissa et atrocissima alia flagitia et bellum rusticum et aliae clades pestesque loquuntur. Nam quae dira ille non audeat, qui effervescente mala bile et alio animi morbo in rabiem actus, divino afflatu se agitari credat? *Pontificii* cum in eo peccant, quod 1) libros apocryphos, in quibus tamen male facta laudantur Jud. 9, 2. 15. 10, 12. 13, 7 seq. Sir. 12, 4. 2 Macc. 14, 42. Tob. 6, 9. rel. pro divinis habent. 2) Quod non faciunt copiam Laicis verandae S. Scripturae; tum vero 3) in hoc, quod leges ferendi Christianis arbitrium atque potestatem Pontifici Romano vindicant, (BOSSVET *exposition de la doctr. de l'Egl. cath.* p. 129. ed. de Paris); 4) S. Scripturae auctoritati Traditionum illam, maximam partem levium aut commentitiarum, aequant; in interpretando 5) denique oracula divina plus uno modo gravissime peccant, cum ecclesiam sensus S. S. arbitram esse mentiantur. Unde nemo mirabitur, iniquissime autem f. ret quisque, Pontifices multa legibus naturae contraria sanxisse. Ex quorum genere haec et alia sunt: matrimonium Clericis negatum, solutio juris jurandi (BOEHMERI *Jus eccl. Prot.* T. IV. p. 57 seq.) item pactorum, subtractio ordinis sacri a potestate summorum imperantium, supplicia haereticorum rel. *). *Sociniani* denique, et *Anabaptistae* unas N. F. tabulas

*) Falsissimum illud inter peccata venialia et mortalia discrimen quam pestilens

bulas Christianorum legum, earumque novarum, latrices volunt esse, earum vero praecepta ita ad litteram interpretantur, ut, quae proxime verbis, nude simpliciterque acceptis, vis insit, hanc unam sequantur.

§. XLV.

Facile vero, si id opus fuerit, instituenda inductione ostendi posset, esse in utraque Theologiae forma multas veritates natura jam notas. Sed nemo Christianorum Paulo ipso teste de hac tam clara re dubitaverit, Rom. I, 14. 32. immo omnino nullus, nisi ad belluinam naturam ab humana iterum prolapsus fuerit. Quae igitur cum inter omnes in confesso sint, perspicuum est, quare idem gentium doctor, ne in describendo toto illo virtutum singularum pulcherrimo ordine, nimius esse debeat, generatim Philippenses ad naturalem iusti ac honesti sensum attendere iusserit: *Ceterum, fratres, inquit, quae vera sint, quae gravia (σπουδα) quae iusta, quae casta, quae anabilia, quae εὐφροσύνη, honesta faustaque dictu et auditu; si qua virtus, et si qua laus est, ea cogitate, quae et didicistis et accepistis, et audivistis et vidistis in me.* Phil. 4, 8. Immo vero quum Christus et Apostoli notis tantummodo, simpliciter exhortantes ad virtutem omnem, nominibus earum utuntur; neque ipsi definiunt, quid per eas virtutum vitiorumque appellationes intellectum suis a lectoribus velint: consequens est, eos illis pie, iuste et moderate vivendi necessitatem imperare, quibus quid hoc sit, jam aliunde et per se notum esset. Et quidni hoc natura magistra cuius planum esse oportuit, cum sine iustitia ac honestate nulla est omnino societas humana? Immo, ut CICERO ait, iustitiae tanta vis est, ut nec illi quidem, qui maleficio et scelere pascuntur et una latrocinantur, possint sine ulla iustitiae particula vivere (*Off. II. II.*)

Quare,

lens fit rei morali, vel ex hoc uno exemplo apparet, quod ex TOLETI *casibus consc.* s. instructione sacerdotum p. 327. huc transcribam: „mortale „peccatum fit veniale ex levitate materiae. Unde furari ex genere mortale „est; tamen furari quid minimi valoris, non est vere mortale, nisi fit maior quantitas materiae. 2) ex imperfectione actus cet., „ Longe vero aliter Apostoli Gal. 3, 10. Iac. 2, 10. 11.

Quare, quum ejusmodi doctrinas, quas ratio primum tradat, revelatio vero confirmet, aut vice versa, *articulos mixtos* appellare Theologi sueverint: tales inesse in Theologia morali, immo vero plerasque ad hoc genus pertinere doctrinas morales in S. S., certum est. Quae enim omnino ignorantur a ratione, paucae illae quidem numero sunt, ut infra §. 64. patebit. Cum tamen revera tales sunt in Theologia morali doctrinae, quae aciem humani ingenii fugiunt, et illae, in qua maxime regnant, Theologia dogmatica, *articuli puri* vocantur: videmus, etiam hac in parte esse utriusque consensionem.

§. XLVI.

Sed illa longe est adhuc major utriusque consensio, quae ad necessitatem doctrinarum in salute humana tuenda, aeterna vero consequenda, sese refert. Quae enim inter dogmata Christianorum sunt ejusmodi, ut iis vel ignoratis, vel multo magis negatis malitiosius, nec gloria Dei, nec salus aeterna nostra et aliorum promoveri queat: (si qua scilicet eorum cognitio certa acquiri potuisset,) ea vero *fundamentalia* vocantur, propterea, quod iis sublatis, totum illud religionis revelatae aedificium conquassetur ac ruat. Jam vero ea praecepta, sine quibus nec justitia, nec castitas, nec sanctitas, nec omnino virtus humana esse, cogitarique potest, ad unum omnia arctissimo nexu cum gloria Dei et salute humani generis esse copulata, in hoc numero haberi debere, ut sint *articuli fundamentales*, ad quos quisque mentem et vitam componere totam debeat, certum est, et ita certum, ut dubitari debeat, verane sint illa, quae de quarundam gentium *integrarum* infami et supina turpitudine, legibus institutisque confirmata, incertis rumoribus auctoribusque circumferuntur *). Haereticorum vero quorundam, si qua sunt non invidiose conficta, horrenda vel auditu flagitia inexpiabilia, quibus se contaminavissent, numquam in multis, multo minus in singulis, naturalem illum honestatis turpitudinisque sensum delere & funditus tollere potuerunt.

§. XLVII.

*) Disputavi de hoc Parte IV. der *hist. mor. Schilder.* p. 267. ff.

§. XLVII.

Quo magis mirandum est, quare non dudum eadem severitate, qua quidem in credendorum doctrina factum est, *auctoritas articulorum pietatis et virtutis omnis fundamentalium* sit stabilita. Nam quantumvis totius Ethicae haud debeat omnibus Christianis imperari distincta & absoluta cognitio (§. 10) Theologis ea tamen debet; ab iis vero omnibus, qui Christo nomen dedissent, legum divinarum studiosissimam constantissimamque observationem postulari oportere, exploratissimum est Gal. 5, 6. Eph. 2, 10. Matth. 5, 20. 19, 17. Rom. 8, 13. Ebr. 12, 14. Ex hoc vero duo sunt consequuta; *primum*, ut doctores, qui sibi nimis cito normandi de rebus divinis sensus, potestatem sumserunt, eis tantum *haereseos* infamiam inusserint, qui secus de credendis, aut aliquibus dogmatis sentirent, quam esset ab antistitum collegio decretum et legibus cautum; in eos e contrario plane non animadversum sit, qui magnis sese criminibus ac fraudibus obstrinxissent et superbe crudeliterque adversus regiam Christi legem cum errantibus egissent. Quasi vero ac, si qui intelligentiae habentur errores, magnam partem in multis hominibus haud facile evitabiles, graviores essent animi vitii et injuste, intemperanter, libidinosaeque ac impie factis. Scilicet haec aperte aeterna damnatione digna pronuntiat Scriptura S. Gal. 5, 19-21. 1 Cor. 6, 9. illos vero non item. Ex quo fiebat, ut inde a CONSTANTINI M. tempore plena sint inquinatissimae multorum episcoporum et reliquorum doctorum vitae, et libidinum imprimis fastusque omnia: adeo, ut necesse fuerit, hos, qui sese castos ac integros Christo servare vellent, in deserta remotaque a coetu hominum loca concedere. Haereticorum vero multos novimus, non aliam ob causam infamiam ac supplicia subiisse, quam quod liberius ac interdum acerbius in illa Cleri vitia inveherentur: saltem sanctius ac iustius multos, quam eorum iudices, vel potius carnifices vixisse, constat. Et tamen hi *sanctorum* titulo in illa lascivia impudentissime superbiebant. In qua perversitate notanda si acer et veri simul rectique amans ARNOLDVS fuisset, et sibi aliis in rebus ab odio Theologorum temperavisset, non esset sane vituperandus,

duſ, ſed ab optimo potius quoque maximis laudibus cumulandus. Praeter vero haec illud etiam diu mirum mihi viſum eſt, libros dogmaticae heterodoxos proſcribi, viciffim vero fabulas romanenſes, et poetaſtrorum ſpurciſſimas peſilentiffimasque ſordes ſingulis nundinis Lipſienſibus atque Francofurtanis publice vendi, imo vero chriſtianis in ſcholis quibuſdam venena Tibulliana impune propinari.

§. XLVIII.

Alterum, in quo doctorum induſtria chriſtianorum in ornanda commendandaque morum doctrina deſiderari poſſe videatur, hoc eſt, quod *martyrii* honores, (et divinos fuiſſe eos accepimus.) iis maxime decreverint, qui ea, quae credenda a Chriſtianiſ omnibus, doctores publice proponebant, maſcule conſtanterque horrenda inter ſupplicia proſiterentur; non viciffim, immo potius illis, qui quotidie, atque adeo diuturniore, conſtantiore ac ob id ipſum quoque difficiliore, martyrio adverſus omnes peccati illecebras ac malignitatis inſidias, hominum vero fortiffimas ad libidines explendas ſollicitationes, invicta fortitudine pugnarent. Quid enim quaefo te, victoria hac eſſe illuſtrius aut in omni rerum univerſitate magnificentius poteſt, quam hominem adeo non ſuis vinci ſe pati naturae cupiditatibus animique hinc commotionibus, illinc perverſiſſimorum aliorum hominum aut minis, aut lenociniis, ut neque a voluptate, neque a metu frangatur, ſed uno amore Dei & Servatoris ſui inflammatus, nihil a ſtatu chriſtianae ſanctitatis, nihil a dignitate ſacri carique DEO hominis diſcedat! Et ad illud quidem publicae conſtantiae genus honor et inſignia *martyrum* et *confefforum* praemia multi, quod alibi a me antiquitatis chriſtianae auctoritatibus confirmatum eſt, ſunt invitati: hoc vero privatum quotidianumque victoriae genus tanto eſt admirabilius atque majus habendum, quod non modo praemiis humanis, ſed etiam teſtibus plerumque caret. Quo magis in haec robuſti et ſuper humana excelli animi praeclariffima facinora divinum illud Ciceronis noſtri, quo libenter uti ſoleo, cadit: „hoc igitur tibi propone: amplitudinem animi et quaſi quamdam exaggerationem quam altiffimam ani-

animi, quae maxime eminent contemnendis et despiciendis doloribus: (addiderim ego: voluptatibus) unam esse omnium rem pulcherrimam, eoque pulchriorem, si vacet populo, neque plausum captans, se tantum ipsa delectet: (inseret Christianus: et DEO virtutis, a se in tam fragili homuncione effectae, conscio teste ac spectatore) quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quae sine venditatione, et sine populo teste fiunt, non quo fugiendus sit (omnia enim bene facta in luce se collocari volunt) *sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia majus est.*, Recte, ait, quispiam fortassis. Quodsi vero non laudes hominum animi magnitudo desiderat, sed refugit: quid est igitur, quod inique feras, non esse decretos his, qui se ipsos difficillimo victoriae genere, vicissent, publice martyrii honores? Sed in promptu est, quid respondeam. Non erant hi, quos dixi, privati martyres, laudibus cumulandi aut opprimenda eorum modestia gloriaeque humanae despicientia in summum discrimen decernendis publice honoribus vocanda. Ac vicissim et dogmatum professoribus parcendum, neque committendum fuisset, ut in debellanda una haeresi, non multo magis vitae impietate adversus Christum, laus hominis christiani omnis poni videretur. Quae non dixissem copiosius, nisi eam rem ad inflammanda inter nos pietatis studia, facturam permultum esse, arbitrarer.

§. XLIX.

Quoniam *orthodoxia moralis* in hoc consistit, ut moderetur omnes actiones Christianorum morales ad veras regulas (§. 42): regulae autem hae, sive normae agendi, a justo domino praescriptae, *Leges* appellantur: consequens est, ut illa tota in tradendis veri nominis legibus debeat versari. Sunt autem *verae regulae* et leges hae, quaecumque verum bonum producunt (§. 39) atque adeo non solum ratione sufficiente gaudent, sed etiam, quoniam ex omni vero ac justo consensio admirabilis exsplendescit, ex certis principiis demonstrari deducique possunt. Quae his contrariae sunt, *falsae* consuetudinesque sint, necesse est; a quibus adeo, tamquam, ab
huma-

humani ingenii ludibrio profectis, maxima providentia cavere sibi debet Theologus (§. 44)*).

H 3

§. L.

*) *Omnis regula*, tanquam enuntiatio illius, quod fieri oporteat, generatim modum debet definire, quo finis aliquis obtineri possit ac debeat. Jam quoniam varii sunt variorum hominum fines: igitur diversae etiam dantur regulae, ut logicae ad inveniendum verum; civiles ad amplificandam salutem publicam, oeconomicae ad rem faciendam aut conservandam etc. Earum omnium regularum *veritas* nititur principio certo, quod est vel ratio, vel experientia; *bonitas* autem judicanda est ex commoditate modi praescripti ad scopum in se probabilem; *perfectio* denique ex sufficientia ad finem ultimum quam aptissime obtinendum. *Vera* igitur *regula ethica* non alia est, quam quae 1) ea tantum praescribit officia, ad quae Deus ipse nos obligat. Ex quo gravissimus patet Ethicae Pontificiae error, quibus *regula divina* dividitur in praecipuum *naturale*, ut decalogus, et *humanum*, „ut sunt praecipua Praelatorum, et omnis a tali regula recessus peccatum dicitur. (T O L E T I *summa casuum consc.* L. III. c. I. §. 2. p. m. 325. ed. Colon.) 2) quae illa praecipua vero fundamento superfruit, i. e. gloriae Dei et salutis nostrae et aliorum: 3) quae veras his addit rationes, nos ad exsequendam legem et obligantes, et impellentes. *Falsum* ergo *regularum* magistri fuerunt Stoici, qui *anctus* in virtute posuerunt, cum tamen hoc naturae ipsi adversatur (§. 53) Heterodoxi ethici sunt ii, quos § 80. 81. in scenam producemus. Male deinde ad veram felicitatem consequendam viae duces sunt Mystici, hominem ab omni actione revocantes, Ascetae item monastici ad nescio quae? dura exercitia eos, qui velint ex carceribus suis recta via in caelum ascendere, sollicitantes. Perversi denique magistri, qui, quo a perjurio hominibus caveant, malum genium ob oculos pingunt, rapturum mox per aerem mendacem et praesentis Numinis contentorem. Immo vero nec ii vera tradunt, qui ad liberalitatem erga egenos hominibus persuadendam non alio majore aut certiore incitamento utuntur, quam quod vel a spe fortunarum augendarum, vel metu amittendarum petitur, et auctoritate multorum oraculorum V. F. munitos se satis putant, quasi ignorare non turpe sit, non altiora, quam terrestria, praesentia et ad felicem in Palaestina commorationem facientia, bona rationibus hujus gentis accommodata fuisse.

§ L.

Quia Deus est natura optima, atque adeo omne verum bonum velle debet; idem vero cum sit sapientissimus: consequitur, ut cupiat, ab hominibus consilia sua ac voluntatem perfici. Quoniam vero accidere potest, ut, quod bonum fit in se, malum fiat in ratione ad aliud bonum, quod et majus in se sit et latius pateat, impediendo scilicet hoc: idque haud dubie esset voluntati et finibus Dei contrarium: oportet eum, qui velit certam actionum optimarum normam hominibus praescribere, habitu gaudere, nexum veritatum perspicendi *): quae facultas cum RATIO ipsa sit, nemini non perspicuum est, *primam ad orthodoxiam ethicam consequendam viam, rationem esse*. Quod ipsum, quoniam magnum est in se, debet jam a nobis ostendi plenius.

§. LI.

Videlicet, quoniam in Ethica Theologica pleraque praecepta articuli sunt mixti; atque adeo voluntas DEI de dirigendis actionibus moralibus ope rationis nobis patefiat: declarata autem DEI voluntas *Lex divina* procul dubio sit: sequitur, Theologum in tradenda Ethica ante omnia legibus naturalibus plene cognoscendis operam dare debere. Fons, ex quo illas haurire debet, est natura rerum cunctarum: hinc, quidquid ex docta rerum naturae investigatione eruitur, id constituit *principia normantia Ethicae*, seu regulas, quibus docemur, quomodo habere nos recte, iuste, modera-

*) Sentio equidem, in quem lubricum locum sim deductus, qui est de *legum*, quam vocant, COLLISIONE. Sed quoniam breviter de ea dicere, idem est, ac male praecipere; id vero a me hic fieri necesse esset, id unum moneo, de nulla legum seu regularum verarum pugna cogitari debere: sed si tempora incidant, quibus duo officia simul exsequi nequeamus, palam esse, alterum eorum esse respectu nostri & praesentis temporis, ex numero rerum impossibilem, ad quae nulla nos lex obliget. Si quitur ergo, utra alteri sit praeferenda? inquirere nos oportere. De hoc vero tradita praecepta sunt partim in *Ethica Baumgart.* § 99. partim *Moshem.* V. 42 - 72. Ipse vero quam feliciter *Tomo VI.* difficillimum locum istum I Io. 3, 16. illustraverim interpretando, alii iudicent.

derate ac sapienter erga et circa objecta singula debeamus: ipsa vero ratio, qua haec principia cognoscit, illi est *principium cognoscendi*.

§. LII.

Cum DEVS auctor hujus universitatis et cunctarum rerum, quae sunt, atque adeo universae naturae, quanta quanta est, sit: et eam ad gloriam suam manifestandam numine suo fuerit architectatus (§. 4): Christus vero de caelo divinitus missus, nihil in rerum natura, ne quidem ipsius hominis naturam, mutarit, sed ipse illam potius induerit: rectissime posui, *rerum natura investiganda posse nos cognoscere principia normantia actionum liberarum*. Superest igitur jam, ut haec ipsa paucis pandamus, eaque statim plene, et tamquam principia complexa, oculis lectorum subjiciamus.

§. LIII.

Quisquis igitur naturalis virtutis magister in toto illius ambitu describendo feliciter versari velit, omnia sua praecepta ad has leges quam fieri id possit, curatissime attemperet, necesse est: *Fac ea, quisquis es, quae*

I. *omnibus attributis Dei, ex pulchritudine, ordine ac sapientia mundi facile ab attento quovis spectatore cognoscendis, conformia sunt.*

II. Et quoniam magna est et mirifica tot tantarumque rerum, quarum universitatem divino numine conservari vides, consensus: *debes et tu cum universa hac DEI civitate, in illustranda ipsius gloria et humani inprimis generis felicitate promovenda conspirare (§. 4)*. Nam hanc inprimis DEVM spectare, vel ex hoc jam clarum est, quoniam *nulla*, ut praeclarissime Seneca ait, *majestas sine bonitate est*, aut ut Plato, omne bonum sui communicabile cogitatur.

III. *Perfice hunc in finem, quae insunt cum in animo, tum in corpore tuo, varia.* (§. 39. Not.)

IV. *Consecrare* igitur ea, *quae excitandae in te honestissimae ac longissime duraturae animi voluptati inserviant*. In hoc enim, ut felicitas omnis sita est: ita ex illius studio *sapientiae verae vis elucet*.

V. Quare

V. Quare non est, quod a natura, id est, a DEO ipso *instito* tibi appetitum igniculos *extinguas* aut *opprimas*. Absit, eos modo, ad quas te quasi stimulis subiectis incitant, actiones, ceteris legibus perfectionis accommodato: ita quidem, ut maiorem stabilitoremque utilitatem ac voluptatem semper minori ac fluxae praeferas. Neque enim bona actio potest esse ulla, quae sit aeternis & immutabilibus naturae nostrae physicae legibus contraria, aut quae commune animantibus omnibus conservandi illud sui studium oppugnet (v. CIC. *Off. I. 4. de fin. b. et mal. II. II.*)

VI. *Humanas societates omnes*, cum magnam illam civilem, tum has minores, sine quibus nulla civitas, jure sociata, esse aut florere potest, ut est conjugum, parentum et liberorum, herorum item ac servorum, et si quae aliae sunt publicis institutis stabilitae, *sancte colere memento*.

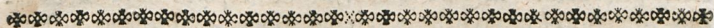
VII. *Conscientiam* cum honestissimi et optimi cujusque viri, tum animi tui ipsius, eo magis *reveretor*, quo minus tibi obscurum est, quoties allatis his a me legibus omnem vitae actionem accommodavisses, nihil esse bene factorum recordatione jucundius: qui vero impie aliquid scelerateque commisissent, hos non quidem, ut est in fabulis, ardentibus Furiarum taedis, at sua e contrario quemque fraude et suo terrore maxime vexari & agitari ubique locorum omnique aetate consuevisse.

VIII. *Legibus his* observandis *humanam naturam* ornari evehique ad verae dignitatis suae decus, cogita: contra, quisquis spreverit illas aut his contraria in se et alios admiserit, hunc vero ad belluinam naturam trudi; humani denique generis felicitatem sine his nullam omnino esse, sed contentum earum confusionem rerum omnium magnamque perturbationem subsequituram scito. (v. GELLERTI nostri egregium libellum: *Beschaffenb. Umfang und Nutzen der Moral* Lipsi. 1766.)

§. LIV.

Qui igitur omnibus his legibus conformat systema suum ethicum, *sapientis doctoris et probabilis* elogio est condecorandus. Qui vero

vero vitam omnem ad eas instruere annitur, haud dubie *bonus homo* dicendus est. Quodsi autem longa multaue exercitatione, non singulis modo, sed omnibus illis conformiter agendi, facultatem et habitum sibi quemdam comparaverit, tum sane iniqui essemus, quodsi *virtute* eum ipsa, esse potitum negemus, quamquam *naturali* tantum illa.

CAPVT TERTIVM
DE
CONIVNCTIONE ORTHODOXIAE
DOGMATICAE ET ETHICAE.

§. LV.

Ostendendum erat superiore capite, quoniam, quos vult sanctimoniae monstrator Theologus ad omne virtutis verum decus informare, *homines* sunt, omnem ejus doctrinam ad Ethicae philosophicae lineas esse describendam. Sed quia iidem *Christiani* sunt, multo adhuc magis *ipsius institutio debet ex divina revelatione tota instrui*. Jam vero summa illius, quatenus rationem et ordinem salutis aeternae continet S. Scriptura, in *Theologia dogmatica* continetur: Ergo tota Ethica christiana quam exactissime illi quidem respondere debet; quod dum fit, *dogmatice orthodoxa Ethica* erit appellanda (dedi jam exempla §. 17. in nota.) Et praeter hanc alia, sensu christiano vera Ethica non datur*). Nam quos audimus interdum ex philosophicis magistrorum suorum libellis de virtute pro concione sacra, quod merito mireris, ipsorum agrestium hominum, audacissime loquaculos declamare, hi non sunt Theologi, sed minutuli philosophi: ut illi olim veteres pallio et barba, sic hi quidem atra veste sua, nescio quid sapientiae praese ferentes et pollicentes. Sed non novus est, quo publica institutio

*) Sed et hi doctores coetuum christianorum sacri muneris partes non recte obeunt, quorum omnis labor tantummodo in dogmatibus fidei explicandis versatur.

tio laborat, morbus. Quis enim ignorat, Scholasticos etiam in moralibus plus ex ARISTOTELE suo, quam Paulo sapuisse; doctores vero alios multos Patres frequentius, quam Christum & legatorum ejus scripta testes in cohortando ad vitam sanctam citasse? Nostra vero aetate parum abest, quin HVMIVS, PANAGIVS (Toussaint) POPE, ADDISON et alia exterorum nomina sacros etiam patrie personent. Et quid multa? Miror saepe in sermonibus saceris, superiori saeculo habitis, compilationes ex profanis auctoribus illas, quae scilicet ignorantiam verae christianae disciplinae tegere tamquam fucio debebant.

§. LVI.

Quod Philosophis est *actio*, stilo Scripturae S., (ut sexcentis ex utroque Foedere locis cogi posset,) appellatur *opus*. Cui consentaneum est, ut, quae in philosophicis libellis honestae et bonae actiones vocantur, sacra lingua appellentur *bona opera*, et quae his sint opposita, *mala* *). Qui in his bonis operibus incenso, vera fide in Christum, studio suo perpetuaque exercitatione habitum essent consequuti, *sancti* sunt sensu christiano, sive vere *pii*, quatenus non alio fortiore, quam amoris, placati a Christo DEI, motivo ad recte agendum incitantur (§. 39.). Alias synonymicas christianae virtutis appellationes praetereo, id unum monens, abstinere fere a *virtutis* voce S. Scripturam, hebraeo more, vel, uti Moshemio placet, ad evitandam cum Graecarum sectarum et Stoicae inprimis, ἀρετή confusionem (*Eth. Mosb. IV. 11.*)

§. LVII.

Quoniam hominis cujusque virtus cum omnibus illis, supra propolitis (§. 53) regulis debeat esse consentiens, iisque conformata:
homo

*) Exempla requirenti aliquot ceterorum loco suppeditabimus: Matth. 5, 16. Io. 3, 21. 8, 39. Rom. 2, 7. Col. 1, 10. 1 Theff. 1, 3. 2 Theff. 2, 17. 2 Tim. 3, 17. Tit. 2, 7. 3, 8. 1 Pe. 2, 12. Ebr. 10, 14. Apoc. 14, 13. de malis Pf. 9, 17. 144. 8. 11. Matth. 23, 3. et quidem etiam internis pravis actionibus Io. 3, 19. 20. 7, 7. Rom. 13, 12. Gal. 5, 19. Col. 1, 21. de cogitationibus et consiliis veteris depravataeque naturae Col. 3, 9. Ebr. 6, 1. rel.

homo autem naturae suae, ex calamitate illa primi peccati, jam mancae ac depravatae, lo. 3. 6. viribus id praestare nequeat perfecte atque harmonice (§. 5); immo ne DEVM quidem a se laesum poenasque jure repetentem gravissimas, libere amare *): sequitur, ut

I 2

homo-

*) Rectissime enim venerandi majores in Apologia A. C. decernunt: *Postremo hoc impudentissime scribitur ab adversariis, quod homines rei aeternae irae, mereantur remissionem peccatorum per actum elicatum dilectionis, cum impossibile sit diligere Deum, nisi prius fide apprehendatur remissio peccatorum. Non enim potest cor vere sentiens Deum irasci, diligere Deum, nisi ostendatur placatus, donec tervet et videtur nos abjicere in aeternam mortem, non potest se erigere natura humana, ut diligat iratum, judicantem et punientem. - In agone conscientiae et in acie experitur conscientia vanitatem illarum speculationum philosophicarum. Paulus ait: Lex iram operatur Rom. 4, 15. - Lex igitur semper accusat conscientias et perterrefacit. rel. (v. Libri symb. ed. Rech. p. 66. Fateor, objici huic disputationi posse, tantam fuisse Philosophorum de divina bonitate existimationem, ut putasse nonnulli eorum videantur, nihil omnino mali ab eo metuendum esse et sunt loca in Platone, Cicerone et Seneca obvia, et in hoc maxime, L. de Benef. IV. 25. Sed observandum est, istos egregios divinae benignitatis praecones 1)clare Deo erga bonos tantummodo illum patrium amorem tribuere SEN. de provid. c. 1. & 6. Quare Cicero ait (off. II. 3.) Deos placatos pietatem efficere & sanctitatem. At cum idem (de nat. deorum II. 28.) affirmat: cultum deorum esse optimum, eundemque castissimum atque sanctissimum plenissimumque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta et mente et voce veneremur; ego quidem non intelligo, quomodo quis, qui tenerit, quam longe a tam perfecta virtute & pietate abesset, certus esse potuerit, se et vitam suam omnem DEO probari. Multo minus illi animo tranquillo esse poterant, quos ante actae vitae memoria de metuendis poenis perturbaret. Nam in hoc consentiunt omnes, poenas suorum male actorum luiturum esse quemque. Spem quidem facit PLATO, flecti posse deos sacrificiis, votis, libationibus (L. II. de rep. QUINCTIL. Declam. CCCXXIII. et molle ingenium OVIDII:*

Saepe deos aliquis peccando fecit iniquos:

Et pro delictis hostia blanda fuit.

Fast.

homo alia ratione, conditioni suae praesenti accommodata, ad virtutem veram perficiendam instruat et adjuvetur (§. 6.). Haec vero instaurandae promovendaeque verae felicitatis ratio cum una in

Faust. III v. 289. v. 299. *Trist.* II. 33. *de Ponro* III. *El.* 6. v. 21. Et alia loca suppeditabit SPENCERUS *de Leg. Hebr. rit.* Lib. III. Diff. II. c. 3. p. m. 764 ed. Tubing. In promptu tamen mihi sunt alia permulta loca, quibus negant, v. c. SENECA Ep. 115. *Deum non tavorum opinis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspensio, nec in thesauros stipe infusa, sed una pia et recte voluntate coli.* Nulla igitur pacandae menti alia ratio supererat, quam ut molliores animi de misericordia divina bene sperarent, severiores vero in illis a morte subeundis purgationibus omnem futurae felicitatis spem collocarent; quas dum VIRGILIUS Anchisen filio, conjunctim ex mente Pythagorae & Platonis exponentem facit, apponam locum *Aen.* VI. 735.

Quin et supremo cum lumine vita reliquit
 Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
 Corporeae excedunt pestes: penitusque necesse est
 Multa diu concreta modis inolescere miris.
 Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
 Supplicia expendunt. *Aliae* panduntur inanes
 Suspensae ad ventos: *aliis* sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
 Quisque suos patimur manes. *Exinde per amplum*
Mittimur Elysiun, et pauci laeta arva tenemus:
 Donec longa dies, perfecto temporis orbe
 Concretam exemit labem, purumque reliquit
 Aetherium sensum, atque aurae simplicis ignem.

Crassius quidem hoc est philosophari, et subtilius, inmo vero ore Cicero- nis elegantius hanc lustrationem describit Socrates (*Tuscul.* I. 30) Nobis vero satis est, hinc cognovisse, non penitus posse Deum placari et crimina expiari. Quam solliciti tamen fuerint in ejusmodi ratione, Deo et sibi satisfaciendi de male admittis, probant recentiorum Platoniorum artes *theurgicae*, in quibus describendis accuratus et multus est WALCHIUS V. S. V. in *Lex. phil.* p. 2554-2563.

in S. Scriptura contineatur (§. 7) cujus Theologia dogmatica quasi quaedam interpres et explicatrix est (§. 8): consequens est, ut hominis purgandi, emendandi, et ad veram sanctitatem perducendi non alius modus sit melior accommodatioque, quam qui in orthodoxa Theologia dogmatica (§. 17. 25. 27) recte accurateque proponatur.

§. LVIII.

Est vero, ut commodo hoc loco id moneam, tota illa mendendi hominibus ratio ad intelligendum eo accommodatio, quo magis illius explicatio historica est, quandoquidem rebus DEVM inter et homines gestis nititur. Quarum ut fides historica testimoniis omni exceptione majoribus, dudum est ab iis, qui libris singularibus divinam originem auctoritatemque religionis in S. Scriptura traditae demonstratum iverunt, evicta: ita *planissime et debet et potest saluti*, ut vocatur, *ordo, a Theologis in Dogmatica explicari* (§. 14).

§. LIX.

Caput vero et quasi quoddam centrum totius ordinis salutis, in quod tamquam in medium, omnes doctrinae vergere et ex quo illae etiam describi debent, est doctrina illa de humani generis effecta a Christo reconciliatione (§. 6. et § 17. not.) *Ergo etiam Theologum oportet, omnem Christianorum ad sanctimoniam institutionem ex redemptione Christi ita derivare, ut ex ea ostendatur et repetatur*

- I. *necessitas studii intensissimi verae sanctitatis* (§. 60.)
- II. *Natura sanctitatis christianae* (§. 61.)
- III. *Possibilitas illius* (§. 78.)

§. LX.

Demonstraturo I. *OBLIGATIONEM Christianorum omnium ad veram sanctitatem* (§. 56), nihil opus est, quam ut ex S. S. petitis auctoritatibus cogam, *sanctificationem nostram scopum fuisse redemptionis Christi, nec posse nos restaurata comparataque nobis a Christo felicitate aeterna reipsa potiri, nisi orne nostrum studium omnes-*

omnesque facultates nostras *in eam constanter conferamus*. Ita vero Paullus 2 Cor. 5, 14, 15. *Amor Christi tenet nos. (συνεχες, impellit) ita judicantes: si UNUS pro omnibus mortuus est, ergo omnes esse mortuos: (et reatus sui supplicia in illo luiffe) ideoque pro omnibus esse mortuum, ut vivi (vita iterum donati et ab aeternis suppliciis soluti pronuntiati) non jam sibi ipsis (suo arbitrio et libidinum impullu) vivant, sed ei, qui pro eis et mortuus est et revixit. Et comm. 17. Proinde, si quis in Christo est, is nova xris est. Quam praeclare vero mentem hanc suam alibi explicat Apostolus! Exstitit enim divina beneficentia, cunctis hominibus salutaris, quae nos erudiat, ut impietati mundanisque cupiditatibus vale dicto, frugaliter et iuste pieque vivamus in hoc saeculo, expectantes speratam (promissam) beatitudinem, adventumque gloriosum magni Dei, et Servatoris nostri IESU CHRISTI, qui seipsum pro nobis dedit, quo nos ab omni scelere vindicaret, et sibi peculiarem populum purgaret, recte factorum cupidum. Tit. 2, 11-14 conf. 1 Pe. 2, 24. Negat vero idem, cuiquam praeter uni sancto, futurum esse, ut parva a Christo vita aeterna obtingat: *Pacem cum omnibus persequimini et sanctimoniam: sine qua quippe nemo Dominum videbit* Hebr. 12, 14. Hinc plenae sunt N. F. tabulae exhortationum gravissimarum ad perpetuum acerrimumque sanctitatis studium 1 Theff. 4, 3, 7. Nam, *Dominum DEVM tuum*, ait Servator, *toto corde, toto animo, tota mente amato: hoc est primum et maximum praeceptum: alterum autem est huic simile: proximum ut te ipsum amato: ab his duobus praeceptis tota lex vatesque pendent.* Matth. 22, 37-40. Et, qui illi, quibus persuasum sit, se uni DEO tantum hoc beneficium acceptum debere, alio modo, quam glorificanda ipsius sanctitate, amorem ipsi suum et gratum animum testari possent! Hinc Petrus ep. 1. c. 2, 9. *Vos genus lectum estis, regale sacerdotium, sancta gens (sanctior Judaica illa) populus acquisitus (Christi λησες) ut virtutes praedicetis ejus, qui vos ex tenebris in suam lucem mirabilem vocavit.* Qui enim, quantumvis scelerati, propitium tamen sibi DEVM existimarent, quantum in eis est, cogerent, ut a se et sanctitate sua ipse dissentiret secumque adeo pugnaret. v. supra §. 27. Not.*

§. LXI.

Sed huic loco, toties jam tractato, quamquam in se pulcherrimo, non opus est, ut diutius immoremur. Progredimur ergo statim ad alterum, explicaturi II. ex redemptione Christi maxime, *NATURAM* et quasi formam *SANCTITATIS CHRISTIANAE*. Mens tota DEO consecrata atque eam vitam, quam uni ipsius miserationi et gratiae debet, quasi propriam dedicans, non potest non omnibus suis viribus, ab ejus infinita bonitate sibi concessis, uti ad id efficiendum, quod sciat ipsi esse gratum atque jucundum; quando quidem DEVS non alia re magis potest delectari, quam suis ipsiusmet virtutibus, praeter vero has, expressis ad suarum exemplum, humanis. Nullus ergo tam glorioso nomine dignus *Christianus*, quin totus sit in perficiendis *bonis operibus*. Quas dum ita appellamus sanctas actiones (§. 56), cogitent lectores, nos alio longe, quam qui ex Romani episcopi lege virtutes explicant, et eminentiore sensu hac voce uti. Nam non modo nobis B. O. non sunt utiles qualescunque actiones, sed eae solum, quae omni ex parte cum *veris regulis*, maxime vero cum *praeceptis Christi convenient*; sed voci *operum* latiore etiam vim potestatemque tribuere fas est, non angustiore nimirum, quam quo in Philosophorum libris *actionis* vocabulum gaudet; quam hi quidem ita praecipunt accipiendam esse, ut et de internis et de externis a libero voluntatis nostrae decreto, profectis operationibus sit fumen- da (§. 39.).

§. LXII.

Quoniam Deus universum genus humanum est iudicaturus Matth. 25, 32. Act. 10, 42. *judicare* autem is dicitur, qui leges generatim propositas ad actiones individuales, sive singulas singulorum, applicet: gentes vero christianae religionis luce haud collustratae, leges nobis revelatas ignorant: reliquum esse videtur fore, ut DEVS secundum naturales tantummodo leges de maxima humani generis parte sententiam ferat Rom. 2, 12. 15. Ex quo consequitur, naturales illas (§. 53) a nobis ordine expositas leges, aequae esse divinas, atque propius clariusque nobis in N. F. manifestatae illae. Quod iterum

iterum a me repeti hic, non mirabuntur cordatiores, quotquot eorum indignissime ferant, permultos Christianorum tam abjecte de *ratione* sentire, ut pudeat nos istius insaniae; peccata vero adversus eam admitta tam parvi ducere, ut vix illorum eos poeniteat. Et tamen ratione nihil divinius obtingere nobis potuit et his quidem legibus humano generi beneficentius impertiri nihil, propterea quod, si a tantulo illo Christianorum numero abieris, universum hominum genus iis fuit rectum. Quo magis quantas maximas debemus grates providentissimo et studiosissimo humanae felicitatis numini, quod perverfissimis temporibus saevientibusque exemplo et crudelitate Neronibus, naturalis honestatis turpitudinisque sensum dignatum fuerit in tanta peste & vitiorum eluvione ab interitu vindicare. Quem locum, vix mihi tempero, quo minus flosculis, ex omni historiae campo decerptis, exornem. Sed sunt nimirum, sicut in vitibus, revocanda et quasi amputanda ea, quae in materiae inprimis foecunditate, nimium sese profuderunt.

§. LXIII.

Futurus autem sermo nobis omnis est de LEGE Dei REVELATA, ex qua duci omnis sancta Christiana actio derivarique debet. Hanc multi putant uno *Decalogo* contineri; alii vicissim ad alios, praeter Judaeos, pertinere negant. Et sane, non est dissimulandum, primum his solum patefactam esse, additis praemiis minisque illis, quae vix in aliam gentem, quam Canaanæae incolam quadrant. Deinde insunt in hac lege, quae, ut non animadvertuntur ex communi rerum omnium natura esse ducta, ita non possunt intelligentia cujusque perveſtigari *). Quoniam vero

*) Lex de vitandis idololatriæ generibus aperte respicit superstitiosas religiones vicinarum Iudaeis gentium. Illa de Sabbato et omittendo omni labore ad solos Iudaeos, quoad determinationem diei et modi illius celebrandi, pertinet. Rationes vero cum generatim praemissae Ex. 20, 2. tum illa quarto praeepto speciatim addita, itidem non nisi de peculiari ista DEI gente intelligi possunt. Reliqua vero omnia ex naturali illo nexu humani generis cum DEO, atque ex eo principio I. N., neminem laede, ducta sunt: ergo etiam

vero leges hae & in se sanctissimae et optimae sunt, et cum naturalibus §. 53. evidentissime conveniunt: recte a plerisque Theologis
tam-

etiam obligationis naturalis. Quare nemo aequus rerum arbiter facile vel CLERICO in commentario suo, vel SPENCERO temere assentietur, qui leges prioris tabulae omnes adversus idololatriam, eo tempore latissime fufam, latas esse; alteram vero non nisi politica Democratiae instituta continere opinabantur, nihil vero ad moderandum animum, nisi subtiliter ingenioseque explicata, facere. v. reliqua *de leg. Hebr. vit. p. 28-40.* Esset vero multo adhuc magis hoc loco adversus *Antinomos* disputandum, qui legis externae necessitatem ac utilitatem in his, qui Evangelio sancti redditi essent, negabant. Certandum erat cum hoc genere hominum jam Lutheri et patrum memoria; superiori saeculo in Anglia et recentiori aetate cum variis portentosi ingenii & novam reip. christianae formam meditantibus hominibus; quorum vero omnium historiam, & argumenta hic referre, haec vero refutare, ut nimis longum esset: ita lectores ablegamus ad S. V. SCHÜBERTI *Theologiam Polem.* Tomo IV. p. 3. ff. ad S. V. WALCHII *Einl. in die Rel. Streit. der Luth. Kirche* I. 109. 329. III. 96. IV. 239. 244. 463. IV. 242. Laudandum est in Theologis nostris studium, sanctam tuendi majestatem ac auctoritatem legis divinae adversus eos, qui voce Evangelii abusi item Gratiae, malis hominibus frena laxant ruendi in omne nefas; sed nec diffidendum, multos durius quid lex sit, enuntiasse, dum cuperent, praestantiam Evangelii prae lege asserere. Videntur autem de lege disputantes, moralem cum mosaica generatim commiscere et oeconomiam legalem haud satis ab evangelica sejungere, quippe quae aequae minus lege caret atque illa Evangelii expers erat; alii etiam ea, quae Paulus adversus Iudaeos, in observatione ceremonialium legum omnem salutis spem collocantes, disputat, promiscue de lege generatim accipere. Accidit hinc, ut vel ipsum *legis* vocabulum nescio quid duri & acerbi? multis sonare videatur, Scilicet multa inter pugnae animorumque ardores dicuntur acerbius atque adeo temerius, quae nefas faciunt posteri, quodsi ex his quae saepius tantummodo per ἀπολλων ἐλεγχῶν primum dicta sunt, formulas normasque loquendi constantes faciunt. Cujus generis non pauca exempla suppeditari possent. Ita hic quidem vellem, aboleretur vox quibusdam familiarissima, qui alias rectissi-

K

me

tamquam leges divinae universales tractantur, Christianis commendantur et explicantur. Sed opus est imprimis *interpretatione* sagaci et iusta, ut ea decalogi praecepta regulae fiant, ad quas internas externasque suas actiones omnes Christiani influant ac moderentur. Ita, quoniam pleraeque illae leges ea forma sint descriptae, ut actiones turpes severe nobis interdican: multo magis credendum est, DEVM libidines illas, quae pravitatem istam externam ex se gignant, interdixisse nobis. Exod. 20, 17. 18. Quod etiam si Servator, optimus videlicet verborum suorum, sanctissimusque legum omnium interpret, exemplo quinti et item sexti praecepti Matth. 5, 22. 28. minus nos edocuisset: tamen facile a quolibet concludendum erat, qui effectus abhorreret, multo magis causas & radices illorum malorum elisas velle. Quo magis eae leges omnes ad mentis purgationem, divinitus cunctis imperatam, quidquid dixerit SPENCERVS adversus hanc interpretationem, sunt referendae, quod sine hac, perperam mandaretur honestas sanctitasque externa, praesertim a sapientissimo sanctissimoque legislatore Iac. 4, 2. Huic consentaneum est alterum boni interpretis munus, ut lege aliqua

me de gratia evangelica sentiunt: *gesetzlich, legale*; pro quo malle *jüdisch* seu *pharisaisch gesint, werkverdienstlich*. Liceat ergo mihi citra invidiam monere, me non iisdem strictis formulis usurum esse, quae de oppositione Legis et Evangelii inter se, in *solida declaratione* p. 592 ff. ed. *Rechenb.* stabiliuntur Sic n. IV. p. 596. aliquis cogitare posset, legem naturalem observanti nulla profus praemia speranda, et adeo nihil boni observando legem obtineri posse, sed esse omnem ejus vim ac utilitatem in terrendo positam, et minis poenarum atque irae divinae ab homine obsequium extorquendo. Quid enim, an non etiam sua praemia et bona cuique actioni sunt, quae legi conformis est? An non illud: amato Deum Dominum tuum ex toto animo, etiam lex est? quod, dum quanto possunt, studio observant hi, qui sunt evangelicae doctrinae expertes, annon etiam Deum remuneratorem sperare possunt? *Credendum est enim ei, qui ad Deum accedat, Deum esse, et sui studiosis praemia rependere* Ebr. 11, 6. Sed *καὶ ἡμεῖς* vere dici haec potuisse, largior, non vero simpliciter hac formula hisque ipsis phrasibus utendum esse nobis hodie arbitror (§ 12. 13)

aliqua omnia, quae cum ea connexa sunt, quaeque ex actione ea aut mandata, aut prohibita, naturali consecutione fluunt, explanando complectatur. Quam quidem legis divinae latitudinem (מִצְוָה מִצְוָה Psaltes vocat, Pf. 119, 96. atque sensus ejus, spirituales mentem fundentes Rom. 7, 14. dies noctesque meditabatur Pf. 1, 1sq.) mirandum est, qua sollertia carus DEO et optimo cuique vir, Lutherus Catechismo inprimis suo majore sit assequutus, tam misera praesertim ἐπιμηνης ea aetate conditione.

§. LXIV.

Quoniam Christus Rex noster et Dominus est, voluntas ejus, quacunque forma nobis declarata, instar legis esse debet, sive illam quidem praecipiendo et exhortando, sive alio modo patefecerit. Immo, quoniam multa, a nobis perficienda fluunt ex ordine salutis consequendae, quem ipse nobis praescripsit, quemque naturalis vis animi ignorat: sequitur, observare debere christianos praecepta multa, ad quae alii homines nequeant obligati censer. Sic, utut precum officium naturale habeatur a multis: novum tamen est, *in nomine Christi id solum fieri a Christianis debere*. Hoc enim dubio caret, α) Christum potestate nobis, civibus suis imperandi, gaudere. β) Promissiones et minas conjunxisse cum suis praeceptis, et facultate etiam pollere, quidquid vel pollicitus, vel minatus fuerit, praestandi, atque adeo nos perfecte obligandi. γ) Suas adhortationes ἐπιτολὰς ipsum appellasse Io. 13, 34. 12, 48-50. Luc. 10, 16. Apostolos vero auctoritate lesu divina ista scripsisse atque adeo DEI verbis cum fidelibus egisse 1 Thess. 2, 13. ipsosque leges, quas tamquam legati dabant, a consilio suo privato distinxisse (§. 63. Schol.) 1 Cor. 7, 10. 25-40. Quoniam igitur Christus, Deus voluntatem suam clare de actionibus Christianorum liberis significavit et quidem motivis adjiciendis: hoc vero *Legem ferre* sit, si superior et juste imperans severe declaret, velle se, ut hoc faciamus, illud contra fugiamus (§. 51.) fatendum est, *Christum civibus suis veras*, imo vero *novas etiam quasdam leges* fixisse. Neque enim video, cur imperatam Baptismi et coenae celebrandae sacras ceremonias leges esse negare nos oporteat, aut illas item actiones sanctas, quas

numquam ratio per se perspectura fuisset. Teneamus modo, non unam fuisse hoc, multoque minus principem causam adventus sui; quamvis ab ipso necesse esset consuli humano generi regulis sanctis et absolutis actionum bonarum ac iustarum in tanta legum naturalium, sive pii et iusti cum naturalis tum civilis, ipsos inter Judaeos ignorantia perverissima atque horrenda.

Quapropter, cum Servator auditores suos jubeat inimicos amare Luc. 6, 27. aut Matth. 5, 39. malo resistere vetet, cap. vero 16, 24. tolli ipsius crucem a cunctis velit, qui nomen ipsi dederint, professionem adeo cum vitae periculo doctrinae suae edi; diurnis praeterea nocturnisque precibus a nobis vacari velit Luc. 18, 1. vetetque, quemquam ad sacra sua amplectenda vi et armis cogi Luc. 9, 54. Matth. 13, 24. Io. 6, 67. hoc sane extra omnem dubitationem est positum, haec omnia, tamquam officia ab ipso nobis imperata, sancte religioseque esse observanda a singulis nisi omnibus beneficii gratiae privari, quam ipsi dicto esse audientes, malint. Et in his quidem et aliis nihil eorum, quae leges constituunt, desideraveris, quam *poenas externas*, i. e. eas, quae morali seu spirituali Regis nostri imperio parum conveniant Io. 18, 36. quamquam et his concilianda primis coetus christiani moderatoribus divina auctoritas locum ad aliquod tempus fecerit 1 Cor. 11, 30. 5, 1-5. coll. 10, 5, 16. Quare recte etiam Theologi affirmant, ethicam christianam hoc etiam philosophicae praestare, quod illa quidem *multo plura* quam haec, praecepta & officia traderet *).

§ LXV.

*) Fateor, abstinere me potuisse a legum vocabulo. Sed tamen accommodatum id morali disciplinae itemque officio Christi regio videbatur. Quin, ipsa in Apologia A. C. Evangelium mandatum dicitur, fidem praeciptions *edit*. Rechenb. p. 133) Nemo autem non intelligit, quam longe ab sim a Socinianorum sententia, qui, ut munus Christi expiatorium, tam clare et toties confirmatum in S. S. labefactent, statuunt, ideo mittendum fuisse Christum in mundum, ut humanum genus, quod ratione duce aut aliunde, quam ex revelatione Deum et recte agendi normam cognoscere potuisse negant, et rectum Dei cultum & officia edoceret. Fortassis vero erunt, qui omissa *legum* voce malint dici, Christum praecepta primae et secundae tabulae uberius decla-

§. LXV.

Christum etiam alia, quam hac praecise directa legali forma et ratione, varia sanctitatis officia nobis commendasse, probant illa loca, in quibus vel simpliciter DEO eam actionem gratam, vel etiam praemiis aeternis, immo praesentibus dignam videri, affirmat. Quod de misericordia in oenos exercenda, de placabilitate erga hos, qui nos ullo modo laeserint Matth. 25, 34 sqq. 6, 14. de professione constanti doctrinae ac pietatis christianae 10, 32. item de aliis virtutibus 5, 3 sqq. ita palam est, ut nihil opus sit, verba ipsa adferre: quemadmodum et ea praeterimus, quae ex minis Christi duci possunt, ut est v. c. locus ille, in quo de scandalis vitandis severus est Servator Matth. 18, 6. et alius de sponte deserendis tempore vexationis, parentibus ac conjugibus Luc. 14, 26. rel.

K 3

§. LXVI.

declarasse, et, quo facilius servarentur a suis, efficaciora subsidia commendasse. Quibus ego libens lubensque subscribam.

Aequae ardua est quaestio, num sint in V. F., maxime vero in N. T. LEGES POSITIVAE UNIVERSALES? *Positivae* vocantur, non quod omni *ratione objectiva* careant, sed tantum quod ea, quae possit a nobis intelligi ex natura rerum. Quoniam igitur non ab omnibus cognosci possunt, sed ab his tantum, quibus sunt patefactae, *particulares* sunt. Nulla enim lex esse aut norma actionum cogitari potest, nisi quae innotuerit civibus. At, quatenus ab iis omnibus, quibus earum revelatio in S. Scriptura obtigit, servari debent, recte intuitu Christianorum omnium, *universales* appellari possunt. Sunt vero illae 1) Lex de celebrando religioso die Sabbati 2) de Monogamia Matth. 19, 4. 3) de divortio fugiendo v. 6. 4) de imperio maritali Eph. 5, 33. 1 Pe. 3, 5. 6. 5) de gradibus prohibitis Lev. 18, 6 ff. 6) de poena homicidii Gen. 9, 6. Quatenus harum legum quaedam in N. T. sunt repetitae, eatenus Christianos quoque obligant. Num vero naturalis etiam sint obligationis, perobscura est quaestio, quam fusius et accuratius ideo Tomo VIII. *Eth. Mosch.* tractatam a me altiusque repetitam esse §§ 7. 14- 18. 40. 41. non mirabuntur lectores. Quare, quoniam paucis verbis in tam ancipiti re meam hic mentem declarare nequeo, mittere hanc disputationem hic cogor.

§. LXVI.

Refero ego quidem, ac fortasse novo exemplo, ad fontes cognoscendorum officiorum pietatis christianae, expositas nobis in S. *S. precum formulas*. Nam ex his quum discimus, quid a DEO petendum sit, intelligimus: quae bona nos appetere maximo studio et conlectari debeamus. Nam si quae a caelesti patre dari nobis cupimus, ea desideramus. Qua propter, cum edocti a Salvatore, Deum rogamus, jubeat nomen suum sanctificari, regnum adventare, fieri in terris voluntatem suam, quemadmodum a beatis mentibus in caelis: prospicere nobis dignetur de victu quotidiano, veniam impertiat nobis criminum, prouti nos quidem his, qui in nos deliquerint, demus; caveat, ne ad peccata sollicitemur cet.; profecto consentaneum est, ut Theologus has et affines leges hinc colligat: quemadmodum oportet Christianos omnibus veris bonis consequendis operam navare, neque vero desiderare, ut DEVS ea nobis aut inertibus otiosisque, aut nolentibus invitisque quasi obtrudat: ita officium eorum est. conniti, ut in his virtutibus quotidie proficiant. Nisi ergo omnia me fallunt, rectissime ab illis factum est, qui ex sacra hac formula haec et alia Christi data suis praecepta derivaverunt: 1. oportet Christianos animo, intelligentia et virtute exornando ante omnia dare operam, quia sine his gloria Dei amplificari nequit. 2. Ad hanc vero referenda sunt omnia. 3. Promovenda est omni modo salutaris toti orbi Christi religio. 4. Enitendum est piis omnibus, ut omnem vitae actionem ad DEI voluntatem dirigant, huic vero se vicissim adversis in rebus totos submittant. 5. Non esse abjiciendam externae felicitatis laboriosam prudentemque curam; fugiendam modo anxiam aut nimis sollicitam. 6. Colendam esse cum omnibus pacem, exercendam placabilitatem in tam fragili hominum virtute necessariam. 7. Cavendum esse ab omni vitii malique aditu et fas esse, etiam corporis ac fortunae mala iusto modo propulsare. Et quae sunt his similia in apostolorum epistolis.

§. LXVII.

§ LXVII.

Scimus, communibus in libellis ethicis et saepe pro concione sacra, facta hominum, sanctitatis alias laude insignium, *exemplorum* loco non ad illustrandum modo, verum etiam ad excitandum adhiberi. Qua in re ita sequor meum iudicium fortassis singulare, ut malim in his exemplis adhibendis parcus, quam nimius aut largus videri. Nam primum nihil omnino sine lege, i. e. accurato cum illa consensu, probat exemplum. Deinde, pauca sunt in V. F. commentariis praesertim, hominum piorum facta, quibus non adhaereat aliqua humanae caducitatis labecula. Et quamquam in his abstergendis et multi et feliciter ingeniosi sunt post alios, nostra inprimis memoria STACKHOVSIVS et noster LILIENTHALIVS; ille in *apologia historiae biblicae*, alter in *caussa divinae revelationis*, Tomo maxime VI., malo tamen profiteri, haud semper acutus et aequis verae sanctitatis arbitris satisfieri, quibus videlicet magnae videatur in Scriptura S. utilitatis, persuaderi nobis tot argumentis rerum seu facti, non verborum tantummodo, necessitatem divini gratiae Dei conciliatoris: quum ipsi illi pii homines parum idonei fuerint, virtute plene exercenda atque constanter, ad illud verae felicitatis animique tranquillitatis culmen emergere et eluctari. Qua propter non dissimulaverim, quaedam Abrahami et Jacobi, pleraque vero Davidis facta non ea esse ad Christi leges exacta, quae debeant ad intuendum ac imitandum Christianis proponi. Immo sunt ipsius Paulli quaedam, in quibus caute versandum sit, ut Act. 15, 37-39. 23, 1-5. Neque me poenitet mei iudicii. Si cui enim videar minus favere honori sanctarum mentium, mihi in hoc vicissim placeo, quod legis divinae sanctitate et honore mihi nihil sit majus. Immo vero illud addendum puto, nec ea facta, quae jussu divino, exigente id divino consilio, ut Pinchae illud, aut ablatio rerum aegyptiacarum, aut denique exturbatio Chananaeorum ab Israelitis facta, permissionis universalis vim, multo minus belli, adversus infideles suscipiendi auctoritatem habere. Quod pronuntiandum etiam est de nonnullis factis, quae in S. Scriptura laudantur, ut Judic. 5, 25. 26. et plura cap. 11, 31 seq. ad Hebraeos. Ipse enim Servator declaravit, haud omnia esse indoli evangelicae oeconomiae

nomiae accommodata Luc. 9, 54-56. Quid? quod nec ipsa illa, a multis perverse intellecta communio bonorum Act. 4, 32. ad imitandum est proposita omnibus aetatibus, cum illo tempore prudentiae adeo fuerit, fundos vendere ob imminens Hierosolymorum excidium et totius provinciae vastationem; amoris vero, in communibus malis communi praesidio ecclesiae afflictatae consulere. Quae qui legerit, facile intelliget, quam parum favere ego quidem debeam libellis illis, in quibus de vita et morte varii generis et sensus hominum, a pietate nobis, humano iudicio commendatorum, exponitur. Nam non modo *decipit exemplar, vitii imitabile* (HOR. Ep. I. ep. 19. v. 11. exemplis id docente,) sed etiam confringit quasi virtutem, ne altius assurgat aut majora audeat, quam videat ab his praesita, quos tamquam absolutae sanctitatis simulacra veneretur. Dixi scilicet ingenue, quid de illis sentiam alio jam loco (*Erbic. Moshem. VII. 113. 377.*)

§. LXVIII.

Exemplum e contrario sanctissimi et merito nobis carissimi Servatoris ut absoluta omnibus numeris integerrimae virtutis imago, ita etiam totum nobis lex est, legisque explicatio. Quod posterius hanc vim habet maxime, ut, cum de vero sensu legis alicujus dubitetur, vitam Christi intueri debeamus. Quare, quoniam Servator insidias infensissimorum hostium saepius effugit: non est habenda abnegatio, quod si et nos tempore vexationis fuga nobis contulamus. Deinde, cum alteram genam percipienti servo non offerret, intelligimus, quae sit sententia mandati illius Matth. 5, 39. Et quoniam ipse convivia frequentavit & coetus hominum, et his interesse Christianos, fas est. Et versaretur jam quidem in ea imagine describenda suavissime disputatio, nisi jam bis alio loco in tam jucundo opere elaboravissem. Sed profecto, quid in summa copia orationis dici brevius aut gloriosius, hoc posset Petri elogio: *διηλθεν εὐεργετων* Act. 10, 38. Et tamen animadvertendum est, non omnia facta Christi ejus esse naturae, ut doctoribus omnibus, tantum abest, ut singulis Christianis ad imitandum proponi queant. Quod ne Philosophus quidem mirabitur, quippe qui sciat, in unoquoque

que Individuo multa inesse, quae non cadant in plures: IESUS CHRISTUS vero non modo ipse Deus erat, sed etiam Dei vices in terris, tamquam in ditione sua, summa cum auctoritate agebat. Ex quo genere illud est, expellere mercatores ex aede, quamquam opus videbatur esse hoc mercatu ad sacrificia et publice is tolerabatur; item silentium illud coram iudice, quod maiestatis quippe erat, ad istam altitudinem super humana auctoritate se effe-
rentis cum dignitate. Mitto alia, et in his illud, quod Herodem a veteratorio et ad infidias facto ingenio vulpeculam appellaverit. Qui enim recte hoc a me notari ambigeret, profecto numquam dixerit, et in hoc imitandum illum humani generis doctorem, quod alios in orbem terrarum cum potestate res humanis viribus majores efficiendi ablegavit. Quid? quod, ne in hoc quidem exemplum est, quod simplex DEO in monte illo, iustitiae divinae vindicis quasi quodam theatro, factus, animo ita laboraverit, ut facile martyrum quorundam constantia victus videretur esse. Ille scilicet tot & tam atrocium rei flagitiorum humani generis, personam sustinens, totus ad hunc sensum cohorrui: hi quidem laeti et exultantes ad placatum patrem et dominum JESUM aeterna gaudia offerentem, a malis properabant. Quo magis miranda est antiquae & recentioris superstitionis torque Sanctorum de Romana ecclesia levitas, qui jejunium illud Christi, pedilavium, item ipsam paupertatem aemularentur; quamquam non nisi tardissimis obtusissimisque ingeniis obscurum esse possit, quibus singularibus, humanoque generi salutaribus maxime causis haec et alia facta sint a Sotere. Sed videlicet ea est hominum perversitas, ut malint singularitate illa vulgi oculos in se convertere, quam tota vitae actione hoc omne sanctitatis exemplar 1 Pe. 2, 21. Phil. 2, 5. constanter exprimere. Illo nimirum nihil facilius in illa latente lautitia; hoc in quotidiana hominum consuetudine nihil magis arduum. Quare in ista aulica pompa Pontificem semel in anno pedes duodecim sacerdotibus lavare videns, vix sibi temperaverit ab acerrima indignatione.

§. LXXIX.

Haec vero latius me disputare oportuit de principiis normantibus virtutis christianae, quo palam fieret, quanto ingenio, quanta eruditione, quotque quibusve praefidiis munitus ille esse debeat, qui justus officiorum nostrorum interpres esse cupiat. Et tamen nemo est, qui sibi ipse pius suisque videatur, quin id sibi sumat, ad sanctitatem consequendam ducem sese viaeque monstratorem Christianis praebere. Rident hi homines, arroganter saepe in sua inscitia aedificationis spiritualis specie abutentes, philosophicam Theologorum nostrorum *ἀνεπίβουλον*. Sed magno rei christianae et verae moralitatis damno rident, male de pia simplicitate merentes et auctoritatem imperitorum illorum, quibus mulierculae Franco-gallorum maxime superbiunt, conscientiae Directorum affectantes. Verbo res confici potest: nemo de sanctitate Christianorum perfecta accurate praecipere potuerit, nisi bonus S. Scripturae interpres. At nemo, nisi omni doctrinae copia instructus, felix interpres unquam exstitit.

§. LXX.

Vocant plerique non Theologi modo, verum etiam Philosophi CONSCIENTIAM internam actionum nostrarum normam. Recte vero dudum observatum fuit, phrasas illas formulasque de Conscientia et ad intelligentiam, et ad voluntatem referri debere, seu esse illam considerandam *partim* tamquam iudicandi de actionum nostrarum, ad legem relatarum, moralitate facultatem; partim vero tamquam studium et habitum, illas crebro et iuste ad legem examinandi, ut illarum nobis vel rectitudo, vel pravitas pateat. Quo sensu posteriore eam nostri perquam bene die *Gewissenhaftigkeit* appellant; ex qua, cum omnis virtutis laus exsplendescat, agendum esset de ea in parte Ethicae, ubi exponitur de virtutibus erga se cujusque nostrum. Nos, qui illud priori sensu debemus accipere hoc loco, id unum monebimus, *Conscientiam, quatenus recta sit*, (i. e. verum de moralitate actionis nostrae iudicium,) vix profecto *differre a lege ipsa*. Est enim tunc, nihil aliud, quam individualis applicatio regulae universalis ad actiones nostras

nostras singulas. Atque hoc solo sensu Conscientia cujusque dici potest norma actionum. Quae, quamvis levior cuidam videri possit observatio, magnam tamen fundit in omnes partes Ethicae, et maxime casuisticae illius, utilitates. Quæri tamen potest, quomodo ex nostra observatione verum sit, *etiam ad errantis conscientiae dictamen esse agendum?* Nam quoniam Conscientia nihil revera aliud est, quam lex respectu actionis propriae; lex vero numquam migranda sit: consequitur, nullo nostro tempore fas esse, a conscientia, quantumvis secus, quam fieri deberet, legem aut interpretante, aut etiam applicante, vel latum unguem discedere, ut quidquam, quod illi repugnet, suscipere. Sunt ergo magna erroneae conscientiae jura Rom. 14, 1 seq. et ex hoc uno intelligi aut explicari potest, quam vere Paullus de eo ipso tempore, quo inexpiabili odio in nascentem rem Christianam, Pharisaico suo in avitos ritus studio agitatus, esset grassatus, affirmare potuerit, *ἡ πᾶσι συνειδήσεις ἄγαθῆ πεπολιτευμένη* Act. 23, 1. Cui affine est, nihil *dubia conscientia esse committendum.* Quid enim hoc aliud esset, quam audere aliquid, sive conforme sit voluntati divinae, sive minus? Quod profecto propius adest a peccandi proposito deliberato.

§. LXXI.

Quantumvis vero actio quaedam cum regulis his, hucusque allatis (§. 62- 68.) inter sese vero apte jungendis, consentiat: non est tamen vere sancta habenda, nisi eadem BONO etiam ex PRINCIPIO manaverit. Actio enim quaecumque quo magis est libera, hoc perfectior ceteris. At vero tum demum libera est, si inter plures aequè nobis possibiles, ob omnimodam suam praestantiam vincente ac eminente super cetera studia, Dei amore et per Christum glorificandi studio, liberrime fuit electa (§. 40.) Haec vero generosa libertas, de qua tam multa praeclare, verum ad ostentationem pleraque disputaverunt Stoici, non cadit in aliud peccatum, quam quod *purum sit a vitiis*, legibus supra allatis omnibus, oppositis et ab omni obsequio peccati liberum atque solutum. Quod sane nemo esse potest, nisi qui, quasi supplex Christum cruci adfixum intuens, atrocitatem et turpitudinem peccatorum vel mi-

nimorum cognoverit; verbo, cujus *poenitentia* vera fide perfecta fit reddita. *Deinde*, nullam bonam esse actionem, nisi a pietate profectam, sic cogitur: nulla actio bona est, nisi quae tota voluntati finibusque Dei consentiat. (§. 39.) Jam vero unus Dei finis est glorificatio sui: haec vero animum requirit totum ad perfectiones Dei conformatum: igitur omnis virtus a casta mente & integra proficisci debet.

§. LXXII.

Nulla vero major in eligendo optimo actionum genere libertas intelligitur, quam quae vera ex FIDE proficiscatur. Nam qui hac gaudet, sive jam certus est de parta sibi Christo conciliatore, gratia Dei, atque adeo tantorum beneficiorum memor, in DEVM ardentissimo amore et studio feratur, necesse est; (ut LVTHERVS noster aurea illa praefat. in ep. ad Rom. incomparabili sapientia declaravit) aut saltem communionis cum DEO, Christi beneficio consequendae, unice desiderio intensissimo tenetur (quam infirmam fidem vocant): atque adeo gratiofus apud DEVM vult esse et totus ei placere, ne sua culpa tot tantisque per Christum adipiscendis beneficiis privetur. Qui vero iustificatos esse se sciant a Deo, quae-so te, quomodo non peccatum omne, tantorum malorum Christo causam, perhorrescent! quam contra Dei studiosissimi, qui ipsis, poena metu omni solutis, filiorum suorum dignitatem et beneficia, maxime hereditatis aeternae beatam certitudinem indulserit Io. 1, 12. 13. 1 Io. 3, 1. Gal. 3, 26. 2 Cor. 6, 18. quique jam eorum, tamquam liberorum carissimorum curam prorsus singularem agat atque eos per omnes fortunae casus, exercenda jam hac, jam illa virtute, quasi per quosdam gradus jubeat ad plenissimae felicitatis fastigium sensim sensimque ascendere. Rom. 8, 14. 17. 28. 1 Pe. 1, 3. sqq. Io. 16, 7-15. 14, 16. (*Erb. Baumg.* §. 86-96.)

§. LXXIII.

Haec Christum et per Eum, DEVM ipsum complexa et omnia divina beneficia sua sibi faciens *fides*, sui praeterea *cuique verum inspirat amorem*. Quidni enim illi non solum sua de felicitate et alte sentirent et bene sperarent, qui tantas res studio ipsius promo-
ven-

vendae, Deum fecisse sciant? Quidni, inquam dies noctesque de ea cogitarent, qui minime ignorent, quantam agat ipsius procurandae curam, quantumque illi cumulum in futura illa vita paraverit Deus? sed qui ita ex Evangelio de vera felicitate sapiunt, an possunt alia meliore ratione salutis suae prospicere, quam qua DEVS et Christus sanctissimusque Spiritus illi consultum voluerunt, liberando videlicet mentem malis suis, jungendo eam fidei amorisque purissimi quasi quibusdam vinculis cum Deo? *Corpus* vero annon is initiare ad sacrum Dei cultum jam hic incipiet, cui persuasum fuerit, certo futurum esse, ut excitetur illud olim multo ornatus de terra et pulvere? Io. 6, 40. 1 Cor. 15, 42. 44. 1 Pe. 1, 3. Phil. 3, 20. Qui autem hac mente sunt imbuti, fideles, non possunt non fidei vitricem quotidianos de omni libidine ad terrena et fluxa se demittente, triumphos agere; quippe qui, tamquam a Spiritu S. *illuminati*, cujusque rei verum pretium et ad suam felicitatem rationem, malorum vero rerum turpitudinem et damna immensa norunt, multoque majora recte & constanter nitentibus parata esse divinitus certissime sciunt, ut adeo *gratia*, i. e. nova animi emendati hac cognitione a Spiritu S. indoles et virtus, facile carnem, i. e. appetitiones sensuales mundique illecebras quasi quodam superpondio superet 1 Io. 5, 4, et eo magis in dies superet, quo constantius imperitiae *spiritualis vitae vires* usu fideli exercentur augenturque Rom. 6, 4. 6. 8, 13. 2 Cor. 7, 1. 4, 16. Phil. 1, 9-11. Eph. 4, 15.

§. LXXIV.

Quoniam optimus Deum colendi modus imitando eum absolvitur: DEVS autem omnibus suis, quae ita largiter in homines effundit, beneficiis, maxime vero redemptione Christi fecerit testatum, quanto opere humana felicitate delectetur: profecto fieri non potest, quin is, cui persuasissimum sit, Filium Dei gratiam aeterni et praepotentis Patris omni humano generi iterum conciliavisse, *omnes homines tam sincere amare, ut eorum felicitatem suam putet esse*. In hac autem, quantum in se est, amplificanda ita totus erit, ut DEVM, qui homines externe interneque providentia sua et Spiritus S. beneficiis felices reddere studet, imitetur, bene videlicet

de omni eorum prosperitate perficienda quotidie magis meriturus: tantum abest, ut vel pravo exemplo ac sermone, 1 Cor. 10, 32. 2 Cor. 6, 3, vel ullo alio modo salutis ipsorum, DEO tam carorum hominum, detrimenti aliquid adferat.

§. LXXV.

Recte denique negant Theologi, ullum bonum opus fieri cogitarique posse, nisi in eo cogitando exsequendoque non modo bonus, sed nimirum inter ipsos eximios, vicissim *optimus* spectetur *FINIS*. Quotus enim quisque ignorat, multa ab hominibus magna cum honestatis pietatisque specie fieri, quae tamen alius gloriae, lucri alter, naturae quadam bonitate multi, incitati peragant. Ut vero non omnino haec, quatenus ad perficiendos nos aliquid conferunt, adeoque bona sunt, (§. 39. 53. n. III. IV. V.) sunt damnanda; immo vero commendanda etiam, quando quidem qui vel opibus, vel auctoritate polleat, is et sibi possit et aliis etiam (§. 73. 74.) de multis rebus commodius prospicere, quibus moleste caret humana vita ipsaque ad se ornandam sustentandamque virtus: debent tamen bona opera praecipue ex studio glorificandi DEI per Christum enasci. Jam, cum *Deus glorificetur*, quodsi motiva actionum nostrarum (§. 38) ex ejus attributis ita derivamus, ut intelligant omnes, nobis nihil magis esse persuasum, quam eum esse naturam optimam et sanctissimam: Rom. 1, 21. 25. 28. cumque hoc ipso etiam alii homines incitentur ad pietatem et obsequium erga leges divinas, atque adeo ad virtutum omnium exercitium: jam vero cum hoc non possit esse non conjuncta humani generis felicitas: palam est, *sanctas actiones non alias esse, quam eas, ad quas studio Dei glorificandi per Christum, incitemur.* (§. 4. 39) Matth. 5, 16. Phil. 1, 11. 1 Cor. 10, 31. 32. *)

§. LXXVI.

**) Conf. hic praeclarissima b. SAM. WERENFELSII meditatio de Zelo in S. Scriptura ubique conspicuo pro una DEI gloria in Sylloge Diss. theol. p. 206. ff. (Basil. 1709) itemque huic vicina de *incitamentis ad virtutem in S. S. obviis* p. 229 ff.

§. LXXVI.

Nihil ergo est, quod quis queratur, ita vero doctrina christianorum *negligi salutem cum nostram, tum curam perfectionis alienae.* Nam dum S. Scriptura jubet nos omnia facere propter gloriam Dei, atque adeo ea etiam officia ipsius amore incitatos praestare, quae nobis, quaeve aliis debeamus: profecto non de officio ipso, sed de eo, quod in illo efficiendo *proxime* spectare debeamus, quaestio movetur. Volunt ergo Theologi, nostram aliorumque prosperitatem, tamquam *fines intermedios*, ita subordinari gloriae Dei, seu scopo suo ultimo, ut, dum nobis et aliis hominibus benefacere studemus, id conformiter Dei perfectionibus legibusque omnibus ita fiat, ut amare nos cum nosmet ipsos, tum proximum in Deo et relate ad Deum, appareat; non vero confusa spuriorum motivorum cogitatione incensos nostram vel voluptatem, vel lucellum, vel gloriolae laudisque auram magis captasse, quam revera bene de nobis et de aliorum felicitate mereri voluisse.

§. LXXVII.

Ex hac autem secundariorum, in se autem bonorum sibi que subordinandorum finium (nam quo plura bona actione una obtinentur, eo illa est perfectior censenda (§. 40) sapienti directione et quasi collineatione ad unam gloriam Dei, exsurgit pulcherrima illa SIMPLICITAS, (*ἀπλοτης*) quam tantopere Servator noster commendavit Matth. 6, 22. 23. Col. 3, 22. multi vero, tamquam ingenii acumini, aut sapientiae prudentiaeque oppositam, non sine amplificandae scientiae rerum divinarum aliquo damno, temere in Christianis laudant. Sed certum est, veteribus etiam in carmine, illam *ἀπλοτητα* dissimilitudini rerum in unum aliquod corpus, in vitis veritate et ordine congestarum, opponi, non vero item, quod sciam, de imperitia dici. Cui enim Horatianum illud de fugienda rerum dissimili varietate in uno carmine, ex Aristotelis Poetica expressum, ignotum fuerit?

Denique sit, quodvis, simplex dumtaxat et unum.

Sed dixi de morali hac, ex qua omnis decor et dignitas virtutis exsplendescit, simplicitate jam in *Moshem. Eth. VI. 236. 252.*

§. LXXVIII.

§. LXXVIII.

Supereft vero III. ut ostendamus, constans hoc bonorum operum exercitium, quo *Sanctitatis christianae* vim et pulchritudinem expressimus, *possibile* esse. Pl. 119, 11. 22. 32. 44. 56. Phil. 2, 13. 4. 13. 2 Pe. 1, 3. 1 Theff. 2, 10. 5, 23. 1 Io. 5, 2. Quod eo modo facile ostendi potest, scilicet non postulaturum, aut tam severe mandaturum Deum sanctitatem fuisse, nisi omnino illa nullis viribus perfici ab hominibus queat. Ita vero lector, delatos nos esse vides in eum locum Dogmaticae, qui ut totus exponit de *Spiritu S.* ejusque beneficis *operationibus*: ita est etiam gravissimus. Sed tenendum est nobis hic tantummodo, ut de tam magna re recte sentiamus: 1) quoniam Sanctitas christiana una ex fide manet (§. 71. 72.), fide autem homines, qui neque illuminati, neque regeniti aut conversi sint, careant: non cadere posse in homines aliis majoribus, quam sunt naturae communis vires, instructos, bonorum operum exercitium. Quapropter is solus Theologus veram sanctitatem promovere censendus est, qui recte doceat de *conversione*, in cuius toto ambitu ad S. Scripturam describendo tam accuratus est MOSHEMIVS tota parte operis secunda, ut non debeam in tam studiosè tractata a Theologis nostris re iterum hoc loco versari. 2) Possibilis ergo est sanctitas depravato homini non quidem in se, aut absolute, sed conditionate, i. e. recto usu verbi divini, Sacramentorum, precum et aliorum etiam subsidiorum, in quibus percensendis multa est *Ethica Baumgarteniana* §. 285-336. Observandum est 3) sanctitatem his plus, quam aliis negotii faceffere, cum, quod quidam naturae quadam bonitate atque felicitate adjuvantur, in quos illud dicitur: gaudeant bene nati: alii adversa ex parte plus labis sive ex malignitate ingenii, sive ex parentum vitio, sive ex educatione et condiscipulatu, sive aliunde traxerunt; tum quod ipsa externa conditio illis facilius, his difficilius reddat sanctitatis studium et exercitium. Quod profecto nemo negaverit lecta MOSHEMII eruditissima disputatione in *Ethica* I. 342-572. Est vero 4) et temporis non nulla ratio habenda. Nam qui ex longiore jam tempore atque a prima aetate animum suum DEO veraeque pietati consecraverunt, hos longum et multiplex exercitium virtutum omnis generis

neris mirifice adjuvare certum est. Nam, inversa ratione habitus cum recti, tum pravi repetendis ejusdem generis actionibus augentur et crescunt: ita quidem, ut consuetudo non modo in miram facilitatem, sed propemodum in alteram quasi naturam mutetur. In qua tamen beata virtutis quasi familiaritate id unum providendum est, ne temere, i. e. sine conscientia cum legis, tum recti consilii & incitamentorum, sanctas actiones suscipiamus. Ex quo consequitur, ut, quo quisque majori fide ac studio subsidiis gratiae in augenda rerum divinarum cognitione confirmandaque pietate et mentis ad DEVM directione et tendentia usus fuerit: ita etiam in sanctitate exercenda eo majores progressiones sit facturus. Num vero quisquam ad perfectae absolutaeque omnibus numeris virtutis decus assurgere et pertingere queat, otiosum esse hic a me disputari. Tota enim lis, singulis fere a reformatis facris, aetatibus disceptata, ad hoc redit, quamnam tibi animo tuo perfectionis illius notionem, et quasi dimensionem informes? (*Erb. Mosh. IV. 481.*) Si enim ex Deo illam sanctitatem metiaris et exprimas, temere illam ab homine requireres, quae ne in angelorum quidem finitam naturam cadit. Quodsi vero addas, te eam intelligere, quae in hominem divinis praesidiis adjutum summaque fide utentem cadat, recte de multis affirmaveris, non antiquae modo, verum etiam recentioris memoriae. At idem largiari necesse est, quoniam in virtute aestimanda non modo perfectio *extensiva*, sed multo magis *intensiva* spectari debet, nullius tantam esse virtutem, ut omni ex parte cum omnibus, explicatis a nobis bonorum operum requisitis conveniat 1 Io. 1, 10. Et tamen non modo *τηρειντας εντολας Θεου*, (siquidem ε βαρειας 1 Io. 5, 2. 3.) sed etiam *αμεμπτοι* 1 Thess. 5, 23. 3, 12. ac *ελικρηεις και απροσκοποι* Phil. 1, 9. dicuntur veri I. C. cultores. Verum facile praevideo, novae liti illud a me additum: *quae quidem in hominem cadere intelligatur*, materiam praebiturum. Quare lubens totam hanc quaestionem mitto, qua utilius multo est, exhortari nos invicem, ceu decet fratres, ut quantum maximum studium in consecranda sanctitate collocent, neque dubitent, quin DEO, pie audentes clementissime adjuvante, pro-

xime ad caelestis illius vitae, quam olim aeternum victuri sunt, gradum accedant, atque adeo jam hic caelitem vitam, Enochi instar, agant. Quo dici de humana natura magnificentius nihil aut divinius potest *).

§ LXXIX.

*) Id unum addendum puto, quaestionem de impletione legis aliam formam induere, prouti vel disceptanda est cum nostris: vel cum Pontificiis, vel denique cum Socinianis et Arminianis, quorum posteriores et legem servari posse, quoniam Deus impossibilia non fuisset postulaturus, affirmant et concupiscentias, modo non sint voluntariae, in peccatis referri debere negant. EPISCOPIUS *in respons. ad LXIV* quaest. Tom. 1. part. 2. opp. p. 18. et p. 404. et LIMBORCH *Theol. pract.* p. 657-664. conf. etiam WALCHII *Rel. Streit. ausser der Luth. K.* III. 664 ff. Quid de perfectione fidei, quam multi in legalem & evangelicam, partium & graduum, sub- & objective spectatam cet. distinxerunt, maxime in Speneriana controversia sit judicandum, idem Ven. senex accurate exponit *in den Streitigk. der Luth. K.* II. 400. ff. 756. conf. QUENSTEDTII *Systema Theol.* Tomo IV. *Quaest.* V. p. m. 40. ff. ed. Vitemb. quartae. Maius momentum ad constituendam Orthodoxiam ethicam habet gravissima illa quaestio de viribus hominum naturalium in servanda lege. Et primum quidem non est alienum ab hoc loco, notasse, philosophos veteres, quantum ego quidem sciam, in duas partes abiisse. Eorum enim quidam scilicet, *virtutem a cuiusque* voluntate pendere horumque sententiam HORATIUS L. I. ep. 18. v. 111. expressit:

Sed satis est orare Iovem, qui donat et aufert:

Det vitam & opes; aequum mi animum ipse parabo,

Et quis illum locum in CIC. de N. D. III. 28 non tenet? *A deo tantum rationem habemus, si modo habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, a diis et c. 36. Atque hoc quidem omnes mortales sic habent: Externas commoditates - omnem denique commoditatem prosperitatemque vitae a diis se habere: virtutem autem nemo unquam acceptam deo retulit.* Idem censebat Stagirita et alii, quorum sententias refert HUETIUS *in quaest. Ahet.* p. m. 132 ff. *Alii* vicissim virtutem a Deo petendam esse, gravissime contendebant. Et in his miror ANTONINUM esse, qui, quamquam Stoicus, tamen etiam haec,

§. LXXIX.

Progrediendum jam esset in hac, quam ingressi sumus, via ad singula de officiis erga Deum, nos ipsos et alios observandis capita;

M 2

item

haec, quae sunt ἐφ' ἑμῶν, ut animi moderationem ac aequitatem, precibus esse efflagitanda praeceperit v. ἀς ἑαυτῶν L. IX. §. 40. p. m. 205 ed. *Woll.* in hoc adeo dissentiens a *SENECA* ep. 41. qui tamen eodem loco ait: *bonum virum sine Deo, eum inhabitante, nullum esse.* Suspicio ergo ego quidem, Senecam preces externas ideo reprobare, quod Deum propiorem in nobismet ipsis habemus, cujus igitur melius sit, impulsui obsequi, quam opem quasi extra se, accersere. Alia loca, Socinianos in ruborem pietate gentiliū daturus, collegit *HERM. WITSIUS* in *oecon. foed. Dei cum homin.* p. 461. L. III. c. 12. de Sanctif.

Inter Christianos de facultate hominis naturali, verum ipsumque spirituale bonum, eligendi et perficiendi, tanto acrius inde a Pelagiana controversia disputari necesse erat, quanto plura ordinis salutis capita ab hac una quaestione et modo eam decidendi, in systemate pendent. De ipsa lite nihil moneo, quum omnes libri nostrorum in Pelagiano et Semipelagiano errore confutando versentur. Adde unum hoc: Patrum fere omnes in extollendo libero arbitrio copiosos esse. Loca vide in *SUICERI Thef. T. I. p. 577. v. ἀυτῶν* et *S. V. SEMLERI* Introd. in Baumgart. Polem. III. p. 378 ff. Scholasticos vires naturales et studio humano acq̄sitas in virtute perficienda nimium extulisse, nemo mirabitur, cum hac sententia opus fuerit ad stabiliendum B. O. meritum. Et parum abest, quin dicam, excusatius fecisse in tam manca virtutis descriptione. Nam dum moralibus, s. naturalibus, i. e. Aristotelicis virtutibus, tres tantum theologicas addiderint, fidem, spem & caritatem, et jejune has definirent, facile pares ipsis erant homines. Ad horum autem doctrinam Romanensis ecclesiae Semipelagianismus compositus totus est. Quam longe ab hoc systemate abfuerint Synergistae nostro de coetu, et quibus argumentis a Theologis nostris oppugnati fuerint, optime ex *epitome* p. 581. et ex *solida declaratione in lib. Symbol.* ed. *Rech.* p. 676 ff. intelligitur. Qui, quum Melanchthonem sequerentur, praecipientem tres esse conversionis causas, verbum Dei, Spiritum S. et voluntatem hominis: docebant, trahi homines ad Deum, sed volentes et pro mediocri-

tate

item de officiis in *societate naturali, civili & ecclesiastica*. Sed video, fines libelli, quos mihi ipse scripseram, supergressam jam esse disputationem. Quare vela contracturus summam ea attingam, quae possunt et lucis aliquantulum ex hac tractatione accipere et disputatu neque inutilia, neque injucunda censerent. Et I. quidem in hoc, quod certe magnum existimari debet, prorsus eximiam se praebet morum doctori orthodoxia ethica, ut media is via, i. e. tutissima, incedat inter duo illa vitia, in quorum alterutrum prolapsi sunt plerique; illi quidem mollitudine quadam ingenii, hi asperitate naturae abrepti, ut vel minus postulent ab hominibus, quam praestare et possent et etiam deberent; aut plus oneris imponant, quam ut ferendis illis pares nos simus homunciones. *Laxitatis* illi, *nimii rigoris* hi jure infimulantur, quicumque plus naturae suae, (temperamentum vocant) quam certis principiis rectisque consecutionibus tribuere sueverunt, Horatiani illius oblit:

*Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.*

Utrique vitio quasi e diametro opposita est EXACTA TRACTATIO, Francogallis *la Précision*. Est autem illa *singularis cura cautioque doctoris, omnia officia ita ad amissum regularum, supra traditarum (§. 62 seq.) exponendi, ut nec plus, nec minus in officio ponat, quam lege divina sancitum sit; neque etiam majorem in officiis servandis perfectionem poseat, quam quae vel summo studio adhibito, possit a Christianis obtineri (§. 78)*. De qua re memini, ita ample me in praefatione T. VII. operis Moshemiani exposuisse, ut id unum videatur addendum, eos, qui *nimis acres* et severi sunt in norma sanctitatis tradenda, revocare et absterre homines ab audendo, quod frustra videant se in *tois adversatis* elaboraturos; immo vero anxias et religiosas mentes, ad legis minas expavescentes, facile imperitia sua eo persaepe adducere, ut de omni salute sua desperent. Rur-

sus

tate virium suarum obsequium haud detrectantes. (b. BAUMGART. Erl. der Symb. Schr. §. 119, n. 7. p. 322 ff.) Minime ergo supernaturalis auxilii s. gratiae necessitatem negabant ad mentem sanctam reddendam. Sed de quaestione & re ipsa in polemica Theologia disputatur, digna, cui plus lucis adhuc et *augustinus* addatur a Theologis doctis.

fus vero qui *lenius* et mollius cum hominibus, quam par est, agunt, ad vitia illos et tarditatem invitant. Uterque praeterea in summam unius Legislatoris nostri majestatem est injurius, *sive* inventas a se leges hominibus imponat, *sive* auctoritatem latarum a DEO audacius infringat et quasi incidat. Quod vitium nemo melius vitaverit, quam qui et supra expositas leges, et veras regulas omnes semper in promptu conspectuque habeat; et ea, quae §. 78 dicta sunt, observet, et denique CICERONIS illorum, de ordine et gradibus officiorum graviorum pronuntiatorum *Off. II. 18.* numquam non memor sit; *haec igitur et talia circumspicienda sunt in omni officio: et consuetudo exercitatioque capienda, ut boni RATIOCINATORES OFFICIORVM esse possimus, et addendo deducendoque videre, quae reliqui summa fiat, ex quo quantum cuique debeatur, intelligas.* Quam legem, immo artem, utinam multi, quos vocant, *Casuistae* non ignorassent, quorum errores in utramque partem facilius est larga copia colligere, quam semper evitare. At nolo ad hos, quamquam in manibus sunt, orationem deflectere, sed potius generatim quaedam, quae in ipsos morum doctores cadant, illustrandi causa adferre, quae augendae scilicet circumspeditioni nostrae queant inservire.

§. LXXX.

Et *laxioris* quidem *Ethicae* doctorum primum notandus error est, i. e. eorum, qui nimium hominum libertate soluta, vagari quasi eos patiuntur. In quod vitium illi incurrunt maxime, qui 1) minus lege divina definitum putant, quam est revera definitum. Ex hoc genere illi sunt, qui de, nescio quibus *indifferentibus* seu mediis *actionibus* inconsideratius et temere disputant, quasi vero ac si non omnes omnino actiones liberae lege, saltim mediate essent definitae, haberentque aliquam vim sive ad augendam, seu minuendam sanctitatem, habitusque bonos vel confirmandos, vel frangendos. Longo esse mihi in hac re illustranda liceret, nisi recens esset inde a pietisticis litibus illius certaminis memoria. Sed fortassis sublata vocum dissensione, de rebus ipsis facile conveniretur. Dignum tamen esset bellum illud adiaphoristicum Saec. XVI. quod a viro acuto

& aequo arbitro dextre exponeretur. De altero genere mediarum, ut videntur vulgo, actionum egi in loco de oblectationum moralitate *Tom. VI. Eth. Mosh.* 2) Quotus quisque est adeo hospes rerum humanarum, quin fama saltim et auditione perceperit, Jesuitas non a nostris tantum, verum ab ipsis sui coetus hominibus et IANSENII inprimis affleclis, corruptae universae rei moralis reos citari? (*SALIGII hist. A. C. II. 174* sqq.) Et agitata haec caussa fuit acerrime non modo Saec. XVI. sed et quam maxime in litibus Jansenisticis, in quibus infamia facta sunt nomina *Probabilismi, methodi dirigendae intentionis, acquivocationum et restrictionum mentalium, peccati ignorantiae et oblivionis* rel. Sed ut ut nemo in hoc instructissimo ac pugnacissimo Rom. Pontificis militum agmine inveniretur, qui ingenio PASCALIVM vinceret: non defuerunt tamen ita caussae suae, ut non illam satis bene ornarent. Ita v. c. *Probabilisnum* suum ita purgant, ut dicant, in iis rebus, quas nulla lex clare definiat, ut est alea, sequi rudes posse auctoritatem ac sententiam eruditi cujusdam viri, vel affirmantis, vel negantis, illud, de quo dubites, fas esse. De *reservatione mentali* monent, eam adhibendam esse in eo jure jurando, quo promittere aliquid cogare, quod repugnet gloriae Dei. Mitto alia, atque lites etiam illas de ritibus Sinicis. Sunt 3) qui Arminianos levitatis alicujus in describendis officiis Christianorum insimulent: ob hanc, ni fallor causam, quoniam is, qui servari posse legem ab homine affirmet, non debeat ardua praecipere (§. 78. not.) Fateor vero, me nullum erroris hujus vestigium in LIMBORCHIO detexisse. 4) Jam, quodsi ire liceret per singulas partes officii christiani, certe non defutura essent in libris variis mollioris disciplinae exempla *). 5) Quam

vero

*) Eliduntur vero etiam nervi sanctitatis christianae vitioso tractandi modo, quodsi v. c. quis argumentis infirmis et leviter tantummodo necessitatem poenitentiae et vitae sanctioris probet; aut ea adhibeat virtutis persuadendae motiva, quae alia vitia aut gignant aut alant, qualia sunt a gloriae studio ducta incitamenta. - - Nam frustra vitium vitaveris illud, si te alio pravum detorseris. A quo periculo maxime illi sibi cavere debent, qui Principum vitam in illa voluptatum affluentia moderari sana doctrina debent.

Et

vero sibi homines ad omnem licentiam frena laxent, et quam subtiliter ad purganda sua vitia, blandientem pietatis formam committantur, dictum est singularibus libellis a b. Rambachio, Engelshallio et aliis. Quae inter non alia magis animos vitae flagitiis constrictos tenet, quam falsa illa de conversione persuasio, quam in tristiori vultu, ubi ad s. coenam accedere volunt, permulti unice ponunt. Falluntur vero etiam illi inter nostros, quos saepe audimus dicere, disciplinam Romanensium nostra esse accommodatorem ad coercendam humanam libidinem et mentem a vitiis retrahendam. At hi quidem gravissimos eorum errores haud dubie perspicerent, quodsi scirent, *μετανοια* ex ipsorum disciplina fere totam externe legalem esse, quippe una contritione, confessione auriculari et satisfactione humana absolvitur. v. *IVRIEV preservatif contre le changement de Religion* p. 69. sqq

§. LXXXI.

Transamus ad doctores, illis oppositos, qui, Charybdim vitaturi, nimio *rigore* suo in Scyllam incidunt, naturae quadam austeritate aut senii vitio abducti. In hoc vero periculum necesse est, illos ruere, qui aut nulla principia firma et certa tenent, aut male illa applicant, aut falsa adsciscunt. Atque his de causis priscae ecclesiae

Et sunt, qui, cum non audeant, de poenitentia, de abnegatione mundi et sui ipsius, de iustitia et aliis officiis graviter et severe, i. e. Christi verbis dicere, ita se accommodent ad altiores procerum ac divitum spiritus, ut malint cum Francogallis de nobili et elato super his rebus animo, quam cum Paulo ducta a reverentia DEI animi libertate, simpliciter de iustitia, de castitate et de futuro iudicio coram Felice aliquo profiteri Act. 24, 25. Adeo parcur, delicatulo illi et superbo fortunatorum fastidio! quemadmodum accepimus, fuisse in aula vicina Duci a sacris, qui hoc accessuro ad S. Synaxin, pro concione Deum deprecatus fuerit, „dignetur indulgere et veniam imper-
„tite den chriffürstlichen Sünden.“, O turpiter et mollissime obsequiosum hominem! Dandum est, fateor, quoad genus dicendi aliquid genio et moribus saeculi, sed tantummodo, quantum ipsa veri natura patiat et insinuandi illius commoditas postulet. Nervos vero ipsos sapientiae caelestis incidere, id sacrilegum tibi esto. Id enim perfidi interpretis est.

clesiae doctores, quos *Patres* Romanenses vocant, in explicandis Sanctitatis christianae partibus gravissime lapsos esse, ita certum est, ut integrum librum BARBEYRACIVS (L. de la *Morale des Peres* Amstel. 1728. 4.) imperitiae in re morali testimoniis referferit. Dedimus etiam et nos, ubi id opus fuerat notari, in *Eth. Mosb.* aliquot locis exempla, a multo insignioribus abstinentes. Sed universim Patres tribus maxime modis ab orthodoxia deflexerunt: *primum*, quod adscito Platonico de mente humana somnio, purgationem illam asceticam & mysticam, tamquam unam ad perfectionem et unionem cum Deo viam commendarunt: *deinde*, quod discrimen illud inter *praecepta et consilia* a Platonice traxerunt, quo tota moralis disciplina corrupta fuit (MOSH. in *Comment. de rebus Christi* p. 310.) Nihilo tamen minus falsissima haec praeciendi ratio hodie adhuc a Pontificiis retinetur (*Eth. Mosb.* VI. 191.) *Tertio*, quod de externis officiis ita severe praeceperunt, ut nulla esse potuerit aut florere civitas, si Christiani cives in ea omnes ad istum rigorem sese composuissent. Quid enim, quaeso te, cum non velle oportebit, qui omne id in peccatorum numero ponet, quod non sit in S. Scriptura pro re licita declaratum, quique id prohiberi Christianis statuat, quo abuti aut tu ipse, aut alii possent? An non ridiculus vir, ceteroquin magnus, videri debet Chrysostomus, qui, quo probet, impium esse illum, qui tunc regnabat, morem, aut canos, aut rufos capillos inficiendi alio colore, hoc sumfit, impie agere, qui quidquam naturae vel addat, vel detrahat? Et tamen superiori aetate multi Theologi inter Batavos, Patrum istorum auctoritate decepti, pugnabant, nefas esse, capillamento aut crinibus adscititiis uti, cui de lana caprina certamini SALMASII librum, in levissima re erudite de *coma* conscriptum, item SCHOOKII *exercitationes* de adiaphoris, de poculis votivis, de modo alendi comam et barbam, de vestibus, de musica organica in templis rel. aliosque libros hujus argumenti debemus. Quae si quis lubrica argumenta ita in re morali stabiliat, ut iis magnas et graves doctrinas de moderandis Christianorum actionibus superstruat, non potest non et ipse labi et Christianis in vita quotidiana cum peccandi pericula

cula multa, tum cruciandi animi tristem occasionem objicere. Scilicet tam parum cogitant multi, qui docendi auctoritatem sibi sumunt, quam religiosum sit negotium, Christianis adempta, quam Christus ipsis peperit, libertate, jugum Mosâico gravius, ut Augustinus de suae aetatis doctoribus conqueritur, imponere. Et tamen hi olim in summo sanctitatis honore sunt habiti ab his, quibus omne sanctum est, quidquid singulare sit et a moribus vitae communis abhorrens, fuitque tempus, quo omnes admirarentur et sequerentur in Germania doctores Britannos, qui tamen gentis suae tristiorisque naturae severitate abrepti, ex Zenonis magis et Platonis, quam sanæ rationis atque Evangelii lege, nullis adductis rationibus, tam rigide sæpius imperabant. Et doleo, ipsum PLACETIVM tantum tribuisse ingenio, quo, ut Francogallus abundabat, & tam parum rectæ ex veris principiis concludendi rationi, ut, cum vellet nobis persuadere, singulorum Christianorum esse, quos viderent, aut potius, quos putarent peccare, hos *fraterna correptione* verbis castigare. Ita enim philosophatur (in *nouveaux essais de Morale* p. 622. ed. Germ.) Si inhumanum est, non monere, si quem videas in præcipitium aut foveam procurrere: quanto crudelius ageres, si hunc non retraheres ab æterno exitio, quem videris in scelera præcipitem agi. Scilicet illud periculum & a quovis potest intelligi & etiam citra odium vocati in perniciem moneri; hoc posterius autem non item. Mitto alterum ejus argumentum ab eo ductum, quoniam castigatio fraterna sit optimum genus eleemosynæ, quæ scilicet animo ipsi darentur. Cujus generis similia plura possent, si id opus foret, ex vulgaribus de pietate libellis adferre. Hos vero lapsus, nescio, an non turpius faciunt, qui simplicitatis, (cujus? id vero ignoro.) prætextu excusare audent. Quasi vero ac si orthodoxiæ et veri studium, præsertim in re tam gravi, citra peccatum in gloriam Dei et in Christianos, negligi queat ab ullo, tantum abest, a Theologo! aut quasi non plurimum cum ad tranquillitatem et salutem singulorum, tum ipsius reip. intersit, quam recte, vel quam male quis de multis, etiam externis actionibus Christianorum præcipiat? Quoniam enim, ut uno exem-

N

plo

plo id declarem, multi Theologorum de foenore, de luxu itemque aliis de rebus finistre praeceperunt, abusi sunt BAILIVS et alii hac doctorum severitate in contumeliam proficuae et tam salutaris civitatibus, Christianae religionis, cum dicerent, satis quidem pia esse illius praecepta, at parum publicae utilitati accommodata *). Scilicet, id moris est his homuncionibus, undecunque arripere dicitatis materiam, ut, si legerint, a Socinianis, Mennonitis aut aliis singularum sectarum, quarum quaeque doctrinas ipsas suo *κωσμο δογματι* accommodat, doctoribus poenas capitales, bella, iura juranda, moderamen inculpatae tutelae et quae sunt alia, damnari in Christianis, audacter id ipsi religioni sanctissimae tribuant. Sed ut in hos invehimur, ita nec nimis blande ac segniter iis de nostris parcendum est, qui vel interpretandi imperitia, vel tristiori natura, vel suo quisque scholae et sectae studio abrepti in devia, ita severe ac morose sine rationibus de vitae sanctae officiis praecipunt, ut nil mirum sit, istam adeo naturae humanae difformem et atram christianae virtutis imaginem ingeniis humanis displicere. Quid enim, amabo te, de poenitentia multi? Haud fecus, atque Jansenii discipuli praecipunt, qui sese tamquam S. poenitentiae victimas in portu illo regio affiduo ac lento cruciatu enecabant. Sed excrescens libelli moles monet me, ut manum tandem de tabula,

§. LXXXII.

Exposita a me natura et forma Theologiae moralis, facile jam ostendi posset, in quantum huic quidem cum ethica philosophica conveniat, in quantum haec ab illa vincatur. Id enim clarum cuique fieret respiciendo 1) ad praecepta, quae plura sunt & altiora in Ethica christiana, 2) ad modum cognoscendi; in illa non sine acumine ex principiis suis officia derivantur; in hoc leges plane sunt

*) BAILIVS *Contin. des Pensées diverses* T. II. § 123. p. 593 et *Reponse aux Questions d'un Provincial* Tome IV. p. 376 ff. et 417. Et tamen hic ipse interdum nescio quam severitatem affectabat A. in *Dictionn. hist. & crit. voc. Amphiarvus* not. H.

sunt scriptae; 3) ad motiva; 4) ad subsidia, quae in hac divina et supernaturalia sunt (§. 17. not) Sed quoniam est de hac re singularis, idemque perquam egregius C. F. HELVINGII libellus (*Graenzen der philosophischen und theologischen Moral* Hallae 1753.) et quia MOSHEMIVS idem hoc caput, quamquam brevius, (in *Eth.* I II. et 59.) ii autem fere omnes, qui veritatem et divinam originem religionis christianae assertum iverunt, pertractaverunt copiose et non nulli etiam ornatissime: nihil opus est studio nostro. Tantus certe inest in virtute christiana splendor, ut facile mihi accederet, elogia et commendationes multorum a sacris christianis hominum alienorum testimonia huc congerere, si id opus foret occupata hac jam sparta a rev. GVDIO in singulari et pererudito libro: *paganus Christianorum laudator et fautor* inscripto et Lipsi. 1741. in 4. edito cap. II. §. 9. p. 70 79 Id unum observo, in hac quaestione tria distingui accurate debere: 1) quid ratio sana et studio erudito & libero adjuncta, de moribus recte praecipere possit. 2) Quid philosophi veteres de re morali disputaverint, quod unum ex historia philosophica tradi debet 3) quid recens a Philosophis in Ethica praestetur. Quod sane maximam partem ad ipsius Ethicae christianae laudem pertinet. Si quidem ipsa praecepta de Evangelio sunt in scholam traducta, in hac vero ad principia tantummodo rationis revocata.

§. LXXX.II.

Quae vero de principatu Ethicae theologiae, ejusdemque orthodoxae supra singulatim disputavimus, non debent in eam partem nos abripere, ut durius de omni virtute veterum, qui erant nullo revelationis propioris lumine collustrati atque adjuti, statuamus, (§. 5. not.) caveamusque potius nobis, ne Augustini auctoritatem magis, quam veritatis aut aequitatis sacras leges sequuti, omnia Aristidum, Socratum, Scipionum et aliorum juste et moderate facta *splendorum peccatorum* nomine commaculemus. Quid enim hunc probum virum judicemus, quem Horatius pingit:

Non possidentem multa vocaveris

Recte beatum: rectius occupat

N 2

No-

Nomen beati, qui deorum
 Muneribus sapienter uti
 Duramque callet pauperiem pati;
 Pejusque leto flagitium timet:
 Non ille pro caris amicis,
 Aut patria timidus perire.

Nam, quemadmodum per se patet et ex supra disputatis clarissimum est (§. 61 - 76) fieri non potuisse, ut ullum bonum opus sensu christiano effecerint, atque adeo longius absint eorum virtutes a virtutis ea absolute, quae cadat in veros christianos: non tamen exinde sequitur, in iis plane nihil boni aut quod DEO placuerit, in fuisse. Act. 10, 34. 35. Laudavit potius Servator et centurionem istum, haud dubie Romanum, divinae bonitati et auxilio fidentem Matth. 8, 5 seq. et Samaritanum hominem, miseri illius, qui in fauces latronum inciderat, (i. e. ex sensu illius, haeretici.) animo super errores populares elato, miseri *). Nam primum, per-

*) Nolo dissimulare, me libenter hunc locum tractare et hanc causam tueri, quo quantum in me est, illud odium religiosum et sectarium de nomine christiano totum deleam. 1 Thess. 2, 15. Nam a me plane impetrare non possum, ut illorum sententiae subscribam, quae etiam Epictetos et Antoninos non ob aliam causam, quam quod eo beneficio caruerint, quo nos pro doctor tam male utimur, aeternis suppliciis addicunt. Et tamen nemo eorum, qui ita duriter de myriadibus hominum statuunt, fuerit, qui audeat de Samfone v. c. ejusque a morte conditione sinistre sperare, quem tamen nemo facile a pietate vera et constante commendaverit. Ut autem, quid vere sentiam, hic ingenue profitear, qui naturae praesidiis, mediocribus illis, in tanta faeculi malignitate usi fuerint, majori, quam quidem nostrum plerique, fidelitate, an non de his durius statuere & invidiose, bono cuique religioni sit? An hoc Deus improbaverit, quod ratione tam laudabiliter usi sunt? Scilicet male in Scholis NATURAM, i. e. vires divinitus omni humano generi concessas, et a bonis studio et exercitatione auctas GRATIAE ita opponimus, ut videatur omne id vitiosum esse, quod non sit supernaturalibus Spiritibus

S. ope.

perfectio major non excludit minorem. Deinde, ne Deus quidem ab his, quibus revelatio non obtigerit clarior, requisiverit eandem, quam ab his, qui ea illustrati fuerint, perfectionem Rom. 10, 14. Quodsi igitur nonnullorum facta cum lege naturali conspirant, tantum debeas, ut pro peccatis habere possis, ut potius in bonis ponere debeas (§. 39.) cum non sit dubium, quin Deus probos inter Graecos & Romanos homines secundum leges rationis iudicaturus, ita etiam remuneraturus sit, quoniam nulla in eum cadit *προσωποληψία* Rom. 2, 11-15. Cui consentaneum est hoc, ut,

N 3

quos

S. operationibus, (quae ipsae tamen mediatae sunt, et rectum usum facultatum nostrarum supponunt,) *productum*; cum tamen gratia naturam non tollat, sed elevet tantum, mentisque aciem inclinationesque illas naturales homini & proprias tantum dirigat, ipsosque affectus non extirpet aut quasi fibras illorum elidat, sed tantum moderetur & ad rectum finem & normam componat. Qua in re *ἀκριβειαν* et aequitatem in multis desidero, qui *discrimen naturam inter et gratiam* definire voluerunt. Sed utcumque de hac mea haeresi existiment cordatiores, habeo sane erroris non obscuros aut contemnendos socios. Nam Patrum quidem plerosque in mitiorem hanc sententiam propendisse notum est et collecta sunt loca partim in libello *Traité de la vertu payenne*, qui adiunctus est francogallicae translationi Herois christiani a Steelio ita magnifice expressi; partim a VAYERIO dans ses Oeuvres Tom. V. P. I. p. 23. partim denique a Io. PRIDEAUX in *opp. theol.* p. m. 199. *ed. Tigur.* et ab ipso QUENSTEDTIO nostro in *Syst. th.* Tom. I. p. 263. ff. Recentius vero non modo ERASMUS, sed etiam magni viri de nostris Theologis mitius de illis gentibus fenserunt, quorum argumenta MEISNERUS in *Philos. sobr.* I. p. 475 ff. et item BROCHMANDUS in *syst. univ. Theol.* P. I. p. 9 ff. & 151 ff. exposuerunt. Sed fortassis jam nimis videor multis. Igitur hoc unum adjicere liceat, errores multos & insignes a Philosophis in doctrina de Deo & moribus admissis non in duriorem sententiam transferri debere, quum alias male etiam esset existimandum et de Iudaeis & de ipsis Christianis ante gloriosissimam et beatissimam sacrorum repurgationem. A saeculo enim quarto aut quinto quae quantaque errorum in libris celeberrimorum doctorum seges! qui in ipso sacro ordine naevi!

quos probabile sit, magno studio vitam omnem ad iusti, aequi et honestatis regulas composuisse, habitumque sibi hac recte agendi consuetudine comparavisse, virtutis laude omni privare haud debeamus. Nam primum 1) in se possibile debet esse, legibus naturae obsequi (§. 62). 2) Conscientiae vis adeo non est, repugnante Paulo, (*ibid.*) neganda, ut potius certum sit, quod decorum honestumque sit, id per se hominibus etiam improbis placere, animosque omnium natura et specie sua commovere (*Cic. Off. II. 9. de Fin. bon. et mal. V. 21. et in Laelio c. 7. coll. Ethic. Mosb. VII. 12 seq. et Praefatio BARBEYRACII ad Pufendorfii I. N. & G. §. 1 sqq.*) factumque hinc, ut turpitudine vitae a se ante actae peripecta, multi ad frugem redierint. quorum exempla aliqua collegit VALER. MAX. 3) quod ni ita esset, fateor, me non videre, quomodo bonitas DEI erga genus humanum defendi a nobis posset, ut quibus abunde et largissime prospexisset de vitae commoditatibus, integris vero civitatibus opum et gloriae magnitudinem tribuisset, scilicet re longe majorem in modum ad felicitatem veram pertinente, i. e. virtutis consecrandae facultate, non consulisset eximie. Sed consuluit profecto excitando egregia ingenia, de rebus divinis humanisque praeclarissime praecipientia & nobili id quidem dicendi genere. 4) Confitendum itaque est, ut, quemadmodum *Cornelius* ille in actis apostolicis c. 10, quamquam Romanus miles, religiosus ac timens Deum cum tota sua domo, v. 1. 2. acceptusque adeo DEO, fuerit, v. 4. atque non possit dubitari, plures ejusmodi Naemanes et Cornelios esse potuisse: haud secus, atque corruptissima Ahabi aetate aliquot millia supererant, arcano cultu cum Elia unum DEVM venerantia: confitendum, inquam est, virtuti naturali locum esse relinquendum, immo etiam cuidam bonarum mentium in Deo fiduciae (§. 63. not.) Quinam vero pro hominibus vere probis, quaeque eorum facta pro bonis sint habenda, id vero tamquam res facti, ut loquimur, alius loci est disputare et definire. Nam quod dicunt 5) multi, omnia illa ad speciem recte facta, ex solo gloriae captandae studio fluxisse, id viderint, qua acquitate affirmare queant, interiorum ac abditorum in pectore consiliorum ac motuum, non

non perferutores I Cor. 4. 4. 5. Quidni crederes, fuisse inter eos, de quibus illud vere?

Oderunt peccare boni virtutis amore.

Ut ut igitur 6) pro dolor exploratissimum sit, Philosophorum ipsorum plerosque parum probe vixisse (NEPOS in *fragm.* apud LACTANTIUM *Instit. div.* III. 15. n. 10. ed. *Bünem.* p. 343. durius tamen Philosophos; veteres omnes et eorum sapientiam, sane in Ethica magni faciendam, carpentem CIC. *Tusc.* II. 4.) certumque sit, non Platonem modo, sed ipsum Socratem injurios in DEVM unum, quem cognovissent, fuisse (*Erb. Mosh.* I. 100 seq.) 7) et quamquam interdum optime ac pulcherrime de Deo multa, quae Pfannerus, Huetius, atque Petavius collegerunt, disputaverunt, de officiis vero et virtutibus, maxime externis quaedam praeclarissime: tamen et de re divina multa perverse (CIC. *N.D.* I. 1) et de providentia imprimis, de immortalitate vero animi Plato, Cicero aliique fluctuante sententia, (*Tusc.* I. 9.) i. e. de illis capitibus dixerunt, ex quibus nervi verae virtutis fluunt: atque adeo de Philosophia sua nimium gloriati sunt: (CIC. *Tusc.* III. I. II. 4. SEN. ep. 16) tamen, quia saepe error opinionis ab animi bonitate vincitur, neque falsae sententiae semper cum malignitate aut impietate sunt conjunctae (ut ipse Cicero de Epicuro, quem tamen ut Stoicus, tam inhumaniter rodit, fatetur de *Fin. bon. & mal.* II. 18.); tutius est, a condemnatione singulorum, quanto magis integrarum gentium abstinere. Luc. 6, 37. Contra vero ea constantissimo sanctitatis studio cavere, ne illud Servatoris a nobis neglectum, exitio sit: *cuiusque multum traditum fuerit, ab eo multum exigitur: et quanto cuiquam plus commissum fuerit, tanto plus ab eo reposcetur* Luc. 12, 48. Quo magis nobis adjutu gratiae divinae enitendum est, ut, qui tam sanctam tamque divinam et salutarem omni humano generi, profiteamur doctrinam, spirantes ejus et vitae, a IESU, domino nostro, sanctissime gestae effigies evadamus.

Lamina quid jactas Hellas cupidissima laudis
 Pictorum, artifice non imitanda manu?
 Decipulas volucrum pictas quid Zeuxeos uvas
 Zeuxea deceptum Parrhasioque crepas?
 Cur anadyomenen pelago dementis Apellis
 Cyprida tu Coam tollis ad astra poli?
 Spurca Venus, nudam, pathicus quam pinxit Apelles,
 Rectius aequoreis illa lateret aquis.
 Tartareis potius fuit haec damnanda tenebris,
 Quam celfo Augusti profituenda lare.
 Longe alio pingit Germania sacra colore
 Angelicos vultus, pectora digna Deo.
 Cedite luminibus MOSHEMI, cedite palmam
 MILLERI tabulis, turpia monstra piis.
 Cælestis sponsi vincentia lumina solem
 Illius et sponsæ pingit uterque decus.
ISTE quod œcoepit **DOCTOR**, nunc perficit ejus
DISCIPVLVS follers, dignus honore pari.
 Gratia Dia **TUOS DOCTOR**, fortunet honores,
 Luceat existis gloria summa dei.
 Angelicæ turmæ **TEMET** comitentur euntem.
 Esto memor nostri, perpetuoque Vale.

Hanc tenerrimi amoris perpetuæque obser-
 vantiae candidissimam tesseram meritissimis
 supremis honoribus summe maximeque re-
 verendi Doctoris Theologiae, designati Pro-
 fessoris Regiae Georgiae Augustae Collegii
 nomine adjecit

IOANNES GOTTFREDVS TAVST
 Gymnasii Halensis Conrector.

78 L 1708

ULB Halle

3

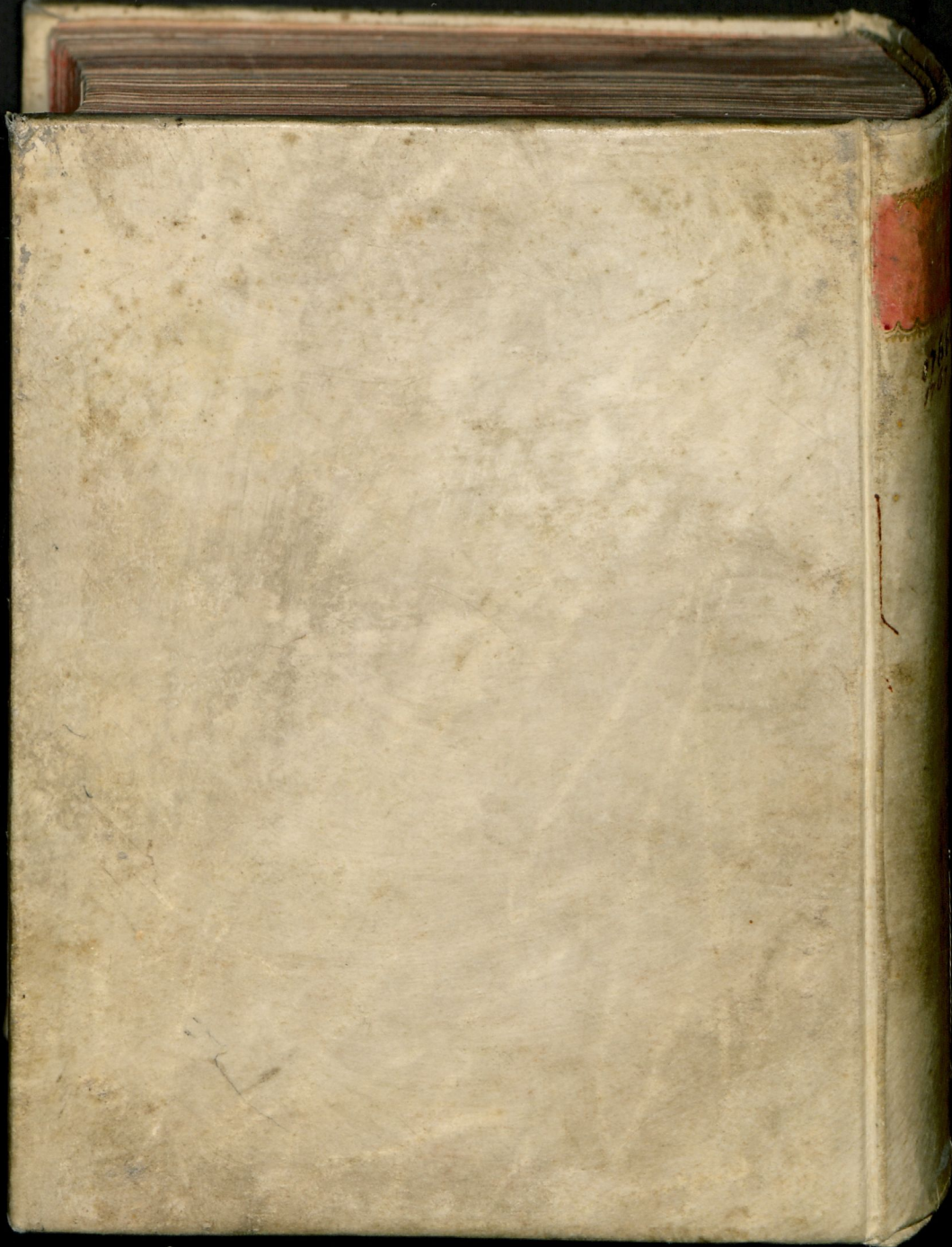
002 390 507

Sb.

Fi. 100.

DE
18
ORTHODOXIA
CVM DOGMATICA, TVM ETHICA
IVSTE INVICEM CONIVNGENDA
DISSERTATIO INAUGVRALIS THEOLOGICA
QVAM
AVSPICIIS DIVINIS
ATQVE
CONSENSV S. VEN. ORDINIS THEOLOGICI
PRO
SVMMIS IN THEOL. HONORIBVS

RITE IMPETRANDIS
A. D. XIV. SEPT. A. O. R. S. 1866
PVBLICO ERVDITORVM VIRORVM EXAMINI
PROPONIT
M. IOANNES PETRVS MILLER
S. S. THEOLOGIAE IN REGIA GOETTINGENSI ACADEMIA
P. P. O. DESIGNATVS

HALLAE MAGDEBVRGICAE
FORMIS SVIS EXSCRIPSIT IOAN. IVST. GEBAVER.